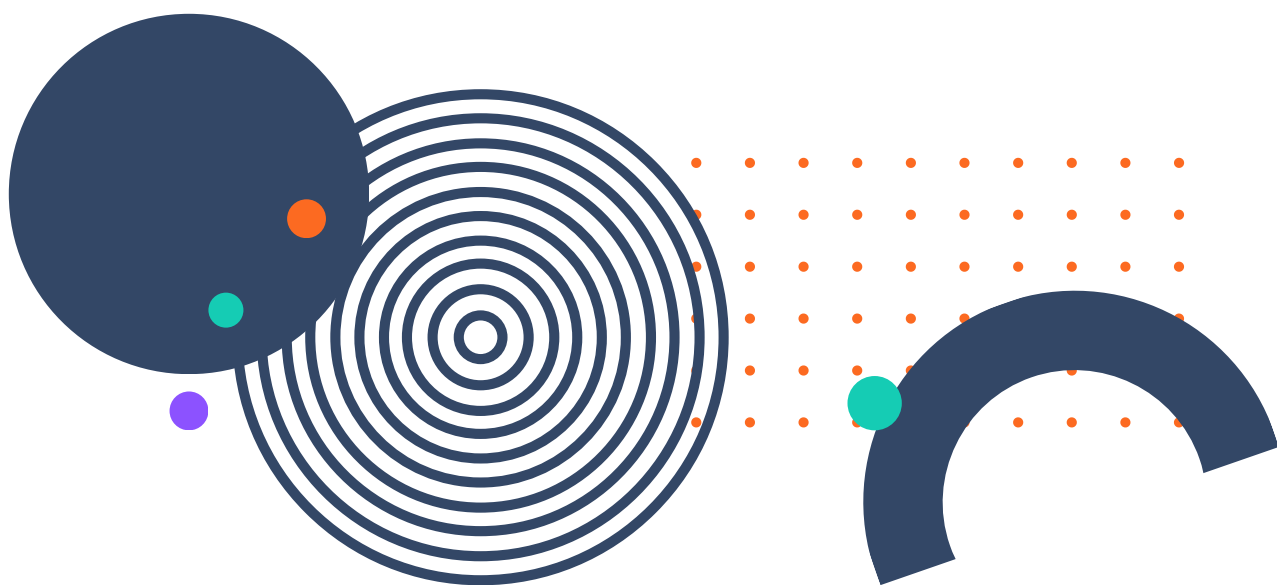

**Građansko.
SADA.**

GRAĐANSKO VAN GRAĐANSKOG?

Godišnjak o građanskom vaspitanju za 2025. godinu

Građansko. Sada.

Građansko van građanskog?

Autorke i autori:

Emilija Milenković
Milica Batričević
Nataša Gligorijević
Milica Branković
Staša Cvetković
Miljana Pejić
Gordana Adamov
Sofija Nikić
Anđela Mijalčić
Anđela Gračan
Dunja Mihajlović
Đorđe Marić
Ilija Krkić
Milica Stolić
Mihajlo Stolić
Vladimir Kosanović
Nina Veselinović
Strahinja Milutinović
Jovan Aleksić
Milica Stamenković
Tamara Spasojević
Mirjana Nikolić
Zorica Sorak
Zorica Marjanović
Sandra Đorđević

Izdavač:

Građanske inicijative

Za izdavača:

Maja Stojanović

Urednica:

Ema Štefanac

Lektura:

Kristina Ranković

Dizajn i prelom:

Ema Štefanac

SADRŽAJ

01

UVOD

Uvod	06
O publikaciji	07

02

ŠKOLA ZA ZAJEDNICU

Javno zagovaranje i okupljanje zajednice.....	12
Kada glas građana menja zajednicu	14
Šta je javno zagovaranje?	16
Ključni koraci javnog zagovaranja	19
Primeri uspešnih kampanja	23

03

ZAJEDNICA NA DELU

Organizacije civilnog društva, neformalne grupe i pokreti, aktivizam u Srbiji	27
NFG: Promena odozdo	28

04

ĐACI ZA ŠKOLU I ZAJEDNICU

Učešće mladih u zajednici	35
Saveti za mlade	36
Mladi i budžetiranje	39

05

ŠKOLA OD ZAJEDNICE

Zajedničko finansiranje: Vodič za škole	43
--	----

06

KAKAV JE DOBAR ČAS?

48-56

07

PRIMERI RADIONICA I NASTAVNI MATERIJAL

Primeri radionica	58
Radionica 1	59
Dokumentovanje procesa	65
Radionica 2	67
Nastavni materijal	69
Vremenska linija zakona	71
Radionica 3	73
Radionica 4	74
Enerdžajzeri	77
Aktivnosti za centralni deo časa	80
Pripreme za čas	83
Nauka je ženskog roda	84
U tvojim cipelama	86
Izbor problema	89
Moje pravo da glasam	92
Zajedno smo jači	96

08

BIBLIOTEKA I LINKOTEKA

Resursi	99
OCD, mreže i pokreti	101
Resursi i organizacije van Srbije	103
Linkovi korišćeni u publikaciji	105

UMESTO ZAKLJUČKA

106

Uvod

Obrazovanje ne menja svet. Obrazovanje menja ljude. Ljudi menjaju svet.

Paulo Freire

Na isteku godine borbe, slobode i nade donosimo vam Godišnjak građanskog vaspitanja.

Ako nismo bili sigurni koja je uloga i moć obrazovanja i obrazovnih institucija, sada nam to mora biti jasno. Čini se da smo kao društvo ipak tu lekciju morali naučiti na nešto teži način. Škole i univerziteti su postali prostori građanske borbe i istrajnosti, požrtvovanja i svesti o ličnoj i kolektivnoj odgovornosti koja nas je konačno pronašla i razbudila - gde god da se nalazimo i čime god da se bavimo. Videli smo kako se uništava, ali i brani nastavnička profesija i kako ideja o borbi dolazi od onih kojima smo posvetili svoje karijere, strpljenje i znanje. Naši bivši (ako takva sintagma uopšte postoji) i sadašnji đaci su bili dovoljno hrabri da sve čemu smo ih učili stave na probu i pokažu da imamo snage i možemo da ponesemo promenu i građansku odgovornost na svojim leđima. Mi smo ih podržali, ali smo se i sami osnažili. Na tome nam čestitam: kao društvu, kao esnafu i kao ljudima.

Godišnjak smo zamislili kao oslonac, putokaz, ali i kao podsetnik na naše pojedinačne i zajedničke kapacitete i spremnost da i dalje tražimo inspiraciju, donosimo časove koji se pamte i učimo đake da misle i deluju. Isti autor kojeg sam citirala gore rekao je: **Obrazovanje je politički čin**. Nekada nam treba podsetnik. Neka Godišnjak bude svake godine mesto u kojem se vraćamo unazad da bismo nastavili dalje. Ne zaboravimo na sebe i važnost naše uloge i profesije.

Na kraju (ili na početku) želim da se zahvalim svim autorima i autorkama koji su posvetili svoje vreme, energiju i znanje i kroz svoje tekstove i pisanje ga nesebično podelili sa svima nama. Dodatno, hvala Tijani, Jani, Kseniji i Kristini za podršku i pomoć *iza kulisa*.

Ema Štefanac
Građanske inicijative

O publikaciji

Građansko vaspitanje se ne događa samo na časovima ovog predmeta. Naprotiv, ono je utkano u sve što radimo, govorimo, promoviramo ili (ne promoviramo), a što će se nužno pojaviti kao osnovna odlika kvaliteta našeg života. Zbog takve njene prirode, nastavu Građanskog vaspitanja ne možemo posmatrati izolovano i pojednostavljeno samo kroz 45 minuta aktivnog rada, već moramo voditi računa o tome kako kod đaka razvijamo sposobnost da autentično i svestrano promišljaju svet koji ih okružuje, odlučujući svaki put iznova da u njemu i učestvuju. Našim đacima smo dužni dati priliku da stvaraju i predstavljaju sebe tom istom svetu koji onda mora omogućiti inkluzivan prostor za razmenu i progres. U suprotnom će, nažalost, realnost biti rezultat tuđih odluka i ograničenja, umesto proizvod naših ideja, htenja i vrednosti.

Publikacija koja je pred vama može da vam pruži odgovor na to kako da nastavite da osmišljavate i sprovedite časove koji izlaze i van učionice i čiji ishodi odgovaraju potrebi da zajedno stvaramo društvo u kojem zaista želimo da živimo.

Šta ćete pronaći u Godišnjaku?

Teorijski okvir

Teme koje ćemo pokriti Godišnjakom nastale su iz potrebe da prenesemo školama znanje koje civilno društvo ima i svakodnevno koristi, a često ne uspeva da prenese dalje od sopstvenih aktivnosti.

Izabrali smo određene oblasti koje će vam poslužiti da osavremenite nastavu i vašoj ulozi dodate novu dimenziju koja izlazi iz okvira uobičajenog i omogućava vam da unapredite svoju praksu, znanja i veštine. U poglavljima na početku publikacije dobićete neophodne informacije koje vas uvode u teme i procese, a nešto kasnije i praktične primere primene teorijskog znanja i postavki.

Teme koje će biti obrađene kroz publikaciju

Škola za zajednicu: Javno zagovaranje

Procesi izmena i donošenja javnih politika, zakona i propisa na različitim nivoima događaju se skoro svakodnevno. Dešava se i da prođu neopaženo ili da nismo u trenutku svesni njihovog uticaja na naš svakodnevni život. Temu javnog zagovaranja otvaramo kako bismo podsetili na važnost uključivanja građana/ki u ovakve procese i pomogli vam da naučite vaše đake kako da u budućnosti reaguju na vreme, samostalno predlažu i pokreću procese i bave se unapređenjem kvaliteta svoje uže ili šire zajednice, na lokalnom ili nacionalnom nivou.

Zajednica na delu: Organizacije civilnog društva, neformalne grupe i pokreti, aktivizam u Srbiji

Retko šta možemo sami. Zajednica i svi njeni članovi/ce su međuzavisni i prirodni saradnici i saveznici. Usled delovanja različitih faktora, ova veza se prekinula, na nju se zaboravilo ili je oslabila. Možemo je vratiti i pokrenuti nove inicijative i ideje važne za građane i građanke, ali i zajednicu u celini. Donosimo vam primere dobre prakse udruženja građana, neformalnih grupa i aktivista/kinja koji svojim primerima pokazuju da misle na zajednicu i u njoj žele i mogu da stvaraju promene.

Đaci za školu. I zajednicu: Učešće mladih u zajednici. Saveti za mlade i Mladi i budžetiranje

Procedure i politike koje smo gore pominjali odvijaju se u institucijama - nacionalnim ili lokalnim. Bez kvalitetnog i nezavisnog rada institucija, ne možemo očekivati da mere i predlozi politika i zakona budu stvoreni po meri građana/ki, niti da poštuju demokratske principe i vrednosti. Prva prilika za shvatanje značaja rada institucija i uloge građana/ki u njihovom radu događa se u školama kroz rad učeničkih parlamenata predviđenih i obaveznih zakonom, a zatim i korišćenjem drugih lokalnih mehanizama dostupnim deci i mladima. Temu obrađujemo kroz koncepte saveta za mlade i finansijske pisemenosti, ali i aktivnosti koje možete sprovesti u školi kako biste podsticali i motivisali đake da se aktivno uključe u život škole i zajednice.

Škola od zajednice: *crowdfunding* za početnike

Prikupljanje sredstava od fizičkih lica tj. pojedinačnih donatora postalo je sve češći oblik prikupljanja sredstava i u Srbiji. Koncept se najčešće odnosi na humanitarne i slične aktivnosti, ali je i odličan mehanizam za povezivanje sa zajednicom u kojoj škola postoji i radi. Zbog toga vam predstavljamo osnove *crowdfunding* metode uz savete kako da naučite đake da u svojoj školi i zajednici prikupljaju novac za svoje ideje i teme koje su im važne.

Preporuke i smernice

Iz perspektive đaka

Kakav je dobar čas?

Ne možemo o njima bez njih. Pitali smo đake i studente šta smatraju dobrim tj. kvalitetnim časom na koji rado odlaze i čiji sadržaj dugo pamte i koriste u svom svakodnevnom životu. Znamo da najčešće pamtimo **ko** nas je i **na koji način** učio, a u ovom poglavlju otkrijte da li realnost potvrđuje tezu.

Primeri radionica

Ne možeš da naučiš da plivaš čitajući knjigu. Moraš da uđeš u vodu.

Šiv Kera

Građanske inicijative, zajedno sa svojim kolegama i koleginicama širom Srbije koji sprovode programe neformalnog obrazovanja, od svog početka prikupljaju, osmišljavaju i proizvode edukativne aktivnosti namenjene razvoju znanja, veština i stavova kod svih koji rade sa decom i mladima.

Sa željom da upotpunimo priručnik konkretnim primerima, inspirišemo vas da razmišljate i kreativno se izražavate, sa vama delimo i različite oblike nastavnog materijala. Materijal možete koristiti višekratno i po intuiciji i dragocenom znanju iz svakodnevne prakse, a nadamo se i da će vam poslužiti da stvarate nove primerke koje ćete deliti sa drugima.

Biblioteka

Ništa bez dobre pripreme!

Bilo u formi teksta ili video materijala, znamo da vam je značajno da imate snažan i siguran oslonac u svakodnevnom radu. U poglavlju na kraju Godišnjaka pružamo vam podršku kroz predlog i pregled niza tekstova, priručnika, linkova ka zanimljivim i važnim temama i uzimamo ulogu urednika u moru informacija koje nas okružuju.

Dobro došli!

Drage nastavnice i nastavnici,

Građansko vaspitanje u Srbiji već godinama stoji na margini obrazovnog sistema, često shvaćeno kao sporedni predmet bez stvarnog uticaja na formiranje stavova i vrednosti učenika. Međutim, upravo je njegova uloga ključna: od načina na koji se izvodi ovaj predmet zavisi da li ćemo u budućnosti imati generacije koje razumeju demokratiju kao formalni okvir ili generacije koje će je živeti kao praksu.

Vi, nastavnici građanskog vaspitanja, imate odgovornost koja prevazilazi puko prenošenje nastavnog plana i programa. Na vama je da učenicima pokažete da demokratija nije apstraktan koncept već prostor u kojem svako od njih ima pravo glasa, pravo učešća i pravo da menja društvo u kojem živi.

“

DEMOKRATIJA NIJE SAMO IZBORNI PROCES, VEĆ STALNA BORBA
ZA OČUVANJE INSTITUCIJA, JEDNAKOST I SOLIDARNOST.

”

U društvu u kojem se institucije urušavaju, a građani obeshrabruju, vaša uloga postaje još važnija. Potrebno je da osnažujete učenike da postavljaju pitanja, da kritički promišljaju odluke vlasti, da se ne zadovoljavaju površnim odgovorima. Potrebno je da ih učite da budu odgovorni, ali i hrabri, da se ne plaše da artikuliraju sopstvene stavove i da uče da su različitosti bogatstvo, a ne pretnja.

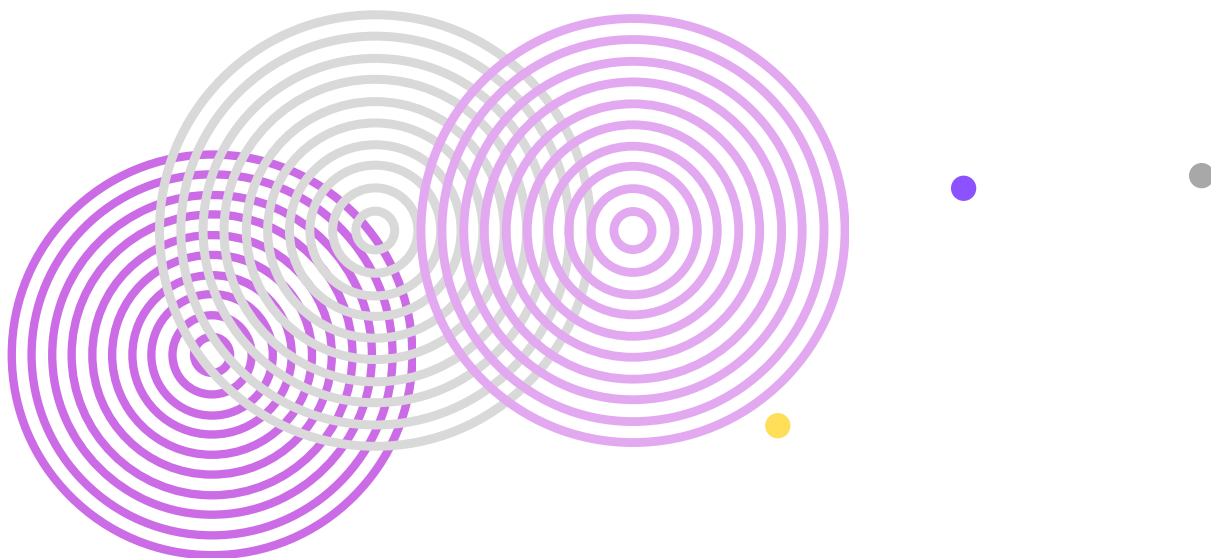
Vaš zadatak nije lak. Ali je neophodan. Jer bez mladih koji veruju u demokratiju i njene vrednosti, svako društvo rizikuje da se pretvori u prostor pasivnosti, autoritarizma i straha. Vi ste ti koji svojim radom možete usmeriti učenike da razumeju kako je demokratija uvek i pre svega – zajednička odgovornost.

Zato vam poručujem: **nemojte potceniti snagu svoje učionice.** Ona je možda jedno od retkih mesta gde mladi mogu naučiti da su građani – sa pravima, odgovornostima i mogućnošću da oblikuju zajednicu. **Borite se da građansko vaspitanje bude više od formalnosti, jer borbom za svoje učenike vi se zapravo borite za demokratiju u Srbiji.**

Piše:

Emilija Milenković
studentkinja Fakulteta političkih nauka
Univerzitet u Beogradu

Škola ZA zajednicu

Piše:

Milica Batričević

BeFem

Javno zagovaranje i okupljanje zajednice

Škola nije zatvorena institucija; ona se ne završava svojim dvorištem, već tamo gde živi poslednji učenik ili učenica. Kvalitet obrazovanja ne meri se samo onim što se događa u učionici, već i celokupnim iskustvom učenika – putem od kuće do škole, bezbednošću i podrškom koju imaju, količinom zelenila u i oko škole, kao i mogućnostima da vode kvalitetan društveni i socijalni život van školskih zidova.

Časovi građanskog vaspitanja mogu biti prvo mesto gde učenici dobijaju prostor da zauzmu aktivnu ulogu i pokrenu svoje odeljenje, školu i lokalnu zajednicu. To nije samo dodatna aktivnost, već ključna prilika da deca i mladi shvate da imaju pravo i sposobnost da utiču na svoje okruženje. Građansko vaspitanje je poligon za učenje kako se prelazi iz pasivnog posmatranja u aktivno učestvovanje.

Kada govorimo o zajednici, mislimo o skupu povezanih ljudi koji dele isti prostor, ali ga ne doživljavaju samo fizički. Taj prostor za njih ima vrednosti, istoriju i ideju budućnosti. Zajednica se oblikuje kroz međuzavisne odnose i raznolike uloge njenih članova. Učenici, roditelji, nastavnici i građani zajedno čine celinu koja može da pokrene i podrži promene.

Mladi ljudi su aktivni deo zajednice i mogu postati most između različitih aktera. Kroz mapiranje problema u svom okruženju – bilo da se radi o bezbednosti u saobraćaju, nedostatku kulturnih sadržaja ili nekom drugom izazovu – oni imaju priliku da prepoznaju šta je važno za njih i širu zajednicu i da od toga započnu proces javnog zagovaranja. Na taj način ne govore samo u tuđe ime, već grade kolektivnu odgovornost i solidarno delovanje.

Jedan od praktičnih načina da se to ostvari jeste da učenici dobiju zadatak da zajedno mapiraju probleme u svojoj zajednici, identifikuju nebezbedne tačke ili nedostatke i zatim osmisle mali plan zagovaranja. U tom procesu uče da prepoznaju kome se obratiti, koje institucije uključiti, kako aktivirati Savet roditelja, ali i kako iskoristiti resurse koje zajednica već poseduje – od znanja i kontakata do materijala i prostora.

Mentorstvo predstavlja proces podrške kroz učenje i razvoj aktivističkih i profesionalnih veština, a od „običnog“ učenja razlikuje ga to što nastaje u međusobnoj razmeni iskustava i zajedničkom radu. Alumni su svi oni koji su ranije prošli kroz programe i procese i koji čine zajednicu onih koji dele to iskustvo i žele da ga dalje prenose i osnažuju nove generacije.

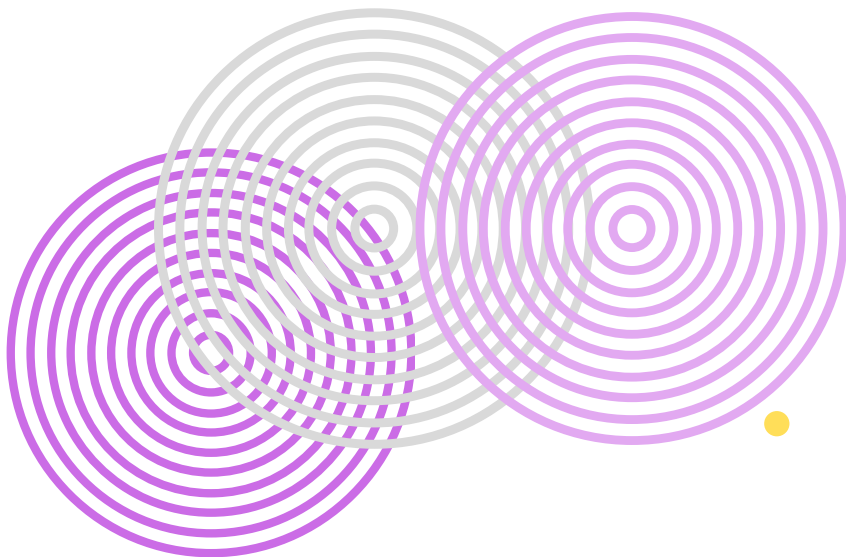
Važan element je i mentorski proces: stariji učenici koji su već prošli slične akcije mogu da podrže mlađe, dok alumni – bivši učenici i učenice koji su sada aktivni građani – mogu da podele znanja i iskustva. Na taj način se gradi kontinuitet i pokazuje da škola i zajednica nisu zatvoreni krugovi, već mreže koje se šire i međusobno podržavaju.

Inicijative u zajednici mogu nastati na različite načine. Nekada ih pokreću institucije – tada govorimo o promenama koje dolaze odozgo. One umeju da budu brze i obuhvatne, ali često ostaju daleko od svakodnevnog iskustva ljudi kojima su namenjene. S druge strane, postoje inicijative koje dolaze odozdo – od samih građana, roditelja, učenika ili nastavnika, koji prepoznaju problem i odluče da ga reše udružujući se, zajedničkim snagama. Takve promene rastu iz stvarnog života, bliske su potrebama zajednice i zato su često dugotrajnije i održivije – prostor su da se zajednica poveže na duže staze i omogući saradnju. Najbolji rezultati nastaju kada se ove dve strane sretnu: kada energija i ideje zajednice dobiju podršku institucija, tada promene postaju i moguće i sistemske.

Ove promene deo su procesa javnog zagovaranja. **Javno zagovaranje je proces u kome ljudi prepoznaju problem, povezuju se oko njega i traže načine da ga zajednički reše.** Ono obuhvata različite aktivnosti – od mapiranja problema i razgovora u zajednici, preko okupljanja podrške i saveznika, do obraćanja institucijama i medijima. Zagovaranje može izgledati kao kampanja, radionica, protest, dopis, kratak video ili bilo koja druga akcija kojom se glas zajednice čini vidljivim. Suština javnog zagovaranja nije u jednoj aktivnosti, već u stalnom procesu koji pokazuje da građani i građanke imaju pravo i mogućnost da utiču na odluke koje se tiču njihovih života. Kada ga posmatramo iz ugla škole, javno zagovaranje postaje i obrazovni proces – prilika da učenici kroz praksu nauče šta znači biti deo zajednice, kako se problemi pretvaraju u zajedničke ciljeve i kako se gradi društvo u kojem se glas svakog pojedinca čuje.

Škola ne postoji izolovano. Ona je deo zajednice i ima moć da pokreće promene, baš kao što zajednica može da obogati školu.

Primeri na kraju publikacije pokazuju inicijative odozgo i odozdo i njihove domete u promeni.

Piše:

Nataša Gligorijević
Centar za održivi razvoj Srbije
studentkinja na doktorskim studijama Fakulteta političkih nauka
Univerzitet u Beogradu

Javno zagovaranje: kada glas građana menja zajednicu

Danas nije teško zamisliti grad u kome se građanke i građani suočavaju sa brojnim izazovima koji utiču loše na kvalitet života - loše održavane ulice, zagađene reke ili nedostatak prostora za mlade. U takvim situacijama neretko se čuje: „Šta ja tu mogu? To je posao institucija.“ Ali javno zagovaranje pokazuje da jedan glas, pa i inicijativa malih grupa građana, može promeniti mnogo.

Javno zagovaranje je proces u kojem pojedinci, grupe ili organizacije sistematski utiču na javne politike, kako bi one bile pravičnije, efikasnije i u skladu sa potrebama zajednice. Ono nije samo prigovor ili zahtev – to je strateški rad: istraživanje problema, izrada predloga, angažovanje građana i institucija, a zatim i upornost u praćenju rezultata.

Za lokalne zajednice, javno zagovaranje znači da građani postaju aktivni akteri promena, a ne pasivni posmatrači. Kada se organizuju kampanje za očuvanje parka, poboljšanje saobraćajne infrastrukture ili uvođenje novih socijalnih programa, lokalna uprava uči da slušanje građana nije samo formalnost, već vredan resurs za donošenje boljih odluka. Organizacija iRevolucija iz Valjeva je 2021. godine inicirala osnivanje građanskog Saveta za čist vazduh (preimenovan u Savet za zaštitu životne sredine) sa ciljem mobilizacije i okupljanja stučnjaka i predstavnika lokalnih organizacija radi praćenja sprovođenja Plana kvaliteta vazduha u Valjevu i uticaja na donosiocima odluka da sprovode mere predviđene planskim dokumentom, ali i drugim pitanjima važnim za zajednicu.

Više na linku: <https://irevolucija.net/osnovan-savet-za-cist-vazduh/>

Javno zagovaranje razvija građansku svest i osećaj odgovornosti. Uključivanje mladih kroz projekte u školama, poput simulacija lokalnih budžetskih procesa ili inicijativa za uređenje školskih dvorišta, pokazuje im da je njihovo mišljenje važno. Kada učenici vide da njihovi predlozi mogu postati stvarnost, uče kako da konstruktivno komuniciraju sa lokalnim institucijama i kako da planiraju korake ka ostvarivanju ciljeva. Učenički parlamenti su efikasan mehanizam edukacije i podrške mladima o građanskim pravima i mogućnostima aktivnog rada za opšte dobro svoje zajednice kao učenja o važnosti sistemskog i sistematskog pristupa u borbi za svoja prava, ali i snošenja odgovornosti za preuzete obaveze. Od opšteg značaja je da nastavnici podržavaju i motivišu učenike da se aktivno uključe u rad đачkih parlamenata.

Primer uspešnog javnog zagovaranja mladih je uključivanje srednjoškolaca u pitanje realizacije državne mature 2023. godine. Neformalno udruženje srednjoškolaca „I mi se pitamo“ je primer inicijative uključivanja mladih za rešavanje pitanja uvođenja državne mature, jer su smatrali da se o modelu koji je predložen moraju pitati i oni kojih se to najviše tiče (Više o aktivnostima i inicijativi pronađite na [linku](#)). Nakon okupljanja u centru Beograda, početkom 2023. godine, kako bi izrazili nezadovoljstvo povodom odluke Ministarstva prosvete da počne sa realizacijom državne mature i privukli pažnju i podršku šire javnosti i medija, srednjoškolci iz „I mi se pitamo“ su preduzeli naredni korak - pokrenuli su peticiju tokom koje su prikupili 25000 potpisa podrške. Sledeći korak bila je protestna šetnja do Ministarstva prosvete sa zahtevom za hitan prijem. Kao rezultat ovih koraka i aktivnosti, usledili su pregovori sa Ministarstvom prosvete o poboljšanju uslova i prelaznom periodu državne mature. Sprovođenje državne mature je odloženo za školsku 2025/26. godinu, a u međuvremenu izmenjen je i zakon.

Proces javnog zagovaranja može izgledati jednostavno, ali u praksi obuhvata nekoliko koraka. Prvo, identifikuju se problemi i potrebe zajednice; zatim se prikupljaju podaci, argumenti i iskustva građana. Sledeći korak je formulacija predloga i strategije – kome i kako se upućuje zahtev. Onda dolazi mobilizacija zajednice: okupljanje građana, prikupljanje potpisa, javne debate ili radionice. Na kraju, važno je praćenje rezultata i ponovna evaluacija, jer **reformе i inicijative često zahtevaju dugoročnu posvećenost**.

Vrste javnog zagovaranja su raznovrsne. One mogu biti formalne – uključivanje u javne rasprave, peticije, predlozi lokalnim odborima – ali i kreativne i inovativne. U poslednjih nekoliko godina sve veći značaj dobija digitalno zagovaranje. Reč je o digitalnom okruženju koje omogućava da glas zajednice dosegne širu publiku i institucionalne donosiocе odluka čak i kada građani nisu fizički prisutni. Kroz online platforme, društvene mreže, e-konsultacije i virtuelne debate, građani mogu aktivno pratiti politike, davati predloge i zajedno sa institucijama planirati lokalni razvoj. „Digitalno okruženje“ targetira ključne procese u aktivizmu poput informisanja javnosti, izgradnje i mobilizacije zajednice. Odličan osvrt na digitalno okruženje, digitalne strategije i aktivizam sa primerima i iskustvima aktivista i aktivističkih grupa u različitim lokalnim zajednicama predstavlja rad Čedomira Markova „[DA, VREDI BORITI SE](#)“: Kako aktivisti u Srbiji obezbeđuju pažnju javnosti u digitalnom okruženju.

Inovacije u javnom zagovaranju ne staju na digitalnim alatima. Sve veća pažnja posvećuje se edukaciji mladih, povezivanju različitih sektora, transparentnom deljenju informacija i uključivanju podataka i istraživanja u kreiranje predloga. **Kada se građani osnaže i kada institucije postanu otvorenije za dijalog, javno zagovaranje prestaje da bude retka praksa i postaje normalan deo demokratije i razvoja zajednice.**

Javno zagovaranje je neophodan alat za bolje javne politike, kvalitetniji život na lokalnu i aktivno građanstvo. Kada se uloži u obrazovanje, digitalne alate i uključivanje zajednice, ono postaje mehanizam koji povezuje glas svakog pojedinca sa stvaranjem pravednijih i održivijih zajednica.

Javno zagovaranje podstiče građansku participaciju, što je osnova snažnog građanskog društva. Kada građani učestvuju u zagovaranju, oni postaju svesniji svojih prava i odgovornosti, razvijajući osećaj pripadnosti i odgovornosti prema zajednici. Ovaj proces gradi poverenje u institucije, jer građani vide da njihovi glasovi imaju uticaj. Na primer, kampanje za poboljšanje lokalne infrastrukture, poput izgradnje pešačkih staza ili uređenja javnih prostora, omogućavaju građanima da direktno doprinesu unapređenju svoje okoline. Osim toga, javno zagovaranje podstiče saradnju između građana, organizacija i donosilaca odluka, **stvarajući mrežu podrške koja je ključna za dugoročni razvoj zajednice.**

Šta je javno zagovaranje?

Javno zagovaranje nije samo buka na ulici ili pismo upućeno gradonačelniku – to je **umetnost pretvaranja lokalnih problema u kolektivnu snagu, gde obični ljudi postaju arhitekte promena.** Zamislite ga kao most: na jednoj strani su problemi koji nas guše – zagađenje, nejednakost, diskriminacija – a na drugoj su nosioci moći, institucije i javnost. Javno zagovaranje gradi taj most kroz strateške korake: identifikuje problem, prikuplja saveznike, priča priču koja budi empatiju zajednice i, na kraju, traži konkretnu promenu u zakonima, politikama ili praksama.

Da bismo razumeli javno zagovaranje, prvo je važno razlikovati ga od drugih vrsta kampanja koje vidamo u društvu. Kampanje se razlikuju prema svojim ciljevima i grupama kojima su namenjene. Neke kampanje teže da skrenu pažnju na određene teme, promene stavove ljudi ili utiču na njihovo ponašanje. **Nasuprot tome, humanitarne inicijative, iako na prvi pogled mogu ličiti na javno zagovaranje, uglavnom su kratkoročne i usmerene na rešavanje konkretnih, trenutnih izazova, što ih čini različitim po suštini.**

Zašto je javno zagovaranje važno za kvalitetnije javne politike na lokalnom nivou i bolji život građana?

Javno zagovaranje predstavlja ključni mehanizam za unapređenje javnih politika na lokalnom nivou, jer omogućava građanima da aktivno utiču na odluke koje oblikuju njihovu svakodnevicu. Kroz ciljane aktivnosti usmerene na donosiocima odluka, javno zagovaranje podstiče stvaranje politika koje su **transparentnije, pravednije i usklađenije sa stvarnim potrebama zajednice**. Na lokalnom nivou, gde su vlasti bliže građanima, ova vrsta angažmana ima poseban značaj. Građani, organizacije i inicijative mogu direktno ukazati na probleme poput nedostatka infrastrukture, neadekvatnih usluga ili ekoloških izazova, nudeći rešenja zasnovana na stvarnim iskustvima. Ovakav pristup vodi ka politikama koje bolje odgovaraju specifičnostima lokalne zajednice, čime se povećava njihova efikasnost i doprinos kvalitetu života.

Javno zagovaranje doprinosi i **većoj odgovornosti lokalnih vlasti**. Kada građani aktivno učestvuju u procesu zagovaranja, oni podstiču vlasti da preispitaju svoje prioritete i donose odluke koje su u interesu zajednice. Na primer, kampanje za unapređenje javnog prevoza ili zaštitu zelenih površina mogu rezultirati konkretnim merama, poput bolje povezanosti gradskih četvrti ili očuvanja parkova, što direktno unapređuje životni standard građana. Osim toga, javno zagovaranje podstiče dijalog između građana i vlasti, smanjujući jaz između onih koji donose odluke i onih na koje te odluke utiču. Ovaj proces jača poverenje u institucije i gradi osećaj zajedništva.

Zašto je važno uključiti mlade u javno zagovaranje?

Uključivanje mladih u javno zagovaranje ključno je za dugoročni razvoj zajednice i stvaranje održivih politika. Mladi donose sveže perspektive, inovativne ideje i energiju koji su neophodni za rešavanje savremenih izazova poput klimatskih promena, digitalizacije ili društvene nejednakosti. Njihovo učešće osigurava da **politike odražavaju potrebe budućih generacija, koje će živeti sa posledicama današnjih odluka**. Na primer, mladi mogu zagovarati inicijative poput većeg pristupa obrazovanju, brige o mentalnom zdravlju, zapošljavanju ili prostorima za kulturne i sportske aktivnosti, što direktno utiče na njihov razvoj i kvalitet života.

Osim toga, angažovanje mladih u javnom zagovaranju razvija njihov osećaj odgovornosti i građanske svesti. Kroz učešće u kampanjama, oni uče kako funkcionišu demokratski procesi, kako se donose odluke i kako mogu uticati na promene. Ovo iskustvo ih osnažuje da postanu aktivni članovi društva, spremni da preuzmu liderske uloge u budućnosti. Mladi su često vešti u korišćenju digitalnih alata i društvenih mreža, što im omogućava da efikasno mobilišu podršku i šire poruke zagovaranja, dopirući do šire publike.

Konačno, uključivanje mladih u javno zagovaranje pomaže u prevazilaženju apatije i osećaja nemoći koji često postoje u društvu. Kada mladi vide da njihove akcije dovode do opipljivih promena, poput poboljšanja uslova u školama ili uvođenja programa za zapošljavanje, oni postaju motivisaniji da se dalje angažuju. Ovaj proces ne samo da unapređuje politike na lokalnom nivou, već i gradi otporniju i angažovaniju zajednicu, spremnu da se suoči sa budućim izazovima. Javno zagovaranje, uz učešće mladih, stoga postaje snažan alat za stvaranje pravednijeg i kvalitetnijeg života za sve građane.

Uključivanje građana u odlučivanje na lokalnom nivou

Na lokalnom nivou, javno zagovaranje ima poseban značaj jer su donosioci odluka dostupniji, a problemi vidljiviji. Građani mogu direktno ukazati na specifične izazove svoje zajednice, poput nedostatka javnog prevoza, zagađenja ili neadekvatnih usluga, i predložiti rešenja koja odražavaju stvarne potrebe. Na primer, zagovaranje za veću dostupnost obrazovnih ili kulturnih programa može dovesti do konkretnih poboljšanja, poput otvaranja omladinskih centara ili organizovanja besplatnih radionica. Ove inicijative ne samo da unapređuju kvalitet života, već i jačaju osećaj zajedništva.

Javno zagovaranje omogućava građanima da se uključe u procese odlučivanja, čime se smanjuje jaz između vlasti i zajednice. Kroz javne rasprave, peticije ili organizovanje događaja, građani imaju priliku da izraze svoje stavove i utiču na prioritete lokalnih vlasti. Ovo povećava odgovornost donosilaca odluka, jer su pod pritiskom zajednice da donesu odluke u interesu građana. Takođe, uključivanje građana kroz zagovaranje pomaže u stvaranju inkluzivnijih politika koje uzimaju u obzir različite potrebe, uključujući one marginalizovanih grupa.

Konačno, javno zagovaranje osnažuje građane da preuzmu aktivnu ulogu u upravljanju svojom zajednicom, gradeći otpornije i angažovanije društvo. Ovo ne samo da unapređuje kvalitet lokalnih politika, već i stvara temelje za dugoročni razvoj građanskog društva u kojem su građani stvarni nosioci promena.

Ključni koraci javnog zagovaranja

Javno zagovaranje je proces koji zahteva **strategiju i angažman** kako bi se postigle promene. Postoji nekoliko ključnih koraka koji čine osnovu uspešne kampanje:

1. Identifikacija problema i definisanje cilja;
2. Istraživanje i prikupljanje podataka;
3. Izgradnja mreže podrške;
4. Razvoj strategije i akcionog plana;
5. Komunikacija i javna kampanja;
6. Interakcija sa donosiocima odluka;
7. Praćenje i evaluacija.

U nastavku su koraci javnog zagovaranja opisani sa primerima iz Srbije.

1. Identifikacija problema i definisanje cilja

Prvi korak je prepoznavanje konkretnog problema i jasno definisanje cilja koji se želi postići. Ovo uključuje analizu situacije i razumevanje uzroka problema. Cilj mora biti specifičan, merljiv i realan.

Primer: Počnite sa pričom.

U Beogradu, građanske inicijative poput Za naš Kej – odbrana savskog keja i vodoizvorišta, Udruženje Bela Čaplja – odbarana i zaštita Bare Reve, Zajednička akcija blok 70 i 70a, u različitim delovima grada su identifikovale problem nekontrolisane urbanizacije i uništavanja javnih prostora, sa ciljem zaustavljanja štetnih infrastrukturnih projekta i očuvanja gradskih zelenih zona.

2. Istraživanje i prikupljanje podataka

Sledeći korak je prikupljanje relevantnih informacija, uključujući statistike, pravne okvire i iskustva drugih zajednica. Ovo pomaže u izgradnji kredibilnog argumenta.

Primer: Inicijativa Za naš kej godinama u nazad, prati sve procedure donošenja i primene propisa koji se tiču Savskog nasipa i uz predan rad i zalaganje aktivista/kinja prikupljaju i dokumentuju sve nepravilnosti kako bi pravovremeno i argumentovano reagovali ka nadležnim institucijama. Jedan od načina da se prikupe relevantni podaci i informacije od institucija je korišćenje mehanizma informacije od javnog značaja, što je preporuka svim pojedincima, neformalnim grupama građana ili udruženjima.

3. Izgradnja mreže podrške

Uspostavljanje koalicije sa organizacijama, pojedincima i medijima ključno je za širenje poruke i jačanje uticaja. Ovo uključuje mobilizaciju zajednice i saveznika.

Kako bi se izgradila mreža podrške i mobilisala zajednica ne ophodno je da se odgovori vrlo precizno na dva ključna pitanja: *Ko su saveznici? Ko protivnici?*

Primer: Sprečavanje sistemskog uništenja Bare Reve i pretvaranje te zelene oaze u deponiju, primer je kako udružena zajednica – građani, aktivisti, udruženja građana, mediji, poznate ličnosti- može da postigne rezultate. Pokret Odbranimo reke Stare planine zajedno sa meštanima je uspeo da mobiliše zajednicu i spreči postavljanje ceki u Rakitsku reku na Staroj planini. Izuzetna kampanja na društvenim mrežama i povezivanje aktivista iz cele Srbije koji su simbolično otišli da uklone cevi za napajanje mini hidrocentrale Zvonce i pokazala je da dotadašnja trogodišnja borba za pijaću vodu i očuvanje reka Stare planine nije bila uzaludna. Važno je razumeti efekat i domet ovakvih „simboličkih“ pobeda, jer je borba lokalnih aktivista i meštana uz mobilizaciju i podršku aktivista širom Srbije donela konkretne rezultate i za druge reke i sela u okolini Pirota- ispunjen je tada jedan od glavnih zahteva – stopiranje izgradnje 84 mini hidrocentrale barem na 15 godina, usvajanjem novog Prostornog plana Grada Pirota. Ovo su primeri koji su ohrabрили i motivisali druge lokalne zajednice širom Srbije i regiona koje dele slične probleme da se povežu i aktivnije mobilišu.

4. Razvoj strategije i akcionog plana

Ovaj korak podrazumeva kreiranje plana sa jasnim aktivnostima, vremenskim okvirom i odgovornostima. Strategija može uključivati proteste, medijske kampanje ili lobiranje.

Primer: Inicijativa Eko Barajevo je primer uspešne kampanje zagovaranja na lokalnom i nacionalnom nivou, jer je stavila u fokus pitanje reciklaže opasnog industrijskog otpada i pokrenula lokalnu zajednicu u borbi za čist vazduh. Analizom sadržine dokumenata o izdatoj privremenoj dozvoli za rad postrojenju za reciklažu opasnog i neopasnog otpada, inicijativa je uočila diskutabilan proces za reciklažu, nedostatke studije uticaja na životnu sredinu i protivzakonito izdavanje rešenja o lokacijskim uslovima za postrojenje. Strateškim pristupom i sprovedenim aktivnostima Inicijativa je dokazala protivzakonit rad livnice opasnog aluminijuma i pritiskom na Sekretarijat Grada Beograda i lokalne donosiocе odluka u Opštini Barajevo, livnici je obustavljena delatnost. Naime, po isteku privremene dozvole za rad kompanija je podnela zahtev Ministarstvu zaštite životne sredine za izdavanje dugoročne dozvole za period od 10 godina. Inicijativa Eko Barajevo je podnela primedbe na Zahtev za izdavanje privremene dozvole za rad postrojenja za skladištenje i tretman opasnog otpada i nadležno Ministarstvo je oslanjajući se na podnete pridbe odbilo zahtev kompanije. Paralelno sa aktivnostima na lokalnom nivou, Inicijativa preduzima korake da se i na nacionalnom nivou ovo pitanje sistemski reši i zagovara usvajanje Nacrta zakona o kontroli opasnosti od udesa koje uključuju opasne supstance, po Direktivi SEVESO III Evropske unije.

Nacrt predloženog zakona je ušao u skupštinsku proceduru za usvajanje u oktobru 2023. godine, a usvojen je 2024. godine. U međuvremenu, sprovedena je aktivna kampanja na društvenim mrežama, mobilizacija lokalne zajednice kroz protest i informisanje kroz tribine.

Iz navedenih realizovanih aktivnosti vrlo jasno može da se mapira strategija aktivnosti javnog zagovaranja. Jasno identifikovan i formulisan problem, detaljno istraživanje i prikupljeni neophodni podaci analizom svih relevantnih planskih i zakonskih dokumenata, kao i korišćenje mehanizma informacije od javnog značaja za pribavljanje podataka koji nisu bili javno dostupni, bili su osnov izrade strategije zagovaranja. Strategija je podrazumevala mobilisanje i informisanje zajednice, organizovanje protesta, aktivnu medijsku kampanju, kampanju na društvenim mrežama, tribinu i ciljano strateško komuniciranje sa lokalnim donosiocima odluka i narodnim poslanicima, kao i praćenje svih procesa i procedura za izdavanje integrisane dozvole za kompaniju.

5. Komunikacija i javna kampanja 📺

Efektna komunikacija podrazumeva prilagođavanje poruka različitim ciljnim grupama, koristeći medije, društvene mreže ili javne događaje.

Primer: Kampanja građanske inicijative Crveni bedževi osmišljena je sa ciljem podizanja svesti o kvalitetu vazduha u Smederevu, kao i monitoringa sprovođenja Plana kvaliteta vazduha u Smederevu. Uključuje brojne načine komunikacije i informisanja građana i građanski Smedereva o stanju kvaliteta vazduha – društvene mreže, kontinuirane ulične akcije u različitim delovima grada, okrugli stolovi. Tokom ulične akcije sprovedene u novembru 2024. godine građani prolaznici su uključivani u interaktivnu igru koja je omogućila da se na zabavan način upoznaju sa Planom kvaliteta vazduha podstičući ih da se aktivnije uključe u borbu za čist vazduh, a kao simboličnu nagradu su dobijali crvene bedževe i balone „čistog vazduha“.

Pričajte priču! Snimite video, organizujte događaje.

6. Interakcija sa donosiocima odluka 🤝

Direktan kontakt sa vlastima, kroz sastanke, podnošenje predloga ili javne rasprave, ključan je za postizanje promena.

Primer: Svaka inicijativa javnog zagovaranja uključuje različite oblike i forme komunikacije i saradnje sa donosiocima odluka. Navedeni primer Inicijative Eko Barajevo pokazuje da su oni podnosili primedbe Ministarstvu zaštite životne sredine kao i predlog zakonske inicijative Narodnoj skupštini uz komunikaciju sa narodnim poslanicima. Takođe, Pro.tok 21 iz Smedereva i Inicijativa Crveni bedževi su organizovali okrugle sto na kojima su učestvovali akteri iz lokalne uprave zaduženi za rešavanje pitanja grejanja i zagađenja vazduha.

7. Praćenje i evaluacija

Nakon sprovođenja kampanje, važno je pratiti rezultate i evaluirati uspeh. Ovo pomaže u prilagođavanju strategije za buduće akcije.

Primer: Pomenuti uspešan primer javnog zagovaranja Inicijative Eko Barajevo podrazumevao je usvajanje Zakona o kontroli opasnosti od udesa koje uključuju opasne supstance 2024. godine. Kako je početak primena Zakona predviđen za decembar 2025. godine, sad je važno ispratiti primenu i način sprovođenja Zakona. S druge strane, iako kompanija nije dobila dozvolu za rad, aktivisti iz Inicijative Eko Barajevo budnim okom prate šta se dešava sa kompanijom u međuvremenu i da li će se pojaviti neki novi akteri koji će ponovo pokrenuti pitanje rada kompanije ili korišćenje prostora i objekta na propisan način. Ovo jasno pokazuje da je za proces javnog zagovaranja neophodan kontinuirani rad, što nekada predstavlja izazov za aktiviste koji svoj rad baziraju na ličnom entuzijazmu i želji za doprinos javnom dobru, a koji se gubi ukoliko očekivani rezultati nisu ni na vidiku. Zato je važna snaga zajednice, solidarnost i aktivno mobilisanje tokom svih faza javnog zagovaranja.

Važno je razumeti da ovi koraci nisu kruti. Kada se sistematski primene, omogućavaju građanima da efikasno utiču na politike i unaprede zajednicu.

Primeri uspešnih kampanja javnog zagovaranja

Kampanja: Usvajanje Plana kvaliteta vazduha u Gradu Novom Pazaru, EkoBlok mreža za čist vazduh

Identifikacija problema i definisanje cilja – EkoBlok mreža za čist vazduh prateći stanje kvaliteta vazduha i godišnje izveštaje Agencije za zaštitu životne sredine, posebnu pažnju posvećuje gradovima i opštinama sa najzagađenijim vazduhom u Srbiji, tačnije onima koji pripadaju III kategoriji vazduha. Analizira se stanje u svakoj JLS i da li ispunjavaju obavezu koju predviđa Zakon o zaštiti vazduha RS da imaju usvojen Plan kvaliteta vazduha. Nakon što je utvrđeno da je Novi Pazar tokom 2023. godine bio najzagađeniji grad u Evropi kad su u pitanju PM2.5 čestice, a da nema još uvek u tom trenutku usvojen Plan kvaliteta vazduha EkoBlok pristupa definisanju cilja i usmerava svoje aktivnosti na usvajanje Plana kvaliteta vazduha u Novom Pazaru.

Istraživanje i prikupljanje podataka – Analizirana je detaljno u kojoj je fazi procedura donošenja Plana kvaliteta vazduha Grada Novog Pazara, a potom je analiziran i Nacrt Plana kvaliteta vazduha, na osnovu čega su pripremljene primedbe i sugestije za učešće u javnoj raspravi. Pre toga, na osnovu sprovedenog istraživanja pripremljena je Inicijativa i preporuke za unapređenje kvaliteta vazduha i javnog zdravlja, uključujući i preporuku za hitno usvajanje Plana kvaliteta vazduha. Kao argument u prilog inicijativi, urađena je i analize procene uticaja aerozagađenja na zdravlje stanovnika Novog Pazara.

Izgradnja mreže podrške – saradnja sa lokalnim aktivistima i medijima – Za zdrav Novi Pazara, lokalni portali Takt medija, A1 portal, Freemedia, RTV Novi Pazar, RTS

Razvoj strategije i akcionog plana – Predviđeni su sledeći koraci i aktivnosti koje su sprovedene u periodu 2024-2025. godina: analiza stanja kvaliteta vazduha i pratećih javnih politika u Novom Pazaru, kao i pokrenutih procedura; priprema Inicijative i preporuka; predaja Inicijative i preporuka predstavnicima gradske uprave i donosiocima odluka; održavanje konferencije za medije; praćenje procedure javnog uvida PKV-a; priprema i predaja predloga i sugestija na Nacrt Plana kvaliteta vazduha; učešće na javnoj raspravi; komunikacija sa donosiocima odluka; komunikacija sa lokalnim aktivistima iz Novog Pazara; saradnja i komunikacija sa lokalnim medijima i portalima – integracija xEco aplikacije za praćenje kvaliteta vazduha u realnom vremenu; praćenje sprovođenja usvojenog dokumenta; izrada katastra individualnih ložišta za Grad Novi Pazar;

Komunikacija i javna kampanja – komunikacija je odvijana sa lokalnim medijima i portalima kroz integraciju xEco aplikacije radi praćenja kvaliteta vazduha u realnom vremenu; organizavne su konferencije za medije prilikom predaje inicijative, kao i prezetnovanje rezultata o uticaju aerozagađenja na javno zdravlje, redovno medijsko praćenje i informisanje o svim aktivnostima vezanim za proceduru donošenja Plana kvaliteta vazduha; kampanja na mrežama

Interakcija sa donosiocima odluka – Prvi korak je bila predaja inicijative i preporuka za unapređene kvaliteta vazduha i javnog zdravlja u decembru 2024. godine koja je upućena gradonačelniku, Savetu za javno zdravlje, Odeljenju za zaštitu životne sredine; nakon toga, pripremili smo primedbe i sugestije koje su upućene na Nacrt Plana kvaliteta vazduha za Grad Novi Pazar; predstavnici EkoBloka su prisustvovali javnoj raspravi u Novom Pazaru koja je održana u maju 2025.

Praćenje i evaluacija – Nakon održane javne rasprave i objavljenog izveštaja većina predloga i sugestija upućenih na Nacrt Plana kvaliteta vazduha koji je podneo EkoBlok su usvojeni, a najvažniji pomak je uvođenje nove inovativne mere javne politike u Plan kvaliteta vazduha, a reč je digitalnom katastru individualnih ložišta čime se dodatno unapređuje politika kvaliteta vazduha. Trenutno je u toku izrada digitalnog katastra individualnog ložišta za Grad Novi Pazar, što pokazuje dodatni uspeh javnog zagovaranja. U narednog periodu predstoji praćenje osnivanja Radne grupe za sprovođenje PKV za šta se EkoBlok posebno zalagao na javnoj raspravi, kako bi znali sa kim će komunicirati direktno u narednom periodu praćenja sprovođenja PKV u Novom Pazaru.

Izazovi javnog zagovaranja: Borba u senci zatvorenih vrata

“

U SRBIJI, GDE INSTITUCIJE ČESTO DELUJU KAO ZATVORENI KLUBOVI – SA KORUPCIJOM, MEDIJSKIM PRITISCIMA I EKONOMSKIM KRIZAMA – JAVNO ZAGOVARANJE JE KAO PENJANJE NA LITICU U OLUJI.

”

Glavni izazov je pristup: zatvorene institucije ignorišu glasove, kao u slučaju pokušaja reforme pravosuđa 2018. godine, gde su organizacije građanskog društva poslale hiljade predloga, ali su oni „nestali” u birokratiji. Društveni problemi – siromaštvo, migracije, pandemija – rasipaju energiju, a strah od odmazde (kao u slučajevima aktivista optuženih za „narušavanje javnog reda”) gasi vatru.

Ipak, priče pokazuju put: u takvim uslovima, mali, lokalni koraci – poput odbarana parkića i lokalne peticije, uprkos otporu lokalnih zvaničnika – grade snagu. Izazovi postoje, ali su istovremeno i šansa za izgradnju mreže podrške i solidarnosti.

Razlike između javnog zagovaranja i srodnih aktivnosti: Gde se priče razdvajaju?

Javno zagovaranje **nije** isto što i aktivizam ili lobiranje.

Aktivizam je vatra na ulici: protesti, demonstracije, emocije.

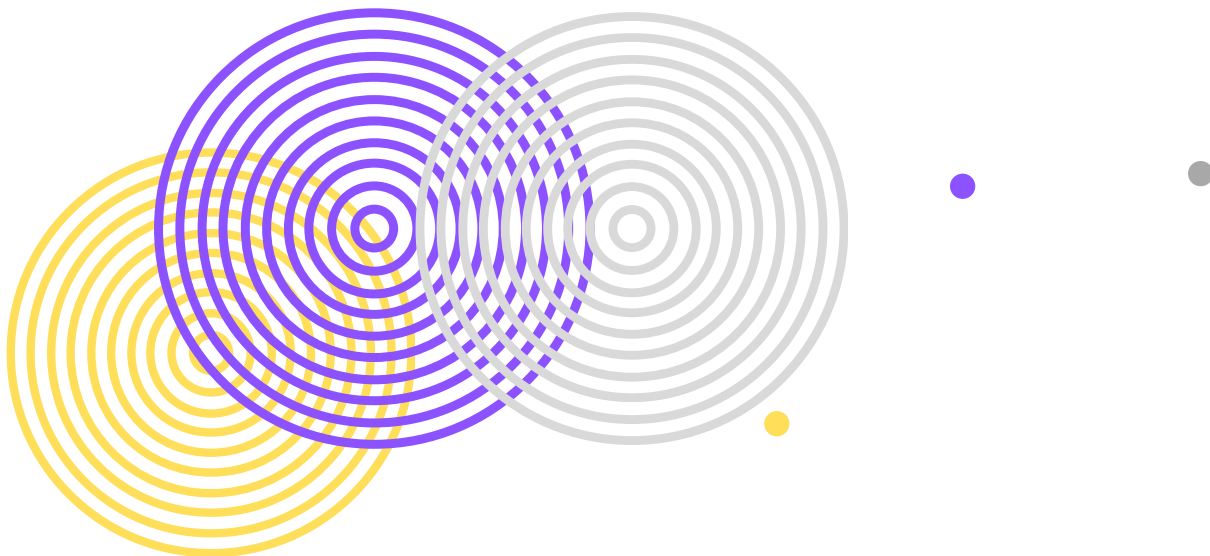
Primer: Kolektiv Ženska solidarnost – organizovanje brojnih protesta kao znak borbe protiv femicida, Pokret Odbranimo šume Fruške Gore – organizovao je akcije protiv seče šuma na Fruškoj Gori, Protesti i šetnja zaposlenih u kulturi nezadovoljnih materijalnim položajem i drugi brojni primeri.

Lobiranje je tihi šapat u hodnicima moći: direktni sastanci sa političarima, kreatorima javnih politika, različitim interesnim grupama.

Iako liči na proces javnog zagovaranja, lobiranje je posebno regulisana delatnost u Srbiji Zakonom o lobiranju i predviđa jasno definisane aktere i korake u zagovaranju za usvajanje, izmene i dopune zakona i drugih akata. Zakonom je jasno definisano da su akteri u procesu lobiranja lobisti, korisnici lobiranja i lobirana lica. Lobisti su upisani u Registar lobista i ceo proces lobiranja podrazumeva obavezan zakonski minimum transparentnosti. Postoje lobisti konsultanti, kao i lobisti iz korporacija. U razvijenim sistemima postoje i lobisti iz organizacija, poput Kanade - u neprofitnim organizacijama postoje zaposleni koji veći deo svojih radnih aktivnosti posvećuju lobiranju.

Zajednica na delu

Organizacije civilnog društva, neformalne grupe i pokreti, aktivizam u Srbiji

Piše:

Milica Branković
Građanske inicijative

Neformalne grupe: promena odozdo

Neformalne grupe u Srbiji najčešće nastaju kao odgovor na konkretne probleme u lokalnim zajednicama, bilo da je reč o nedostatku javnih usluga, ekološkim pitanjima, neaktivnosti mladih ili društvenim nejednakostima. One su snažno ukorenjene u svojim sredinama i često preuzimaju ulogu tamo gde institucionalni mehanizmi izostaju ili ne funkcionišu dovoljno dobro.

Iako male po broju članova, odlikuje ih visok nivo motivacije i posvećenosti. Njihove aktivnosti obuhvataju javne akcije, kampanje podizanja svesti, radionice, umetničke intervencije i zagovaračke inicijative. Često se fokusiraju na uređenje i unapređenje javnih prostora, jačanje građanskog učešća i podršku marginalizovanim grupama.

Najčešći izazovi sa kojima se suočavaju odnose se na nedostatak prostora za rad i okupljanja, ograničenu vidljivost u javnosti i poteškoće u komunikaciji sa institucijama.

Njihove ključne snage ogledaju se u fleksibilnosti, dubokom poznavanju lokalnog konteksta, kreativnosti i spremnosti na saradnju. Upravo zbog toga predstavljaju važan potencijal za tzv. promene odozdo.

Neformalne grupe u Srbiji nude formalna rešenja za ključne društvene probleme

Iako su se pokrenuli kako bi sredili deo neugledne fasade na svojoj zgradi, neformalna grupa **Soliter 2** (sada već Soliter 2 i 3) iz Kraljeva okupila je stanare najpre celog solitera, zatim i kvarta da zajedno rade na muralima koji krase zidove njihovih dvorišta. Uz oslikavanje ovih umetničkih dela radilo se i na uređenju zajedničkog životnog prostora, druženju sa ljudima koje nisu ni poznavali, iako žive u istoj zgradi, rađanju jedne zajednice koja će i ubuduće raditi na zajedničkim idejama.

Organizacija **Best from Brest** iz okoline Leskovca, čiji su neki od članova i okupljeni i deluju i neformalno, obezbedili su mladima u selu da mogu da rade na sebi tako što su kroz projekat napravili teretanu na otvorenom. Takođe, planiraju da obnove dobrovoljno vatrogasno društvo u selu koje je nekada postojalo, kao i zgradu vatrogasnog društva koju žele opet da stave u funkciju. Ovo je naročito važna inicijativa u vreme kada su požari sve češći i kada izazivaju sve katastrofalnije posledice.

Grupa **Čitaj između zelenih redova** iz Vranja bavi se, između ostalog, razvojem svesti o ekologiji i podsticanjem sugrađana da se uključe u akcije čišćenja izletišta oko Vranja, što bi trebalo da sve ostale inspiriše da se prema prirodi ponašaju drugačije, kako bi smeća bilo što manje. Iako su ovi procesi spori i daju samo trenutne rezultate (izletišta su uglavnom već nakon jednog vikenda opet prepuna smeća), grupa već godinama ne odustaje od ove ideje.

Meštani sela **Vukašinovac kod Aleksinca** napravili su festival dokumentarnog filma u okviru kog su radili film o ruiniranom Domu kulture u selu, želeći da na kreativan način ukažu na važnost ovog mesta koje je nekada bilo srce okupljanja mladih. Film je dobio čak i neke nagrade na drugim festivalima, ali ono što je najbitnije, poslao je poruku lokalnoj samoupravi i najavljeno je renoviranje ovog objekta. Takođe, grupa je nastavila da se bavi edukacijom mladih i zagovaranjem za probleme sa kojima se srću u svim oblastima - od kulture, preko socijalnih problema, do ljudskih prava.

Ovo su samo neki od primera neformalnih grupa (koje često sebe ne bi nazvale tako, pa možemo da kažemo i grupe ljudi koji su se okupili oko jednog društvenog problema) koje deluju na teritoriji Srbije. Broj neformalnih grupa u našoj zemlji nikada se ne može ni približno odrediti, s obzirom na to da neke deluju vrlo transparentno i pokreću i društvene mreže ili se prijavljuju na konkurse, dok ima i onih koje se rešavanjem nekog problema bave u okviru svoje male zajednice.

Čemu i kome služe neformalne grupe?

Uloga neformalnih grupa veoma je velika, naročito u manjim ili zabačenijim sredinama, gde ljudi nemaju informacije o pristupu fondovima iz kojih bi mogli da finansiraju nešto za svoju zajednicu, niti organizaciju na koju bi mogli da se ugledaju. U takvim društvenim okolnostima ljudi se okupljaju **vođeni isključivo čistom željom da doprinesu kvalitetu života u svom komšiluku, bilo o kojoj oblasti da se radi**. Naravno, ima i onih koji se okupljaju sa prethodnim znanjem i iskustvom iz neke organizacije civilnog društva, što ona znatno olakšava čitavu proceduru od osmišljavanja do realizovanja ideje.

Grupe se najčešće okupljaju **zbog komunalnih problema** – bilo da je to sakupljanje smeća u komšiluku, neko loše urbanističko rešenje koje im ometa svakodnevni život, do nekih ekoloških opasnosti koje im prete i koje žele da spreče (takvih grupa, očekivano, najviše ima u okolini Bora, Majdanpeka, Loznice gde se grupe bore protiv prekomernog i nedozvoljenog eksploataisanja rude ali i Valjeva, Užica i drugih gradova u kojima ima velikih nesanitarnih deponija koje gore i više puta godišnje).

Podela neformalnih grupa

Ako se traži najmanji zajednički sadržalac svih neformalnih grupa, to je onda je to sigurno **zajedništvo**, pa se tako mnoge od tih grupa i nazivaju „Zajedno za...“, „Ujedinjeni za...“, „Ujedinjeni protiv...“. Ako se treba odrediti način funkcionisanja grupa, mogle bi se podeliti u dve kategorije - one koje se okupe **zbog rešavanja jednog problema** (najčešće komunalnog u ovom slučaju) i **nakon toga se razilaze i one koje su se okupile jer ih aktivizam pokreće, pa nastavljaju da osmišljavaju druge aktivnosti** kada jednu završe, animirajući komšije da im se pridruže. Takođe, grupe bi se mogle podeliti i po tome da li se aktiviraju **iz nužde ili iz entuzijazma**. U prvu kategoriju spadaju uglavnom grupe koje su se okupile zbog izrazito teške društvene situacije (roditelji obolele dece koji se bore za neka prava, izmene zakona i slično; grupe u čijoj se blizini dešavaju teške ekološke situacije, mnogo grupa koje su se okupile zbog trenutne društveno-političke situacije...). U drugoj su, pak, grupe koje se pokreću zbog toga što ih to ispunjava, to rade u svoje slobodno vreme i one uglavnom deluju mnogo duže i nastavljaju sa mapiranjem problema u društvu i predlaganjem njihovih rešenja.

Neformalne grupe se, takođe, mogu deliti i na one koje se **nikada pre nisu sretale sa aktivizmom** i na one koje su **proistekle iz neke organizacije**, ili su neki od njihovih članova i članovi registrovanih organizacija civilnog društva. Velika je razlika u načinu funkcionisanja ovih dveju kategorija, u smislu da je mnogo više potrebno raditi sa onima koji se nikada nisu sreli sa projektnim procedurama, računima, predračunima i slično. Sa druge strane, često je entuzijazam ovih grupa mnogo veći jer je neopterećen papirologijom i procedurama koje često mogu biti ometajući faktor u sprovođenju osmišljenih ideja.

Šta sve žulja ove grupe?

Najčešći problemi sa kojima se neformalne grupe sreću su, na prvom mestu, ekonomska nestabilnost, s obzirom na to da za svaku aktivnost koju sprovode moraju da nađu način da prikupe sredstva, bilo da je to projektno (što onda znači i nalaženje fiskalnog sponzora) ili *fandrejzing* iz zajednice, što se u velikom broju slučajeva pokazalo kao odličan model. Ovo je naročito zapaženo u malim sredinama, gde ljudi uglavnom deluju vrlo pozitivno kada vide da neko u komšiluku nešto radi za sve njih, pa se onda ljudi lančano uključuju. Ima, sa druge strane, i situacija u kojima se aktivističko delovanje u malim sredinama smatra pokušajem neke pronevere ili prevare, što može biti otežavajuća okolnost u radu.

Naredni problem je mali broj konkursa na koji neformalne grupe mogu da se javljaju, iako je, čini se, broj konkursa za ovako okupljene aktivne ljude sve veći u poslednje vreme. Ali, često članovi ovih grupa ne znaju gde se mogu informisati o konkursima. Ono što im takođe otežava rad je i neprepoznavanje od strane lokalnih samouprava, samim tim i nemogućnost finansijske podrške za ideje koje su često i u interesu onih koji vode ta mesta.

Nestalnost članova je još jedan od problema koji otežava planiranje aktivnosti neformalnih grupa, jer stepen njihovog angažovanja često zavisi od privatnih i poslovnih obaveza. Ovo je naročito problem u malim sredinama iz kojih na godišnjem nivou mladi odlaze u veće gradove na studije. Podela uloga, odnosno ne deljenje uloga u nekim slučajevima usporava rad u grupi, jer obaveze koje preuzmu nekada ne shvate dovoljno ozbiljno, pa se one prebace na nekog drugog, često sve spadne i na jednu osobu koja mora da vodi računa o svim segmentima planiranja i sprovođenja aktivnosti.

Povezivanje sa trenutnom društveno-političkom situacijom je u poslednje vreme još jedna prepreka na koju nailaze aktivni ljudi, naročito u manjim sredinama. Tako i ono što rade, a što nema veze sa politikom, nailazi na negativan prijem, često i miniranje, od strane onih koji imaju drugačije političko opredeljenje.

Šta je snaga neformalnih grupa?

Grupe mogu **vrlo brzo da reaguju na situaciju u društvu**, nije im potrebno nikakvo formalno poštovanje procedura i uglavnom su članovi grupa svim srcem u onome za šta su se zauzeli, makar u jednom periodu, tokom trajanja procesa zbog kog su se prvenstveno okupili. Povezanost sa zajednicom je mnogo neposrednija nego kod organizacija koje se često zbog projektnih procedura „udalje“ od onih kojima su aktivnosti namenjene. Takođe, velika snaga neformalnih grupa je delovanje samo na osnovu čistog entuzijazma, koji je često garant uspeha.

Ono što se mora naglasiti, a što je gotovo pravilo u svim delovima Srbije, neformalne grupe u najvećem broju slučajeva imaju **veliku podršku organizacija** koje godinama deluju na toj teritoriji, što im znatno olakšava ostvarivanje cilja zbog kojih se okupljaju. Česti su i konkursi kojima lokalne organizacije regrutuju konkurse velikih organizacija i pomažu ideje neformalnih grupa. Takođe, organizacije često pristaju da budu fiskalni sponzori na projektima grupama za koje onda garantuju i u finansijskom i u svakom drugom smislu.

Ovo pojačava snagu neformalnih grupa i dalje veći i širi značaj reči **zajednica** i potvrđuje da su svi aktivni ljudi, bez obzira na formu okupljanja, uvek na istom putu i sa istim ciljem, da zajednicu u kojoj žive učine boljom, na zadovoljstvo i korist svih koji u njoj žive.

Piše:

Staša Cvetković
studentkinja Arhitektonskog fakulteta
Univerzitet u Beogradu

NEKADA DAVNO...

U malom gradiću na jugu Srbije, okupili su se Ema, Anja, Kaća, Vanja, Đole i Staša. Povod je bio Dan planete Zemlje, a njihova želja jednostavna i ogromna – da jednog dana promene svet.

Na pitanje „kako neko iz Vranja može da utiče na bilo koje odluke?“ prvi odgovor dali su kroz akciju – organizovali su eko-kviz za vršnjake, uz podršku lokalne samouprave. Ali, kada su hteli da nastave dalje, suočili su se sa preprekom – fond za neformalne grupe više nije postojao, a zakonski je bilo neophodno registrovati udruženje. A kako registrovati organizaciju ako imaš samo 15 godina?

Da li bi prihvatili pomoć odraslih koji bi tokenizovali njihov rad i želju za promenom? Rešenje je stiglo od njihove profesorke biologije, koja je pristala da formalno postane predsednica udruženja, uz puno poverenje da će mladi tim sve voditi pošteno i odgovorno. To je bio prvi pravi dokaz koliko je važno imati saveznike, koliko je podrška odraslih ključna za mlade koji žele da menjaju društvo.

Na početku ih mnogi nisu shvatali ozbiljno – smatrali su da je to samo „dečja faza“. Ali vreme, istrajnost i podrška roditelja i zajednice učinili su svoje. Organizacija je rasla, okupljala nove članove i postajala sve snažnija. Pisanje projekata, predloga i budžetiranje, postali su svakodnevica o kojoj su razgovarali u lokalnom kafiću pored škole. Bežući sa časova samo kako bi radili na projektima i konkursima (ne bežite sa časova). Oličenje njihovih napora se transformisalo u mali kutak u podrumu škole u kom su dobili prostor da rade i druže se, tu su se proslavljali prvi srednjoškolski rođendani, organizovala iznenađenja, prvoaprilske šale, prosipale suze nad knjigama i delili obroci. Kancelarija je postala utočište i mesto okupljanja za sve inicijative koje bi oni organizovali, a slike i uspomene okačene na starom zidu govore još više od ovih reči.

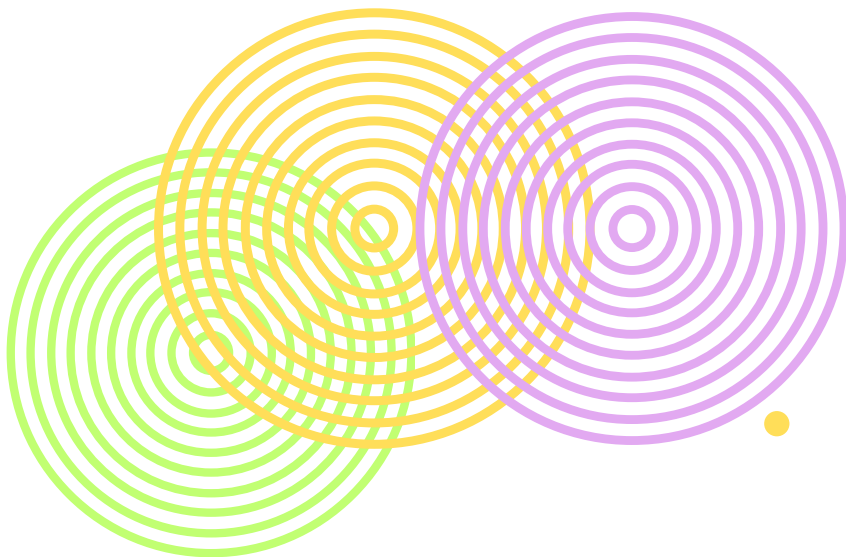
Vrlo brzo, njihovi naponi postali su prepoznati i na nacionalnom i međunarodnom nivou. Prvi put su počeli da putuju i posećuju konferencije. Jedan od najživljih trenutaka bio je odlazak u Amsterdam na globalnu konferenciju o društvenom i finansijskom obrazovanju mladih. Tamo su prvi put shvatili koliko je važno da mladi znaju svoja prava, da umeju da popune običnu uplatnicu, da razumeju kako mogu da menjaju ono što ih nervira – od smeća ispred zgrade do nemara prema obrazovanju.

Osećali su se kao da imaju svet pod nogama, učestvovali su u izradi nacrtu zakona o mladima, govorili o psihološkim problemima mladih i kasnije... krenuli da stažiraju u različitim organizacijama.

Radili su u vreme kada zakon o volontiranju još nije zaživeo, kada kompenzacije za rad mladih nisu postojale. Pa ipak, korak po korak, otvarala su im se vrata – sarađivali su sa brojnim organizacijama. Učili su kroz iskustva velikih društvenih kriza – izbegličke, pandemijske, obrazovne – i sami kasnije osnivali aktivističke pokrete. Bežali su od žandarmerije, držali proteste, organizovali događaje, birali fakultete i gradili mrežu mladih aktivista širom zemlje. Godinama kasnije, njihova organizacija funkcioniše kao ozbiljan akter u društvu, sa godišnjim budžetom od preko 70.000 evra i desetinama članova. I dalje su svi prijatelji, i dalje ih povezuje ista ideja: **da budu podrška mladima, baš onakva kakva je i njima nekada nedostajala.**

**Đaci za
školu.
I zajednicu.**

Učešće mladih u zajednici: Saveti za mlade; Mladi i budžetiranje

Piše:

Miljana Pejić

master politikološkinja za javne politike

Podržati mlade da menjaju svoje zajednice umesto da iz njih odlaze

Saveti za mlade u lokalnim zajednicama

Možda je pre godinu dana nekima bilo nezamislivo da mladi podignu glas, progovore protiv korupcije i nepravde i pokrenu sve ostale društvene grupe, pogotovo one koje su obično bile mnogo glasnije od njih. Danas, srećom, uopšte nije pitanje da li su mladi svesni problema u društvu i da li su spremni da se angažuju u njihovom rešavanju, pitanje je šta možemo da uradimo da bismo ih podržali da budu efikasniji u njihovom rešavanju.

Mladi u Srbiji su pokazali da žele da se pitaju i da imaju šta da kažu, koristeći brojne mehanizme delovanja van institucija. Oni su tako iskazivali svoja mišljenja, političku svest i pokazivali spremnost da mobilišu i ostale društvene grupe. Učestvovali su u protestima i inicijativama, a u poslednjih godinu dana svedočimo i njihovoj požrtvovanosti, koja se manifestuje kroz studentske proteste i blokade. Mladi su učestvovali i u kampanjama organizacija civilnog društva, koristili su onlajn aktivizam i bili deo kampanja na društvenim mrežama. To sve govori o tome da i bez prilika ili poziva, mladi će sasvim sigurno naći načina da kažu šta misle. Nisu im potrebni službeni pozivi, niti dozvole, dovoljno je da osete nepravdu, da ih sistem ignoriše ili da im neko govori da *nisu još zreli*. Kroz istoriju, a i danas, mladi su pronalazili kreativne, buntovne, pa i duhovite načine da se izbore za svoj glas.

Ipak, važno je da se ti buntovni i energični glasovi mladih čuju na pravim mestima, ne sporeći važnost i značaj ovakvog izražavanja političke svesti. U tome im je potrebna podrška odraslih, koji kreiraju sistem koji će omogućiti ili obeshrabriti njihovo aktivno učešće.

Podrška odraslih je svim mladima potrebna, nevezano od njihovog uzrasta, a ovde ćemo da podsetimo da Zakon o mladima u Srbiji definiše mlade kao kategoriju od 15 do 30 godina. Ipak, najmlađim mladima je podrška možda najpotrebnija, posebno zbog toga što se njihov glas najmanje čuje u sadašnjem sistemu. S obzirom na to da u Srbiji građani/građanke stiču izbornu pravo sa 18 godina, to dovodi do toga da mladi uzrasta od 15 do 18 ne mogu glasati, birati svoje predstavnike/ce u skupštinama gradova/opština, a i na nacionalnom nivou i držati ih time odgovornim za svoje politike i ostvarenje predizbornih obećanja. Bez dodatnih mehanizama da učestvuju u javnom životu, njihovi glasovi mogu biti u potpunosti nevidljivi za institucije i dodatno ih obeshrabriti da je njihovo mišljenje važno.

Glasovi najmlađih mladih, pritom, uopšte nisu zanemarljivi. Prema [podacima Republičkog Zavoda za statistiku](#) u 2024/2025. godini, upisano je 229.648 srednjoškolaca_ki* što znači da govorimo o najmanje 3.5% celokupnog stanovništva, a čak 22% u udelu mladih – od 15 do 30 godina. To nam govori da kada bi u jednoj hipotetičkoj situaciji srednjoškolci/ke imali pasivno i aktivno biračko pravo i *kada bi svi glasali za svoju jednu omladinsku partiju, ona bi mogla da pređe izborni prag i postane parlamentarna partija*. Dodatno, udeo mladih od 15 do 18 u populaciji mladih od 22% nam govori da je posebno za lokalne zajednice koje nisu univerzitetski centri važno da osluškuju potrebe ove uzrasne grupe i prioritizuju njihove potrebe.

Zakonom o mladima predviđen je „korektivni“ mehanizam osnovnih demokratskih mehanizama aktivnog učešća, kao što su izbori a to je – **uspostavljanje lokalnih saveta za mlade**. Uloga ovakvih tela je da savetuju skupštine opština i gradova o najvažnijim odlukama za zajednicu iz perspektive mladih. Ideja je da se kroz savete za mlade, osigura veća participativnost pri donošenju važnih odluka za zajednicu, te posledično, da se dođe do boljih rešenja za mlade, imajući u vidu da mladi imaju prostora da direktno izraze mišljenje o svim važnim temama, kao i da predlože da njihovi prioriteti budu prioriteti lokalnih zajednica.

U mnogim lokalnim zajednicama, ovakva tela nisu osnovana, a i onde gde jesu, ne rade uvek u skladu sa najvišim standardima. Na osnovu istraživanja iz 2021. godine**, koje je sumiralo stanje iz svih opština i gradova, manje od polovine lokalnih zajednica je uopšte osnovala savete za mlade. Od te polovine, manje od 50% osnovanih saveta je bilo inkluzivno, i okupilo je mlade sa različitim iskustvima i perspektivama, a manje od trećine je bilo delimično funkcionalno. Vidimo da se lokalne samouprave retko odlučuju da koriste ovaj zakonski mehanizam, delimično zbog toga što nema posledica ukoliko se taj deo zakona ne primeni, a delom i zato što participativna kultura nije razvijena u dovoljnoj meri, te institucije nerado prihvataju konstruktivnu kritiku koja dolazi od mladih.

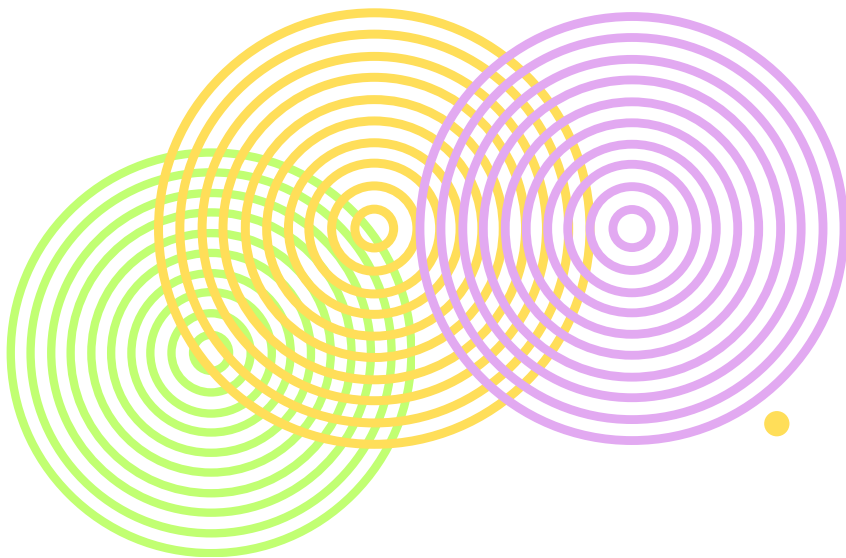
Ipak, to ne znači da treba odustati od ovakvog mehanizma. Saveti za mlade predstavljaju ključna tela koja povezuju mlade i donosiocce odluka, omogućavajući im ravnopravno učešće u radu saveta, postavljanje pitanja i odlučivanje o preporukama sa jednakim pravom glasa. Kroz ove savete, mladi dobijaju priliku da izraze svoje stavove, predlažu inicijative i aktivno utiču na odluke koje oblikuju njihovu zajednicu.

U ovom procesu, nastavnici i profesori imaju presudnu ulogu. Oni mogu osnažiti mlade da se uključe, motivisati ih da učestvuju i pokazati im da je moguće menjati sredinu u kojoj žive, umesto da traže svoje mesto negde drugde. Da bi mladi mogli ravnopravno učestvovati u ovakvim telima i mehanizmima, neophodno je da razviju ključne veštine – kritičko mišljenje, komunikacione i analitičke sposobnosti – ali i samopouzdanje da zastupaju sebe i interese svojih vršnjaka.

S obzirom na to da je prvi kontakt mladih sa aktivnim učešćem često upravo u školama, misija nastavnika ne bi trebalo da se svodi samo na predavanje istorije, matematike ili biologije. Škole su mesto gde mladi mogu naučiti veštine, steći znanje i razviti samopouzdanje koje im je potrebno da postanu angažovani i proaktivni članovi svoje zajednice. **Svaki čas koji podstiče kritičko promišljanje, otvorenost za pitanja i diskusiju predstavlja mali, ali značajan doprinos ovom cilju.** Isto tako, upravo bi od nastavnika mladi trebalo da saznaju za postojanje mehanizama poput Saveta za mlade i da kroz njih prepoznaju sopstvenu moć u zajednici, a da, ukoliko ih nema, upravo mladi budu ti koji će zahtevati da se oni formiraju.

* Svi srednjoškolci su mladi ali nisu svi mladi srednjoškolci. Broj mladih u ovom uzrastu je svakako veći, imajući u vidu da srednjoškolsko obrazovanje nije obavezno u Srbiji i da postoji određen broj mladih u uzrasnoj dobi od 15 do 18 koji nije upisan u srednje škole.

** KOMS i Grupa za analizu i kreiranje javnih politika (2021). *Lokalna omladinska politika u Republici Srbiji: Saveti za mlade JLS*. Beograd.

Piše:

Gordana Adamov

Krovna organizacija mladih Srbije

Zašto je važno da mladi *zagrizu* u lokalni budžet?

Kada govorimo o građanskom vaspitanju, najčešće mislimo na vrednosti, stavove i ponašanja koja čine dobrog građanina: odgovornost, solidarnost, empatija i aktivno učešće u društvenom životu. Ipak, postoji jedna tema koja nam često promakne u cilju izgradnje aktivnih građana, a prisutna je u svemu što radimo – **lokalni budžet**.

U većini srednjih škola (izuzev u stručnim školama poput ekonomskih), mladi retko imaju priliku da steknu **osnovnu finansijsku pismenost** i nemaju priliku da uče na koji način funkcionišu budžeti, porezi i javne finansije, niti da razumeju kako se novac u zajednici prikuplja i troši. Mnogi odrastaju, a da nikada nisu čuli da i oni, kao građani i potrošači, učestvuju u punjenju budžeta svakim računom koji plate, često verujući da samo „odrasli” plaćaju poreze.

Zbog toga mladi budžet doživljavaju kao nešto daleko i apstraktno, iako je on u stvarnosti **najvažniji dokument za razvoj jedne lokalne zajednice**. On pokazuje ne ono što zajednica govori da joj je važno, nego ono u šta **zaista ulaže** kako bi se razvijala.

Zato je važno da mladi na vreme nauče da čitaju i razumeju ovaj dokument, jer čitajući budžet, oni zapravo čitaju prioritete svoje zajednice. Uče da postavljaju pitanja: *Zašto više novca ide u sport nego u kulturu? Zašto se svake godine ponavljaju iste stavke, a školsko dvorište još uvek nema rasvetu? Zašto sredstva namenjena mladima odlaze na projekte koji sa mladima imaju malo veze?*

Ta pitanja nisu samo tehnička – ona su suštinska građanska pitanja. U njima se krije početak svesti da javni novac jeste **naš novac** i da budžet nije dokument koji “neko tamo” pravi, već **zajednički dogovor o tome kakvu zajednicu želimo da gradimo.**

Upravo tu dolazimo do participativnog budžetiranja – mehanizma koji omogućava građanima, a posebno mladima, da ne budu samo posmatrači, već učesnici u odlučivanju o tome na šta će se potrošiti deo lokalnog budžeta.

Kroz ovaj proces građani predlažu ideje, učestvuju u javnim raspravama i glasaju o prioritetima, razvijajući osećaj **vlasništva nad javnim dobrom**, učeći o **demokratskim procesima** i negujući **kritičko mišljenje**. Učešće mladih kroz ovaj vid mehanizma nije samo simbolično prisustvo na nekom sastanku, već **njihovo pravo da budu saslušani i da njihovo mišljenje ima težinu**. To znači uključivanje mladih u sve faze procesa – od prepoznavanja problema, preko traženja rešenja, do donošenja odluka.

Kada mladi ravnopravno učestvuju sa odraslima, oni uče da preuzmu odgovornost za sopstvenu budućnost, razvijaju samostalnost i sposobnost da argumentuju svoje ideje i sarađuju sa drugima. Takva participacija gradi samopouzdanje, osećaj pripadnosti i poverenje u institucije koje je trenutno nepostojeće, ali i poverenje u sopstvenu moć da menjaju stvari.

Kada smo kao Bečejsko udruženje mladih prvi put pokrenuli proces participativnog budžetiranja u našoj opštini, počeli smo skromno kroz ankete sa građanima na pijaci. Pitali smo sugrađane kako bi oni potrošili deo budžeta. Većina građana te davne 2014. godine nije znala ni koliki je budžet naše opštine, niti da li imaju pravo da vide i čitaju lokalni budžet. Danas, deceniju kasnije, učenički parlamenti, mladi aktivisti i lokalne organizacije predlažu ideje, diskutuju na javnim raspravama i glasaju o svojim prioritetima koji bi kasnije zaista i ušli u lokalni budžet.

To iskustvo menjanja nečega „na papiru“ pretvorilo se u lekciju o **moći kolektivnog glasa**. Mladi koji su do juče mislili da „njihovo mišljenje ništa ne znači“ sada znaju kako mogu da utiču, što je možda i najveći uspeh od same investicije - **promena svesti**.

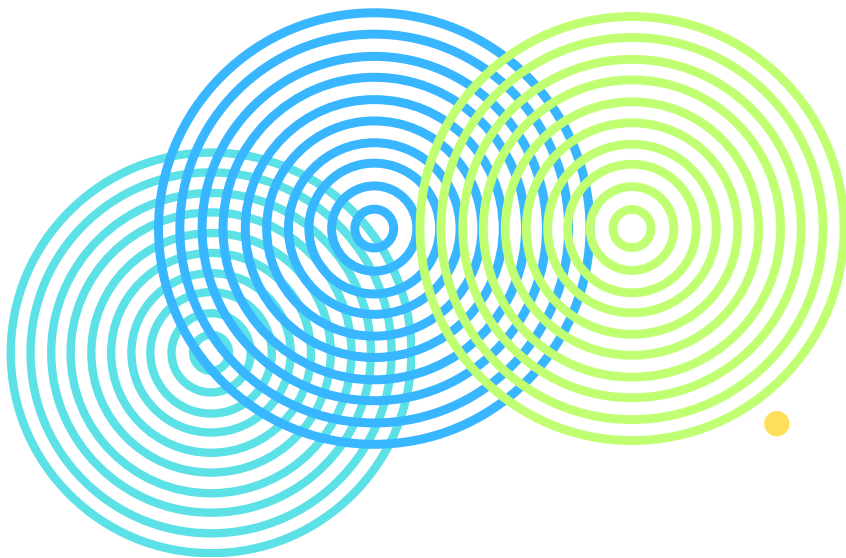
Primer radionice

Za nastavnike građanskog vaspitanja, participativno budžetiranje može biti savršena učionica demokratije. Učenici mogu sami osmisлити mini-vežbu: *Kako bismo potrošili 100.000 dinara iz budžeta naše škole?* Da li bismo ulagali u biblioteku, sportski teren, učenički klub ili novu opremu? Koliko bi svaka opcija koštala i koji bi bio njen doprinos zajednici? Kroz ovakvu vežbu učenici ne samo da stiču osnovno razumevanje budžetskog planiranja, već i praktično vežbaju participativno budžetiranje – procenjuju prioritete, diskutuju o vrednostima i zajedno donose odluku. Tako građansko vaspitanje postaje prostor gde se demokratija praktikuje.

Participativno budžetiranje je i više od samog mehanizma. Uči nas da su transparentnost, odgovornost i aktivno učešće jednako važni sastojci svake zajednice. Za one koji žele da ovu temu približe svojim učenicima na zanimljiv i kreativan način, više informacija o samom mehanizmu mogu pronaći u vodiču „**Slatki ukus promene – Recepti za participativno serviranje lokalnog budžeta po meri mladih**“, koji je dostupan na sajtu www.bum-becej.org.

U njemu su prikazani koraci, metode i primeri na način razumljiv mladima. I kao što dobra torta ne uspe bez pravog odnosa sastojaka, ni zajednica ne može napredovati ako u procesu odlučivanja izostanu oni koji čine njenu budućnost – mladi.

Škola OD zajednice

Piše:

Sofija Nikić
Catayst Balkans

Zajednično finansiranje: Vodič za škole

Zajednično finansiranje—globalno poznato kao *crowdfunding*—predstavlja okupljanje zajednice oko jedne ideje i prikupljanje sredstava za njenu realizaciju. Izraz *zajednično* svesno bismo umesto učestalijeg „zajedničko”, jer „zajednično” u svom izvornom značenju podrazumeva pripadnost zajednici na širem, kolektivnom nivou, što najbolje oslikava duh *crowdfunding*-a.

Za razliku od drugih vrsta finansiranja, *crowdfunding* se ne oslanja na samo jednog većeg donatora ili instituciju. Suština je okupiti veći broj ljudi koji su spremni da doprinesu na različite načine.

U širem društvenom smislu, vrednost *crowdfunding*-a prevazilazi samu činjenicu da se „sakupi novac”. Pravi značaj ovakvog finansiranja leži u angažovanju zajednice, buđenju solidarnosti i stvaranju osećaja zajedničkog vlasništva nad jednom idejom.

Posebno kada govorimo o školama, važno je da nastavnici, učenici, roditelji i javnost postanu deo čitavog procesa. Na taj način se škola vraća svojoj osnovnoj ulozi: da ne bude zatvoreni sistem, već živo mesto koje je povezano sa zajednicom u kojoj se nalazi.

Kratka istorija crowdfunding-a

Iako se danas pretežno vezuje za internet platforme, *crowdfunding* ima dugu istoriju. Jedan od prvih primera dogodio se u 19. veku, kada su građani SAD donacijama finansirali [postament za Kip slobode](#) u Njujorku. Kroz male doprinose, ponekad i od po nekoliko centi, prikupljeno je preko 100.000 dolara, a donatori su zauzvrat dobijali zahvalnice u novinama.

Još ranije, u 18. veku, engleski pisac Aleksander Poup je štampanje svog prevoda Homerove „Ilijade“ finansirao pomoću pretplata čitalaca, a zauzvrat je objavljivao njihova imena u prvim izdanjima knjige. Takav model finansiranja se danas zove grupno finansiranje na bazi nagrada (reward-based crowdfunding), kada u zamenu za donacije donatori dobijaju robu, uslugu, popust i slično.

Ovi primeri pokazuju da ideja zajedničkog finansiranja nije nova: zajednice su oduvek nalazile načine da se udruže i podrže inicijative koje smatraju važnim.

Crowdfunding: Prilika za škole

Setite se koliko puta ste, kao đak, imali priliku da budete deo nekog većeg projekta. U jeku školskih priredbi, takmičenja u znanju ili sportu – sigurno pamtite osećaj uzbuđenja, zajedništva i „višeg cilja“ kojem možete da doprinesete – čak i kao dete ili mlada osoba bez mnogo životnog iskustva.

Rad na *crowdfunding* kampanji ima moć da takve emocije i iskustvo donese svakom detetu. Zato takve inicijative imaju ogromnu vrednost u mladom uzrastu.

Jedinstvena pozicija škola

Škole imaju posebnu prednost jer okupljaju generacije dece, roditelje i lokalne aktere, a sve ih povezuje osećaj zajedničke brige i odgovornosti. Zbog toga, *crowdfunding* ima potencijal da unapredi školski život jer može da obezbedi nove knjige za školsku biblioteku, obnovi školsko dvorište, ili pruži humanitarnu pomoć učenicima kojima je potrebna dodatna podrška.

Važno je znati (i povremeno se podsećati) da *crowdfunding* nije puko traženje novca. Naprotiv, reč je o stvaranju priče i realizaciji zajedničkog cilja od kojeg svi imaju korist. Zajednica se angažuje jer prepoznaje smisao u projektu i želi da bude deo promene. Male donacije (čak i u vrednosti jedne kafe), kada se spoje, mogu da rezultiraju uređenim kabinetom, školskim festivalom ili pomoćnim fondom za decu u riziku od siromaštva.

Zato je bitno da organizatori kampanje snažno ističu svojoj zajednici da ne postoje mali iznosi. Svaki doprinos je značajan, jer kada se umnoži, doprinosi i cilju, kao i osećaju zajedništva kod osobe koja daje.

Iskustva iz Srbije

U poslednjih nekoliko godina *crowdfunding* se sve više koristi i kod nas, posebno za humanitarne i društveno- odgovorne akcije. Preko platforme *Donacije.rs*, na primer, pokrenute su kampanje za renoviranje [učionica](#), nabavku školske [opreme](#), opremanje [biblioteke](#), kao i za podršku [festivalima](#) koji povezuju mlade iz različitih sredina, pa i krajeva sveta.

Zajednice su se okupljale i da pomognu malim lokalnim timovima da učestvuju na [međunarodnim takmičenjima](#), koji su uz snažnu podršku postizali [rezultate](#) na svetskom nivou.

Kako da započnete?

Pokretanje *crowdfunding* kampanje najpre zahteva entuzijazam i jasnu ideju.

Prvo je važno osmisлити cilj koji je realan i dostižan – recimo, 100.000 dinara za uređenje biblioteke ili nabavku sportske opreme. Potom treba formirati mali tim nastavnika koji će se baviti promocijom (uz podršku učenika i roditelja, ako postoji prostor za to). Ključ uspeha leži u komunikaciji: ako zajednica razume zašto je projekat važan, biće spremna da ga podrži.

Postoje platforme koje olakšavaju ceo proces. U Srbiji to je [Donacije.rs](#), u regionu [Pomozi.ba](#) i [eCrowd](#), a na globalnom nivou *GoFundMe*, *Kickstarter*, *WhyDonate* i druge. One nude tehnički okvir, ali uspeh kampanje uvek dolazi iz priče i inicijative ljudi koji je vode.

Tri osnovna koraka za planiranje i sprovođenje kampanje

Kada je ideja jasno definisana, a tim ljudi okupljen i spreman da joj se posveti, sledeći zadatak je detaljno planiranje. Ono se može sumirati u tri ključna koraka:

- 1. Oslonite se na postojeće kontakte:** Roditelji, nastavnici, prijatelji škole, bivši đaci i lokalni preduzetnici su najvažnija podrška, jer će doneti prve donacije i pomoći da kampanja dobije početni zamah.
- 2. Isplanirajte događaje i kreativnu promociju:** Organizujte aktivnosti koje uključuju zajednicu (koncerte, predavanja, aukcije), i osmislite jasan vizuelni identitet kampanje. Brending treba da bude kreativan i inspirativan, ali još važnije: da privuče pažnju i prenese poruku na jednostavan način.
- 3. Radite na zagovaranju ideje:** Kampanja podrazumeva i širenje svesti o određenom problemu. Aktivno objašnjavajte zašto je cilj važan i podstičite ljude na uključivanje. Što je vaša poruka jasnija i prisutnija, to će donacije brže pristizati.

Ideje za promociju – šta sve može da se uradi?

Važno je znati da ne postoji jasan niz pravila promocije, jer svaka kampanja predstavlja ideju za sebe. Možda će biti lakše da kontaktirate medije koji će vam pružati vidljivost; ili imate aktivne kanale na društvenim mrežama gde zajednica već postoji; a postoje slučajevi gde će biti zgodnije da organizujete uživo događaje i na taj način da mobilizujete podršku.

Promocija kampanje zavisi i od lokalnog konteksta – da li je vaša škola u manjoj ili većoj sredini, i koji je njen finalni cilj: da li imate urgentnu potrebu da renovirate krov, ili prosto želite da obezbedite đacima novu kreativnu sekciju.

Zato je važno da promislite o duhu vaše ideje, i kako najbolje da koncipirate poruke kojima ćete aktivirati druge da se pridruže.

Međutim, ono što zasigurno imate na raspolaganju jesu vaši sopstveni resursi: direktni ili indirektni kontakti, kreativne ideje, i vreme koje ćete posvetiti čitavom procesu planiranja i sprovođenja kampanje.

Tu su, naravno, i glavni akteri škola koji kroz ovakav poduhvat imaju priliku da mnogo nauče – đaci. Oni mogu biti važan deo kreativnog procesa: da snimaju kratke video-klipove, izrađuju postere ili osmišljavaju promotivne objave na društvenim mrežama. Na taj način ne doprinose samo prikupljanju sredstava, već razvijate kod dece važne životne veštine poput komunikacije, kreativnosti i timskog rada.

Crowdfunding može da bude i prilika za podsticanje njihovog aktivnog učešća u zajednici. Nastavnici im mogu dati zadatak da istraže probleme u svojoj školi ili okolini, osmisle rešenje i da na taj način započnu pripremu ideje za kampanju. Pored toga, roditelji mogu da doprinose donacijama, kao i znanjem, ili kontaktima. Raspodela posla treba da bude konkretna – neko može da pomogne u izradi promotivnih materijala, kontaktiranju medija, ili pripremi simboličnih nagrada za donatore.

Privrednici iz lokalne sredine često podržavaju školske inicijative jer tako grade dobar odnos sa zajednicom i [ulažu u obrazovanje](#) mladih. Mediji uvek mogu da pruže vidljivost, a lokalne ustanove kulture ili sporta da daju prostor za događaje i promocije.

Uključivanjem svih aktera, kampanja prestaje da bude isključivo školska inicijativa, **već postaje zajednički projekat cele sredine.**

Važno je misliti kreativno. Škole mogu da organizuju aukcije učeničkih radova, humanitarne koncerte ili sportske turnire gde se deo prihoda usmerava na fond za kampanju, a istovremeno se na događajima promovise link za online donacije. Na taj način *crowdfunding* postaje kombinacija digitalne i fizičke akcije.

Na kraju, znajte da donacija ne mora uvek biti novčana. Neko može pomoći materijalom, neko prevozom, a neko svojim vremenom. Kroz *crowdfunding* kampanju zajednica se uči da svi imaju nešto da ponude, a da su i mali doprinosi dragoceni kada se saberu.

Šira vrednost crowdfundinga

Ono što je možda i važnije od samog cilja jeste dugotrajan efekat ovakvih akcija. Kada učenici vide da mogu da doprinesu promeni, kod njih se gradi osećaj da su aktivni građani i građanke. Kada roditelji i nastavnici sarađuju u ovakvim inicijativama, osnažuje se međusobno poverenje. Kada zajednica investira u školu, jača se osećaj zajedništva i brige za život oko nas.

Zajednično finansiranje zato treba gledati kao na edukativni proces, ne samo kao na izvor sredstava. Ono podučava solidarnosti, odgovornosti i kreativnosti: vrednostima koje su jednako važne kao i materijalna podrška.

Dodatne informacije na:

[Donacije.rs](#) – prva domaća *crowdfunding* platforma

[Kickstarter School](#) – saveti za kampanje

[Catalyst Balkans](#) – saveti za uspešnu *crowdfunding* kampanju

[Crowdfunding intervju](#) – Udruženje Svetionik iz Novog Pazara

**Kakav je
dobar čas?**

U želji da saznamo kako bi voleli da nastava Građanskog vaspitanja izgleda, ali i da vas inspirišemo i obradujemo, pitali smo učenike i učenice da nam kažu kada su se najlepše osećali na školskom času, kada je škola bila prostor u koji im se rado dolazilo, šta su im sećanja i iskustva koja će nositi sa sobom dugo, šta im je (ili ko) pomoglo da uživaju u detinjstvu, osnažuju se i rastu.

Ispod vam donosimo priče, eseje i odgovore đaka osnovnih i srednjih škola iz Somobra, Čićevca i Sremske Mitrovice, ali i nekadašnjih đaka, danas studenata i studentkinja, aktivnih u borbi u okviru studentskog pokreta koji nas podsećaju na to šta sve još uvek nismo naučili i koliko je zapravo važno Građansko obrazovanje.

Promene koje želim da vidim na času građanskog vaspitanja

XXI vek doneo je razne promene u društvu, pažnji, dobroti i mnogim drugim stvarima. Takođe je došlo do toga da se deca u školi opredeljuju za Versku nastavu ili Građansko vaspitanje. Ta odluka značila je da će deca raditi različite aktivnosti i učiti o drugim stvarima.

Lično, i same idemo na Versku nastavu, ali smo ranije išle na Građansko vaspitanje. Odlučile smo da se prebacimo, jer smo smatrale da aktivnosti vezane za Građansko nisu doličile tom predmetu. Naravno, par puta smo imali pravo da se izjasnimo da li želimo neke promene u vezi nastave, ali te promene nikad nisu bile realizovane.

Neke od promena koje smo svi kolektivno predlagali bilo je o većoj svesti dece i tinejdžera o pomaganju drugima (kao što je, na primer, poseta dečijoj bolnici) kako bismo im dali snagu i volju za opstanak i snažniju borbu protiv bolesti od koje boluju. Takođe, volontiranje na časovima za mlađe od nas kako bismo pomogli učiteljicama da lakše održe čas. Bilo je mnogo sličnih ideja, ali takođe jedna od značajnijih je obnova školske imovine. Mnoga deca, nazalost, uništavaju školsku imovinu i misle da to nije ništa strašno. Kako bismo sprečili ovo, deca sa Građanskog zajedno sa nastavnicima mogli bi da učestvuju u postepenom renoviranju. Ima mnogo sličnih planova. Još jedna može biti novi raspored klupa u učionicama. Deca imaju veoma malu koncentraciju (kako tinejdžeri, tako i mala deca) te bi baš zato trebalo jednom nedeljno staviti novi raspored klupa kako bi bilo interesantnije, možda bi bili i bolje koncentrisani.

Ove promene nisu izvodljive od jednom čarobnim štapićem već radom, posvećenošću kao i sarađivanjem škola i nastavnika, pedagoga, psihologa i direktora. **Naravno da ne možemo da dobijemo uvek ono što želimo, ali ukoliko ni ne pokušamo nećemo znati da li će se jednog dana realizovati.** Čak neke nisu ni vezane toliko za Građansko vaspitanje, ali, ukoliko deca sa Građanskog prva počnu da šire svest o promenama, vrlo brzo će doći do zajedničkog rada. Takođe, nastava bi mogla da uključi više razgovora o temama kao što su: prava deteta, zaštita životne sredine, digitalna bezbednost i međusobno poštovanje. Kroz debate i timski rad, učenici bi razvijali kritičko mišljenje i sposobnost saradnje. Usput bi mogli i da napravimo jednu šaljivu dramsku scenu „Simulacija grada“: đaci dobijaju uloge (gradonačelnik, novinar, građanin i aktivista) i rešavaju probleme škole kao da je mali grad. Sve promene koje deca ili nastavnici predlažu mogu jako doprineti uticaju na životnu sredinu i građanske svesti dece koliko su zapravo bitne promene i da u životu ne može sve biti isto i bez promena.

Ovakve ideje će se možda realizovati za sledeće generacije koje će od malih nogu znati koliki je značaj građanstva. Isto tako, nije loše da se deca i edukuju iz udžbenika, ali, ukoliko budu učila samo definicije za dalja odgovaranja i testove, te informacije neće nigde opstati u njihovom znanju. Zato je potrebna umerena nastava sa pod jednakim učenjem iz udžbenika i aktivnosti. **Građansko vaspitanje zasluži veće promene nego što trenutne postoje, s obzirom na to da je u mnogo škola predmet koji se naknadno dodaje u raspored časova. Rad i kolektiv mogu veoma doprineti osobi, zato treba biti komunikativna osoba spremna za promene!**

Časovi građanskog su vrlo važni za učenje stvari koje će nam pomoći u svakodnevnom životu. Nastavnici koji predaju građansko treba da budu raspoloženi za podučavanje dece. Treba da imamo i edukativne igrice, da ne budu samo za učenje, nego i za zabavu. Građansko nam pomaže u vannastavnim aktivnostima, tako što nas uči u određenim situacijama šta da radimo i u školi kako da se bolje fokusiramo na rad.

Dorđe Marić, 7. razred

Mi nemamo građansko, ja nikad nisam bio na tom predmetu, ali mislim da tamo treba da se govori o lepom ponašanju, dobrim mislima, da učimo da crtamo i pišemo neke lepe stvari i kako da se družimo.

Ilija Krkić, 7. razred

Čas građanskog u Srbiji treba da ima teme kao što su ljudska prava, tolerancija i kako rešiti probleme među ljudima. Treba da bude takav da radimo po grupama, igramo neke igre ili da imamo debate, gde ćemo da iznosimo naša mišljenja. Cilj treba da bude da se aktiviraju učenici i da budu sutradan odgovorni građani. Treba da učimo i kako da komuniciramo međusobno i rešavamo sukobe na miran način, zatim da se upoznamo sa našim odgovornostima, da učimo kako da brinemo o drugima i da budemo tolerantni. Ovi časovi treba da nas uče i kako da se borimo protiv diskriminacije, kako da poštujemo osnovna prava svih, kao što su pravo na život, slobodu govora, obrazovanje. Učenici misle da je građansko vaspitanje samo običan predmet, ali greše. Čas građanskog vaspitanja u Srbiji je prilika za učenje da naši učenici razviju kritičko mišljenje i postanu aktivni članovi društva.

Milica Stolić, 7. razred

Na građanskom treba da učimo da poštujemo jedni druge, ali i da pričamo o nekim mnogo važnim temama. Ja nisam čuo da je neko išao na te časove, uglavnom svi idu na versku nastavu, jer ne znaju šta je to građansko.

Mihajlo Stolić, 7. razred

Da li je rečenica da je prosveta stub svakog društva, koju mogu da čujem u svojoj srednjoj školi na dnevnom nivou, istinita? I zašto ja, kao mlada osoba, želim da idem studiram u Sloveniju, ako je moja država toliko sigurna u svoje stubove?

Retko ko bi se pozabavio ovim pitanjima u školi čiji sam đak, svega nekolicina profesora, a jedna od njih je moja profesorica građanskog. Za mene je građansko jedini predmet u školi na kojem se osećam prijatno. Možda je to zato što na njega mogu da zakasnim nekoliko minuta ako sam bio u wc-u ili zato što, ako lepo zamolim profesoricu, dozvoliće mi da završim užinu. Ali ne mislim da je zbog toga, pre bih rekao da je u pitanju nešto drugo, neka druga struja u vazduhu. Ne pričam o struji koju je izmislio Tesla i pod time ne mislim da nas profesorica izlaže šokovima strujom svaki čas. Mislim na struju kao raspoloženje, vibe, osećaj... A struja na časovima građanskog je opuštena. Struja na časovima građanskog nije drečavo narandžaste ili crvene boje, već je boje kapucina ili boje nežno zelene. Struja na časovima građanskog ne može da povredi, da uvredi ili da ti oteža taj dan. Ona je tu da ti raščisti misli između starije bakice koja te ne voli i prozvala te je da odgovaraš prethodni čas i kontrolnog za koji se spremaš već tri dana naredni čas. **Struja na građanskom je ono kada ti mama spremi užinu, ali ti nije rekla šta je u kutiji, pa je ti otvoriš i unutra pronadeš svoje omiljene kolačiće.**

Kada se na času formira takva struja, onda ništa ne pada teško. Ni da obrađujem naporne teme, ni da slušam o dešavanjima iz profesoričine mladosti, niti da ostanem na odmoru kako bi profesorica završila lekciju. Ne bude mi mrzovoljno da se spuštam na prizemlje pre njenog časa, kao ni da se popnem nazad u učionicu kada se on završi. Nekako kada znam da mene moja profesorica poštuje i uvažava, najmanje što ja mogu da učinim je da joj uzvratim istom merom. I zato se uvek trudim da saslušam sve o čemu govori.

Na časovima građanskog se nisam susreo sa temom koja mi se činila bespotrebnom. Svaki put su to bile različite teme - od onih o opštoj kulturi do onih gde se informišem o trenutnim dešavanjima u svetu. Neki od časova koji su mi ostali u pamćenju su oni kada smo pričali o ljudskim pravima i dečijim pravima, te nekoliko nedelja nakon toga, svaki čas gledali razne filmiće koji su prikazivali decu iz najrazličitijih krajeva sveta i to kako oni žive i koliko se njihov život razlikuje od našeg. Neretko na časovima građanskog spominjemo građanske inicijative i učimo o načinima kako mi možemo da doprinesemo društvu. Pored toga, naša profesorica ima naviku da nam s vremena na vreme da testove opšte kulture i tako nas edukuje o nekim stvarima koje inače ne bismo naučili u školi. Časovi na kojima je moja pažnja bila najviše usmerena na profesoričinu priču su oni kada smo pričali o sukobima širom sveta koji se trenutno odvijaju. Međutim, pored ozbiljnih tema, imamo i časove građanskog na kojima se smejemo, kao onaj put kada je profesorica kako bi nam dočarala kulturu našeg naroda čitav čas pokazivala slike epitafa i to šta sve ljudi znaju da napišu na iste.

Još uvek nisam siguran u prosvetu kao stub društva ili u stubove uopšteno, ali dok je profesora i profesorica koji drže časove kao moja profesorica građanskog, siguran sam da će se prosveta očuvati i da će mladi biti spremniji za ono što ih tek čeka u životu.

Piše: Vladimir Kosanović IV-1
Srednja ekonomska škola, Sombor

Idealan čas građanskog za mene bi izgledao ovako. Prošle godine sam uživala u časovima građanskog posebno kada nas je nastavnica vodila u pozorište i druge kulturne institucije. To je jedna stvar koja mislim da je važna za učenike.

Druga stvar bi bilo čitanje bontona. Verujem da je učenje đaka pravilima pristojnog ponašanja u društvu važan deo obrazovanja generalno.

Treća stvar bi bila pravljenje plakata koje bi lepili po školi. Građansko vaspitanje treba da bude zabavno za sve đake, tako da pravljenje plakata dodaje kreativnost času.

Četvrta stvar bi bila socijalizovanje. U to bi spadale: igre, razvijanje odnosa sa drugim đacima, rešavanje sukoba uz pomoć komunikacije i tako dalje. Komunikacija između đaka bi pomogla da smanjimo nasilje u školama i boljim odnosima između đaka.

Peta stvar bi bila učenje o pojmovima poput *tolerancija* tj. poštovanje i prihvatanje različitosti između đaka. Učenje kako smo svi jednaki bez obzira na rasu, poreklo ili religiju.

Šesta stvar bi bila učenje đaka kako oni mogu pozitivno da doprinesu svojoj okolini. Male stvari koje mogu da naprave promenu u društvu.

To je sve što mislim da čini idealan čas građanskog vaspitanja!

Piše:

Nina Veselinović

VII-4

Osnovna škola Jovan Jovanović Zmaj

Sremska Mitrovica

Piše:

Strahinja Milutinović

student Filozofskog fakulteta u Nišu

Građansko vaspitanje bi trebalo da ima kao primarne ciljeve:

1. Edukaciju učenika o njihovim građanskim slobodama i pravima koja su im garantovana Ustavom i zakonima Republike Srbije.
2. Političko opismenjavanje učenika tako što će uputiti učenike u osnove funkcionisanja jednog građanskog društva, kako kod nas, tako i u drugim delovima sveta, gde su građanska prava potiskivana ili negovana zavisno od države.
3. Pomaganje učenicima da shvate kompleksnu realnost građanskih protesta i podviga u poslednjim decenijama, jer su te reakcije građanstva dobar primer građanske nestranačke politike.

U školskim ustanovama se drugi i treći cilj potiskuju. Prvi se ovlaš spominje u nekoj „pristojnoj” granici kako ne bi suviše terao mlade ljude da razmišljaju o svojim građanskim individualnim pravima i slobodama.

Takvu situaciju treba preokrenuti i učiniti da se građansko vaspitanje opet podučava u atmosferi gde služi interesima mladih građana, koji su nosilac suverenosti države.

Piše:

Jovan Aleksić

Student Medicinskog fakulteta u Beogradu

Smatram da bi časovi građanskog vaspitanja u školama trebalo da budu usmereni na sticanje praktičnih znanja i veština koje učenike pripremaju za aktivno, odgovorno i samostalno učešće u društvu. Osnovu programa trebalo bi da čini upoznavanje sa pravima i obavezama građana, razumevanje načina funkcionisanja zajednice i države (stariji razredi osnovne i srednja škola), kao i razvijanje svesti o ličnoj i društvenoj odgovornosti. Posebna pažnja mogla bi da se posveti temama koje su od neposrednog značaja za svakodnevni život, poput medijske pismenosti, zaštite od diskriminacije, prepoznavanja i prevencije vršnjačkog nasilja, kao i osnovnih veština potrebnih za samostalan život, u meri u kojoj je to moguće sprovesti u školskom okruženju.

Važan deo ovakvih časova trebalo bi da bude aktivno učenje kroz grupne radove (skečevi, kratki dramski prikazi ili prezentacije). Učenici bi, podeljeni u timove, mogli da pripremaju i izvode skečeve na teme poput nenasilnog rešavanja sukoba, poštovanja različitosti, odgovornog korišćenja društvenih mreža i slično. Slično tome, prezentacije o temama kao što su ljudska prava, ekološka odgovornost ili volontiranje u zajednici, ali i specifičnije, kraće prezentacije za koje ne bi bila potrebna priprema već se mogu sprovesti za vreme časa. Ovo bi moglo da podstakne istraživački duh i timski rad. Ovakve aktivnosti ne samo da jačaju osećaj zajedništva i saradnje, već i osnažuju učenike da se slobodnije izražavaju, razvijaju samopouzdanje i kreativnost.

Jednako je značajno da se na ovim časovima neguje otvorena i sigurna atmosfera u kojoj učenici slobodno iznose svoja mišljenja, dileme i lična iskustva. Diskusija, zajedničko rešavanje problema i razmena ideja podstiču razvoj kritičkog mišljenja, empatije i veštine nenasilne komunikacije. Na taj način građansko vaspitanje ne bi bilo samo teorijsko prenošenje znanja, već prostor u kome se uče međusobno poštovanje, uvažavanje različitosti i praktično snalaženje u složenim društvenim situacijama.

Takav pristup omogućio bi da škola, pored osnovne obrazovne funkcije, postane i mesto gde mladi razvijaju svest o sopstvenoj ulozi u zajednici i stiču kompetencije koje će im pomoći da kao odrasli građani učestvuju u izgradnji pravednog i demokratskog društva.

Piše:

Milica Stamenković iz Ćićevca,
studentkinja Mašinskog fakulteta u Beogradu

Mislim da bi na času građanskog vaspitanja učenici trebalo da budu glavni akteri i da oni kroz razgovor i postavljanje pitanja dođu do zaključka, a ne da usvajaju nametnute odgovore.

Nastavnik bi tu bio kao neki posrednik koji nas podstiče da mislimo i usmerava nas na pravi način razmišljanja, a ne neko ko bi nam davao nametnuta rešenja, kao što gotovo već rade svi nastavnici.

Na času koji je ostavio najveći utisak na mene dobili smo vežbu, svako je dobio papirić sa problemom: *sajberbuling*, svađa u razredu, pitanje prava i sloboda, a zatim smo zajedno raspravljali i diskutovali o tome. Idealan čas građanskog vaspitanja je čas sa kojeg učenik može da izađe sa tim da je spoznao nešto novo o sebi ili društvu, a to može da bude i radionica i rad u grupama i debata, dakle, neko zajedničko rešavanje problema. Suština je ista - da učimo nešto novo što nas obogaćuje kao ljude i ima smisla.

Građansko vaspitanje bi trebalo da bude predmet koji bi školu činio kompletnom, jer ne idemo u školu samo radi obrazovanja i usvajanja nekih činjenica, već i da bi stekli određene veštine, da možemo da čujemo druge, a da se zauzmemo za svoje stavove, da sarađujemo sa drugima, da izgradimo kritičko mišljenje, da spoznamo stvari korisne danas-sutra u svakodnevnom životu.

Mislim da časovi građanskog treba da budu što slobodniji i kreativniji i da diskutujemo o raznim temama, da budu prostor gde može da se uči kroz iskustvo i diskusije i da svako ima osećaj da može slobodno da pita ono što ne zna.

Primeri radionica i nastavni materijal

Primeri radionica

Javno zagovaranje

Nakon modula učenici mogu da prepoznaju javnopolitički problem, formulišu cilj promene, mapiraju aktere i kanale komunikacije, i napišu osnovni dopis instituciji. Takođe, umeju da prikažu put ideje do zakona – „biografiju zakona“ – i da navedu najmanje tri tipa savezništava potrebna da bi se propis primenio u praksi.

Mapiranje nebezbednih tačaka

Na sledećem primeru i zadatku jasno su prikazane faze javnog zagovaranja.

Cilj: Učenici istražuju bezbednosne izazove u svojoj zajednici, povezuju se sa različitim akterima i uče kako da problem artikuliraju i predstave institucijama i javnosti. Kroz zadatak prolaze kroz sve faze javnog zagovaranja – od izbora teme do evaluacije – i razvijaju osećaj da i njihovi glasovi mogu doneti promene.

Trajanje: Mesec dana (osnovna verzija) ili duži proces ako se uključe dodatne aktivnosti (rad sa institucijama, medijima, alumni mrežom). Vreme je fleksibilno i zavisi od interesovanja i kapaciteta učenika i nastavnika.

Faze javnog zagovaranja na primeru nebezbedne tačke u saobraćaju i prostoru kuda učenici svakodnevno prolaze.

1. Izbor teme javnog zagovaranja

Tema javnog zagovaranja bira se tako što se krene od pitanja šta je ljudima u zajednici najvažnije i gde prepoznaju prostor za kvalitetniji svakodnevni život. Međutim, važno je imati na umu da mnogi problemi ostaju „nevidljivi“ – jer ljudi, a posebno mladi, često žive u uslovima u kojima ni osnovne potrebe nisu zadovoljene. Zbog toga se gubi kriterijum da se prepozna šta su zapravo problemi koje treba rešavati. Zbog toga mladi prolaze pored brojnih situacija ne primećujući ih, sve dok ih ne povežu sa sopstvenim iskustvom ili iskustvom nekog drugog. Tek tada uviđaju da nešto što im je delovalo uobičajeno zapravo jeste prepreka koja može i treba da se menja – na primer, da nedostatak rasvete znači i nebezbedan put do kuće.

Dobra tema javnog zagovaranja zato mora biti zajednička, da pogađa veći broj ljudi i različite ciljne grupe, a ne samo pojedinačna iskustva. Najčešće se bira ono što je vidljivo i rešivo, dovoljno prepoznato ili dovoljno značajno da se oko njega može okupiti šira podrška.

Kontekst: u gradovima to mogu biti raskrsnice, ulazi u zgrade, parkovi; u manjim mestima i selima – putevi do škole, neosvetljeni delovi, dvorišta.

Zadatak: Posebno je dragoceno kada tema otvara i razgovor o promenama kroz vreme – o onome što je nekada postojalo, a danas nedostaje, ili obrnuto. Takvi razgovori pomažu učenicima i zajednici da stekne širu sliku o tome kako se menja životni okvir i gde je pebno delovati. Ovde postoji prostor za razgovor i o različitim identitima i o tome kako prepoznat problem različito utiče na različite grupe (npr. žene svih generacija imaju drugačiji odnos prema mračnim ulicama od muškaraca).

Za dodatno čitanje:
[Koliko se plašimo mraka?](#)

2. Definisanje problema javnog zagovaranja

Kada se odabere tema, sledeći korak je da se problem jasno definiše – da se objasni šta tačno nije u redu, koga i kako pogađa i zašto je važno da se reši. Mladi često uče da problem nije samo ono što oni sami vide ili dožive, već i ono što drugi u zajednici prepoznaju. Zato se problem može definisati na osnovu sopstvenog iskustva, ali i kroz razgovore sa roditeljima, komšijama, nastavnicima ili lokalnom zajednicom. U tom procesu važno je kombinovati lična svedočenja i prikupljene podatke – jer tek tada nastaje jasna slika. Dobro definisan problem je onaj koji se može objasniti jednostavno i razumljivo, ali koji pokazuje i zašto je taj problem važan za širu zajednicu, a ne samo za pojedince.

Grupa A ide na teren i mapira problematične tačke iz sopstvenog iskustva. Grupa B pravi upitnik bilo online bilo fizički i prikuplja iskustva od učenika, roditelja, komšija. Za ove potrebe mogu koristiti Vajber zajednica kraja, Saveta roditelja itd. ali mogu organizovati i terensko anketiranje od lokalne pijace do lokalnog doma zdravlja.

Spojite rezultate i napravite zajedničku mapu (analogno na plakatu ili digitalno). Učenici uče da kombinuju lično iskustvo i podatke – argument postaje jači i ubedljiviji.

3. Određivanje ciljeva javnog zagovaranja

Ciljevi su konkretni odgovori na pitanje šta želimo da se promeni i u kom pravcu idemo. Oni treba da budu jasni i ostvarivi, ali i dovoljno značajni da okupe zajednicu oko zajedničkog interesa. Važno je da ciljevi ne ostanu apstraktni, već da se vežu za svakodnevni život – da li se radi o obeležavanju pešačkog prelaza, uvođenju kulturnog sadržaja ili osvetljavanju ulice. Dobro postavljen cilj omogućava da učenici i zajednica vide rezultate svog rada i da osete da promene zavise i od njihovog angažmana, truda i energije.

Primeri ciljeva: obeležavanje pešačkog prelaza na lokaciji X (važnoj za određenu ciljnu grupu), postavljanje semafora/rasvete/znaka upozorenja.

4. Određivanje ciljnih javnosti

Ciljna javnost obuhvata sve one na koje tema utiče, ali i one koji imaju moć da utiču na rešenje problema. To mogu biti roditelji, nastavnici, komšije, mesna zajednica, lokalna samouprava, mediji, pa i šira javnost. Njihove uloge su različite – jedni mogu pružiti podršku, drugi doneti odluke, treći preneti glas zajednice. Zbog toga je važno prepoznati ko su ključni akteri, šta im je važno i na koji način mogu doprineti. Razumevanje ciljnih javnosti pomaže da se poruka oblikuje tako da bude ubedljiva i da stigne do onih koji mogu napraviti promenu.

Mapirajte ih, dodelite prioritet (1–5) prema ulozi i uticaju, zapišite kako do njih dolazite i ko u vašoj užoj/široj mreži može da bude „most“.

5. Izgradnja baze podrške

Baza podrške čini mrežu ljudi, znanja i resursa na koje se oslanjamo. Kada govorimo o resursima, to nisu samo materijali ili prostor, već i iskustva, znanja, veštine, vreme i spremnost da se pomogne. Bazu gradimo postavljanjem pitanja: *na koji način ova osoba ili grupa može da nas podrži i u kojim situacijama će nam ta podrška biti potrebna*. U jednoj Vajber zajednici može postojati nekoliko generacija – komšija koji živi tu 50 godina može podeliti sećanja i iskustva o sličnim akcijama, dok mlađi može pomoći praktično, na primer u prenošenju materijala. Poenta je da podršku posmatramo široko i da je stalno proširujemo u odnosu na potrebe.

Uključite Savet roditelja, komšije iz kraja, Vajber zajednice zgrada ili ulica, školski parlament. Uključite starije učenike da podrže mlađe u pisanju dopisa i planiranju akcije. Šira baza podrške čini da se inicijativa vidi kao glas zajednice, a ne izdvojena akcija.

6. Mapiranje moći

Mapiranje moći znači prepoznati ne samo saveznike, već i one koji mogu da ospore ili diskredituju inicijativu. Na taj način učenici uče da budu spremni i na otpor. Ko su donosioci odluka, ko može pomoći, a ko može zaustaviti proces? Ako unapred prepoznamo te aktere, možemo osmisliti strategije kako da ih uključimo, kako da ih ubedimo, ili kako da se zaštitimo od negativnih reakcija. Ovo je lekcija o realnom funkcionisanju društva i o tome kako konstruktivno koristiti odnose moći.

Raspitajte se ko u institucijama može biti saveznik (u opštini, školskoj upravi, policiji) – korisno je imati kontakt osobe u slučaju otpora. Zapišite i resurse među roditeljima ili alumnima (npr. neko radi u relevantnoj službi).

7. Poruka javnog zagovaranja

Poruka je srce svake akcije. Ona mora biti jasna, dosledna, jedinstvena, ubedljiva, istinita i važna ciljnoj javnosti. To znači da treba da je svako može razumeti, da ne menja oblik iz situacije u situaciju, da se razlikuje od drugih, da budi poverenje i da zaista odgovara na potrebe ljudi kojima se obraćamo. Poruka se oblikuje iz kombinacije ličnih iskustava i zajedničkog interesa, i najjača je onda kada dolazi direktno od onih kojih se problem tiče – u ovom slučaju od učenika i zajednice.

Kada poruka dolazi direktno od mladih, autentičnost i legitimitet su veći.

8. Akcija

Akcije su svi konkretni koraci kojima zajednica izlazi iz okvira razgovora i ulazi u javni prostor. One mogu imati različite oblike, zavisno od cilja i mogućnosti grupe, ali uvek su usmerene na aktivno uključivanje, vidljivost i zajedničko delovanje.

Akcije ne znače samo dopis institucijama – to mogu biti i javne prezentacije rezultata, razgovori sa roditeljima i Savetom roditelja, postavljanje plakata ili letaka u zajednici, organizovanje tribine u domu kulture, davanje izjava za lokalne medije, snimanje i deljenje kratkog videa, akcije čišćenja ili uređenja prostora, performansi i simbolične akcije kojima se skreće pažnja na problem.

U akciji učestvuju učenici, roditelji, nastavnici, ali i mentori – njihova uloga može biti da povežu sa resursima, podele iskustvo ili pomognu da se akcija bolje organizuje. Suština akcije je da poruka izađe iz učionice i uđe u javni život: da problem i rešenje postanu vidljivi i dostupni i onima koji donose odluke i onima koje problem pogađa.

Akcije ne moraju biti velike da bi bile važne. Često male i jednostavne aktivnosti – na primer zajednička šetnja kroz nebezbedne tačke sa predstavnikom institucije – imaju snažan efekat jer direktno povezuju iskustvo građana sa odgovornošću donosioca odluka.

Zajedno možete napisati dopis instituciji, jasno opisujući problem i predlažući rešenje na osnovu prikupljenih podataka i iskustava učenika. Dopis može sadržati fotografije, mapu nebezbednih tačaka ili rezultate upitnika. Važno je da akcija ne ostane samo na nivou ideje, već da učenici vide kako izgleda kada se poruka pretoči u konkretan korak prema institucijama i donosiocima odluka. Ovo im daje osećaj da njihovi glasovi zaista ulaze u javni prostor i da mogu doneti promenu.

9. Kanali komunikacije

Kanali komunikacije obuhvataju i digitalne i tradicionalne metode. Digitalni mediji omogućavaju brzo širenje poruke (video, društvene mreže, online peticije), ali tradicionalni kanali često imaju veću snagu u lokalnoj zajednici (razgovori u domu kulture, letci, oglasne table, lokalni radio). Važno je kombinovati ih i prilagoditi ciljnoj javnosti – jer ako problem komuniciramo putem kanala koje ljudi ne koriste ili ne razumeju, poruka neće stići do njih. Najbolji rezultati nastaju kada se poruke plasiraju kroz više kanala paralelno, tako da dopru i do starijih, i do mlađih, i do institucija, i do medija.

Razgovarajte kada i kako kontaktirati medije:

- tokom početnog mapiranja (da se problem vidi);
- u slučaju otpora;
- kada postignete uspeh i želite da ga podelite.

Koristite digitalne medije: napravite kratak video sa učenicima i drugim članovima zajednice o tome kako nebezbedne tačke utiču na svakodnevni život.

Izbor kanala beležimo i merimo tokom evaluacije (reach, angažman, odgovor institucija), da bismo sledeći put preciznije targetirali publike

10. Praćenje rezultata i evaluacija

Praćenje rezultata je trenutak da učenici zastanu i zajedno pogledaju šta je urađeno. Ono nije samo tehnički pregled aktivnosti, već prostor za zajedničko učenje i refleksiju.

Ciljevi praćenja:

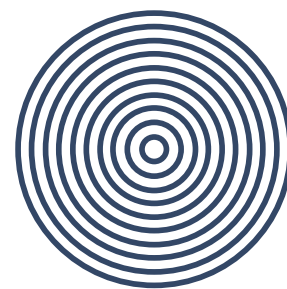
- da učenici prepoznaju ko su bili značajni ljudi u akciji i sa kim žele da nastave saradnju,
- da osvetle unutrašnje odnose u grupi – kakva je bila dinamika, da li je bilo izazova i šta bi želeli da sledeći put rade drugačije,
- da razmisle koje saradnje žele da ojačaju u budućnosti i na koji način
- da sagledaju efekte akcije – šta je uspelo, šta nije i šta su naučili.

Važno je naglasiti da u evaluaciji mogu učestvovati i drugi akteri za koje učenici procene da su važni – roditelji, nastavnici, komšije ili saveznici iz institucija. Svako od njih može doprineti različitim perspektivama i dodatno osnažiti proces.

Evaluacija je prostor gde se akcija zatvara, ali i gde se otvara sledeći krug – jer iz nje nastaju nove ideje i savezništva. Na ovaj način učenici uče da javno zagovaranje nije jednokratna aktivnost, već proces koji jača zajednicu i gradi temelje za buduće akcije.

Proces se ne završava slanjem dopisa ili objavom u medijima. Potrebno je pratiti da li su institucije reagovalе, koje su konkretne mere preduzele i da li je došlo do promene. Učenici zajedno mogu oceniti šta je najbolje funkcionisalo – istraživanje, pisanje dopisa, razgovor s medijima – i šta bi mogli uraditi drugačije sledeći put.

Evaluacija pretvara iskustvo u znanje koje ostaje za sledeće generacije i akcije.

Dokumentovanje procesa (obavezno kroz ceo projekat)

Zašto? Evidencija čini rad vidljivim i prenosivim: olakšava izveštavanje, kontinuitet između generacija, evaluaciju i zagovaranje prema institucijama/medijima.

Gde? Koristite zajednički „cloud“ (*Google Drive, OneDrive, Nextcloud...*). Podesite **deljenje po ulogama** (uređivanje za tim, pregled za roditelje/savezničke aktere).

Predložena struktura foldera: Istraživanje – upitnici, sirovi podaci (*CSV/Sheets*), transkripti, fotografije sa terena, mape. Dokazi – fotografije „pre/posle“, snimci ulica, printscreenovi, dokumenti institucija. Komunikacija – dopisi institucijama (verzije), odgovori, zapisnici sa sastanaka, kontakt-lista. Mediji – **press clipping**, saopštenja, grafički materijal, video. Akcija – plan akcije, checkliste, logistika, bezbednosni plan. Evaluacija – indikatori, retrospektive, naučene lekcije, predlozi „sledećih koraka“. Prezentacije – poster, slajdovi, izložbe, javna prezentacija rezultata.

1. Izbor teme

Kako smo došli do teme? Da li je tema bila zajednička i zašto je bilo važno da se bavimo baš njom? Koji problemi su ostali „nevidljivi“ i šta to govori o našoj zajednici? Šta smo naučili o svojoj zajednici i njenim potrebama?

2. Definisanje problema

Da li smo problem objasnili dovoljno jasno da ga svako razume? Koga i na koji način ovaj problem pogađa? Šta smo naučili iz iskustava drugih ljudi u zajednici?

3. Određivanje ciljeva

Da li su ciljevi bili ostvarivi i dovoljno konkretni? Kako bismo drugačije definisali ciljeve da budu još jasniji?

4. Određivanje ciljnih javnosti

Koja ciljna javnost je bila ključna u našem slučaju i zašto? Da li smo prepoznali sve koji imaju uticaj? Kako bismo sledeći put mogli da uključimo još aktera? Kako održavamo odnose sa akterima sa kojima smo uspostavili saradnju?

5. Izgradnja baze podrške

Ko su ljudi ili grupe koje su nam najviše pomogle? Kojim resursima (znanje, prostor, kontakti) su doprineli? Koji su resursi (ljudi, mreže, prostori) bili ključni? Šta smo naučili o širem pojmu podrške?

6. Mapiranje moći

Ko su bili naši saveznici, a ko potencijalni protivnici? Da li smo bili spremni na otpor i kako smo reagovali? Šta bismo drugačije uradili u pripremi sledeći put?

7. Poruka

Da li je naša poruka bila jasna i ubedljiva? Kako je publika reagovala na poruku? Koje bismo elemente mogli poboljšati sledeći put?

8. Akcija

Šta je bilo najefikasnije u akciji (dopis, šetnja, razgovor, video...)? Kako se osećamo kada vidimo da naš rad izlazi iz učionice u javni prostor? Koji je efekat našeg rada? Kako se osećamo kada uočeni problem prenesemo institucijama i medijima? Koja mala akcija je imala najveći efekat?

9. Kanali komunikacije

Koji kanali su najbolje preneli našu poruku? Da li je kombinacija digitalnih i tradicionalnih kanala dala rezultate? Šta bismo drugačije uradili u izboru kanala?

10. Praćenje rezultata i evaluacija

Šta je uspelo, a šta nije? Šta smo naučili o sebi i o zajednici? Koje vrednosti su postale vidljive (solidarnost, odgovornost, briga za zajednicu)? Kako možemo primeniti isto iskustvo i na druge probleme? Da li smo otkrili da javno zagovaranje može biti i proces zajedničkog učenja, a ne samo pritiska na institucije? Kako možemo nastaviti saradnju sa ljudima koji su se uključili?

Počinjemo od šire slike: kako su dugogodišnji zagovarački naponi aktivistkinja postali zakon i promenili okvir delovanja od lokalnog do nacionalog okvira– da bismo zatim videli kako se te promene žive u praksi. Ovako postavljen redosled pomaže učenicima da najpre razumeju šta je moguće (institucionalni okvir), a zatim kako se do tog 'mogućeg' dolazi u stvarnom životu (lokalna akcija). Spoj „odozgo” i „odozdo” pokazuje da su promene i sistemske i svakodnevne.

Zajednička inicijativa odozgo: Pravna i politička promena za žene

Cilj: Učenici razumeju kako izgleda promena javne politike „odozgo“ (institucije, zakoni) koja nastaje iz dugogodišnjeg zagovaranja „odozdo“ (NVO, aktivistkinje, mreže) i osvešćuju istoriju – kontinuitet ženskog pokreta, hronologiju zakonskih promena i uloge aktera kroz vreme. Uče ko su bili saveznici, kako su se gradila partnerstva, kako se ideja pretvara u normu, i kako „zakon ima biografiju“ (prethodnice, proces, posledice u praksi).

Radionica* se izvodi u dva časa. Napomena za nastavnike: Kako tema dotiče nasilje, zaštitu identiteta i emocionalnu sigurnost stavite na prvo mesto: unapred dogovorite pravila, ponudite anonimne kanale za povratne informacije i pripremite kontakte za podršku.

One su nas zadužile

O filmu: Od početka dvehiljaditih godina, borba protiv nasilja nad ženama u Srbiji doživljava promene kroz institucionalno prepoznavanje i normativne reforme, najviše zahvaljujući dugogodišnjem radu feminističkih organizacija i ženskih inicijativa. Zakonski okviri koji su se nekada činili nemogućima, rezultat su delovanja žena koje su povezivale lokalno znanje sa globalnim politikama zaštite ljudskih prava. Međutim, taj rad ostaje izvan vidljive istorije.

Film *One su nas zadužile* upravo dokumentuje kako je usvojen Zakon o nasilju u porodici i zašto je važno komunicirati kontekst: nasilje u porodici nije privatna stvar, već društveni problem. Promene zakona od 2002. do danas beleže progresivno širenje definicija, zaštitnih mehanizama i institucionalne koordinacije. Primer je borbe odozdo za koju je neophodno uključivanje aktera sa svih nivoa.

„I taj model je tako čučao, jer nije imao nikoga ko bi mogao da ga promoviše, i kad smo mi počele te razgovore sa političarkama, Leila je bila predsednica Odbora za rodnu ravnopravnost. Mi smo rekli „Nasilje je prva tema.“ Sve su žene devedesetih govorile „Rešite nam problem nasilja.“ Leila je rekla „Dobro, dajte mi to.“ I onda smo... menjao se Krivični zakonik na svakih šest meseci, i svaki put je bilo isto.“ — Tanja Ignjatović

https://www.youtube.com/watch?v=AEPj_t72O2E&t=304s

Pitanja:

Kada mislite da je donet prvi zakon o nasilju u porodici u Srbiji?

Zašto baš tada?

Ko je uticao da se to dogodi?

Nakon pitanja:

Nastavnik daje ključnu informaciju: „Zakon o nasilju u porodici u Srbiji usvojen je 2002. godine (Krivični zakonik), a poseban Zakon o sprečavanju nasilja u porodici donet je 2016. godine.“

Objašnjava da mnogi građani, pa i mladi, ovu promenu vezuju za različite periode – neki misle da je to bilo još u socijalizmu, drugi da se dogodilo tek poslednjih godina. To pokazuje koliko je važno razgovarati o istorijskom pamćenju i iskustvu, a ne samo o datumu.

U Švedskoj je nasilje u porodici zakonski prepoznato još šezdesetih godina prošlog veka, a već 1965. silovanje u braku postalo je krivično delo. U Velikoj Britaniji tek osamdesetih i devedesetih dolazi do ozbiljnog zakonskog prepoznavanja nasilja u porodici kao posebnog problema. U nekim državama, posebno van Evrope, nasilje u porodici još uvek nije u potpunosti izdvojeno kao posebno krivično delo, već se tretira kroz opšte kategorije (npr. „fizičke povrede“).

Ova vežba omogućava da se razgovara ne samo o datumu zakona, već i o razlozima zašto baš tada – politički kontekst, pritisak nevladinih organizacija, međunarodni dokumenti. Ujedno otvara poređenje: gde se Srbija nalazi u odnosu na druge zemlje i šta to znači za današnji život i zaštitu žena.

Metoda: Check-in i baterija pitanja za pozicioniranje stavova (sociometrija u mestu)

Opcije: *Slažem se / Ne slažem se / Nemam mišljenje*

Kako se radi: Ako ima dovoljno prostora: učesnici se fizički raspoređuju u učionici ili sali – jedna strana znači „slažem se“, druga „ne slažem se“, sredina „nemam mišljenje“. Tako se dobija vizuelna mapa stavova u grupi. Ako nema prostora za kretanje: može se koristiti **alternativna sociometrija** – podizanjem olovke, sveske ili papirića različite boje (npr. zeleni = slažem se, crveni = ne slažem se, žuti = nemam mišljenje). Može i gestovima: podignuta ruka = „slažem se“, prekrštene ruke = „ne slažem se“, ruka na srce = „nemam mišljenje“.

Nakon što se grupa pozicionira, nastavnik poziva po jednog učesnika iz svake pozicije (slažem se / ne slažem se / nemam mišljenje) da objasni zašto je stao baš tu. Nakon toga se otvara kratka diskusija – ostali mogu reći da li se prepoznaju u tom objašnjenju ili imaju drugačiji ugao. Nema potrebe da svi govore – cilj je da se čuju različite perspektive i da se pokaže da razlike postoje i da su legitimne. Veoma je važno naglasiti da nema tačnih i pogrešnih odgovora, već da vežba služi da se vidi kako različiti ljudi razmišljaju. Učestvujući u samoj vežbi učesnici imaju mogućnost da promene mišljenje i to pokažu pomeranjem u prostoru ili promenom znaka.

Cilj je da prvo čujemo znanje i 'osećaj' grupe; tek nakon toga dajemo istorijske činjenice i uporedni pregled. Time učenici uočavaju jaz između sećanja i dokumentovanih promena — a to je ulaz u priču o zagovaranju.

Nastavni materijal

Pitanja za pozicioniranje

.....

Država dovoljno štiti žrtve nasilja u porodici.

.....

Povezuje se sa odgovornošću države i institucija. Važno je istaći razliku između onoga što zakon propisuje i onoga što se zaista dešava u praksi.

.....

Svi oblici nasilja su prepoznati zakonom.

.....

Ovo pitanje otvara razgovor o pravnim prazninama. Podsetiti na oblike nasilja koji često ostaju nevidljivi (ekonomsko, digitalno, psihološko).

.....

Nasilje je privatna stvar.

.....

Ključno je naglasiti da je najveća promena u zagovaranju bila upravo pomeranje nasilja iz privatne u javnu sferu. To je temelj feminističke borbe i zakonskih reformi.

.....

Zakon o nasilju je dovoljan.

.....

Podstaci diskusiju o razlici između donošenja zakona i njegove primene. Ovo pitanje pokazuje da zagovaranje ne prestaje usvajanjem zakona.

Rad aktivistkinja za ženska prava
je važan za promene u društvu.

Istaknuti značaj civilnog društva i lokalnih inicijativa. Bez dugogodišnjeg aktivizma zakoni i reforme ne bi postojali.

Zakon može promeniti ponašanje ljudi u zajednici.

Važno je povezati formalne norme sa društvenim promenama. Pitati učenike da li misle da zakon menja svakodnevni život i navike ljudi.

Institucije su spremne da veruju ženama koje prijave nasilje.

Pitanje ukazuje na praksu rada policije, centara za socijalni rad i sudova. Diskusija može otvoriti i temu poverenja i prepreka u prijavljivanju nasilja.

Mediji doprinose osvešćivanju o nasilju.

Ukazuje na moć medija u oblikovanju javnog mišljenja. Vredno je diskutovati primere – kada su mediji podržali žene, a kada ih dodatno ugrozili.

Aktivizam žena je presudan za društvene promene.

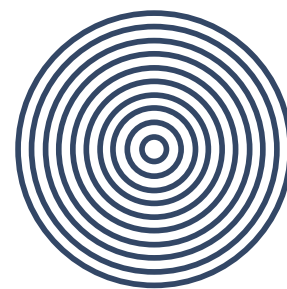
Pitanje jača razumevanje grassroots snage i društvenog pritiska. Podseća učenike da se promene dešavaju „odozdo“ kroz organizovanje i solidarnost.

Žrtve su zaštićene u institucijama.

Pitanje pokreće razgovor o poverenju u institucije. Nastavnik može podstaći učenike da razmisle kako iskustva žrtava potvrđuju ili osporavaju ovu tvrdnju.

Žene u politici su odgovorne da se bore za prava žena.

Važno je otvoriti razgovor o političkoj odgovornosti i savezništvu. Diskusija može uključiti dilemu da li je pol žene dovoljna garancija za zastupanje ženskih prava.

Vremenska linija zakona

2002. godina – Krivični zakonik

Nasilje u porodici prvi put je prepoznato kao posebno krivično delo i prestalo da se tretira kao „privatna stvar“. Istim izmenama uvedeno je i kažnjavanje silovanja u braku.

2005. godina – Krivični zakonik (seksualno nasilje i trgovina ljudima)

Trgovina ljudima postaje posebno krivično delo, a redefinisani su oblici seksualnog nasilja (silovanje, obljuba, zlostreba položaja). Uvedene su nove mere zaštite i inkriminisano nasilje nad članovima porodice.

2005. godina – Porodični zakon (zabrana nasilja)

Nasilje u porodici izričito je zabranjeno, a članovima porodice garantovana je zaštita od fizičkog, psihičkog, seksualnog i ekonomskog nasilja. Uvedene su prve preventivne mere zaštite, poput zabrane približavanja i iseljenja nasilnika iz doma.

2009. godina – Krivični zakonik

Pojačane su kazne i uvedene mere zabrane približavanja i komunikacije sa žrtvom. Proširen je i pojam „član porodice“, čime je obuhvaćen širi krug žena i dece.

2012. godina – Krivični zakonik

Uveden je „zločin iz mržnje“ kao posebna kategorija krivičnog dela. Ovo je otvorilo prostor za jaču zaštitu od rodno zasnovanog nasilja.

2013. godina – Zakon o posebnim merama

Usvojen je zakon za prevenciju seksualnog nasilja nad decom, najčešće devojčicama. Posebne mere usmerene su na zaštitu maloletnih lica od polnih delikata.

2016. godina – Krivični zakonik

Uvedena su nova krivična dela: sakaćenje ženskog polnog organa, proganjanje, polno uznemiravanje i prinudni brak. Time je proširen okvir zaštite žena od specifičnih oblika nasilja.

2016. godina – Zakon o sprečavanju nasilja u porodici

Uspostavljeno je koordinisano delovanje institucija i uvedena sveobuhvatna definicija nasilja. Zakon je omogućio brže i sistematičnije reakcije u slučajevima porodičnog nasilja.

2019. godina – Krivični zakonik („Tijanin zakon“)

Uvedena je kazna doživotnog zatvora za najteža dela protiv polne slobode i ubistva dece. Ova izmena bila je odgovor na velike društvene pritiske i tragične slučajeve.

Danas: Organizacije i aktivistkinje zagovaraju da se femicid prepozna kao posebno krivično delo i da se uzakon ugrade zaštite od zloupotrebe intimnih sadržaja i akušerskog nasilja.

Film i refleksija o zagovaranju

Uvod Kratko podsećanje na prethodni čas: razgovor o zakonima i inicijativama odozgo i odozdo. Uvod u današnji čas: fokusiramo se na film i na lične utiske o tome kako zakoni nastaju i šta znači aktivizam žena u tom procesu.

Prikazivanje filma *One su nas zadužile*: Učesnici prate i beleže (u svesku ili samo mentalno) trenutke koji su im bili upečatljivi.

Razgovor o filmu

Koji trenutak ti je ostao u sećanju i zašto? Šta te je iznenadilo? Da li si znala kako je zakon usvojen? Koje su bile uloge žena u tom procesu? Koja je bila uloga saveznika? Kako se do njih dolazilo?

Gde smo danas:

Koji su današnji izazovi? Koja se nasilja sada prepoznaju, a još nisu u zakonu (femicid, zloupotreba intimnih sadržaja, akušersko nasilje)? Šta je promenjeno, a šta ostaje isto? Koje su današnje metodologije zagovaranja?

Danas

Danas organizacije i aktivistkinje aktivno zagovaraju da se femicid (ubistvo žena) prepozna kao posebno krivično delo, kao i da se u zakon uključi zaštita od zloupotrebe intimnih sadržaja i akušerskog nasilja.

Seoski kulturni centar Markovac – Kada se male i velike ruke slože, sve se može

Videli smo kako zagovaranje odozdo postaje javna politika 'odozgo'. Sada spuštamo fokus na teren: kako izgleda kada zajednica sama pokreće promenu i gradi kulturu svakodnevice – primer Markovca.

Cilj: Učenici se upoznaju sa uspešnim primerom buđenja lokalne zajednice kroz inicijativu odozdo. Razumeju kako se lokalni resursi (prostori, ljudi, mreže) mogu prepoznati i aktivirati, i razvijaju svest o tome da pravo na kulturu i društveni život pripada jednako selu i gradu.

„Razmišljajući o tome šta je to što nedostaje Markovcu, uvek mi je padalo na pamet da nedostaju kulturni sadržaji. Nisam ni u jednom trenutku pomislila da za par godina ja mogu da budem deo tima ljudi koji će se baviti obnovom kulture na selu.“ — Aleksandra Miladinović

Seoski kulturni centar Markovac

„Seoski kulturni centar Markovac“ nastao je u selu koje je u decenijama živelo bez biblioteke i kulturnih programa. U zajednici od oko 2.500–3.000 ljudi, nekoliko žena prepoznalo je zapušteni prostor doma kulture kao potencijal za obnovu društvenog i kulturnog života. Od 2020. godine, njihovim radom selo je dobilo biblioteku, čitalačke klubove, predstave, radionice za decu i programe za odrasle. Njihova vizija je da kultura pripada svima – i da pravo na kulturu važi jednako za selo kao i za grad. Ovaj primer pokazuje kako inicijativa odozdo, oslonjena na lokalne resurse i solidarnost, može promeniti kvalitet života cele zajednice.

Kultura na seoski način:

Seoski kulturni centar Markovac (BeFem, 2020)

<https://youtu.be/wRbIMG4qjg0?si=IMfuWN-Es3rwFBzY>

1.Početno stanje i osećaj zajednice

Kakvo je bilo početno stanje kulturnog života u Markovcu i šta je značilo živeti u selu bez kulturnog centra? Kako je nedostatak kulturnih sadržaja uticao na različite generacije (decu, mlade, starije)?

2.Prepreke i izazovi

Koje su ključne prepreke za kvalitet života u ovom selu (infrastruktura, obrazovanje, zdravstvo, kulturni sadržaji)? Kako se te prepreke razlikuju iz ugla žena, muškaraca, mladih ili starijih?

3.Pokretanje promena

Kako su žene prepoznale prostor i resurse u zajednici i pokrenule promene? Koliko je bila važna mentorska podrška i da li je postojala mreža solidarnosti izvan samog sela?

4.Aktivacija resursa

Na koji način su se resursi (prostori, ljudi, mreže) pokrenuli i pretvorili u aktivizam? Šta nam to govori o tome šta sve može biti resurs u zajednici?

5.Reakcija zajednice

Kako je zajednica reagovala – koje su bile prve podrške, a gde je postojao otpor? Kako su se predrasude ili skepticizam prevazilazili?

6.Vrednosti i učenje

Koje vrednosti su se posebno osvetlile (solidarnost, upornost, zajedništvo, pravo na kulturu)? Šta su žene i zajednica naučili o sebi kroz ovaj proces?

7. Stanje danas

Kakvo je stanje kulturnog i društvenog života u našem mestu danas? Koje razlike primećujemo u odnosu na početno stanje?

8. Primena iskustva

Kako bi iskustva Markovca mogla biti primenjena u našoj školi ili lokalnoj zajednici? Postoji li sličan prostor koji bismo mogli da prepoznamo i oživimo? Ko bi mogli biti naši saveznici i kako da ih uključimo?

9.Prava i dokumenta

Istražite: na osnovu kojih dokumenata postoji pravo na kulturne sadržaje i dostupnost kulture (lokalni akti, nacionalni propisi, međunarodni dokumenti)? Kako to pravo izgleda u praksi u vašoj sredini? Da li postoje razlike između onoga što piše u dokumentima i onoga što živimo svakodnevno?

10.Budućnost i inspiracija

Šta iz Markovca možemo poneti kao inspiraciju za sopstveni aktivizam? Koji bi bio naš prvi mali korak ka promeni u sopstvenoj zajednici?

Aktivnosti za zagrevanje: enerdžajzeri

Aktivnosti za zagrevanje - enerđajzeri*

Pronađi vođu

Učenici /ce stanu u krug, jedan dobrovoljac izađe iz učionice, a ostali se dogovore ko je prvi vođa. Kada se tragač vrati, vođa krišom od njega zadaje neki pokret koji svi oponašaju, trudeći se da ne gledaju u vođu. Kada tragač pogodi ko je vođa, taj postaje sledeći tragač. Ponovimo nekoliko puta, koliko da se energija grupe podigne, vodeći računa o vremenu.

Imena i pridevi

Ova igra je dobra za upoznavanje i lako pamćenje imena, a može se prilagoditi u igru za podizanje energije u grupi koja se međusobno već poznaje. Učenici/ce stanu u krug, svako kaže svoje ime i pridev koji počinje na isto slovo. Svaki sledeći treba da ponovi sve prethodno, pre nego što izgovori svoje. Kada se učenici/ce već poznaju, ovu igru igramo tako što svako kaže neku svoju osobinu poput „druželjubiva Dragana“. Možemo podesiti igru koristeći razna pitanja poput šta donosim sa sobom, kako doprinosim i slično. U ovoj verziji pridevi ne moraju počinjati istim slovom kao ime, već je akcenat na raspoloženju, osećanju, snazi koju donosi u grupu.

Zamena stolica

Jedna osoba stane u centar kruga i kaže „Zamenite stolice ako...“ i dodaje neki kriterijum. To može biti nešto fizičko, npr. „ako nosite žuto“, ili neki lični podatak, poput „ako imaš sestru“, ili neko mišljenje ili stav, kao „ako veruješ da je zemlja ravna“. Kada zada kriterijum, i ta osoba je u trci za stolicom, tako da onaj učenik/ca koji ostane bez stolice zadaje naredni kriterijum za zamenu. Ponavlja se nekoliko puta, koliko vreme dozvoli koliko je potrebno da grupa „oživi“.

Samo jedan

Svi učenici/ce zauzmu neko mesto u učionici, na znak voditelja, samo jedno dete počinje da se kreće. Kada stane, neko nastavlja kretanje, bez predhodnog dogovora sa ostalima, ali je važno da je u svakom trenutku samo jedna osoba u pokretu. Ta osoba se menja, ali bez ikakvog signala. Ukoliko prostor nije bezbedan za kretanje, igra se može igrati i sedeći u krugu, tako što će u svakom trenutku samo jedna osoba (dve, tri, četiri – kako god zadate), držati podignutu ruku.

*Više ideja možete pronaći u priručniku *Teaching for Democracy* u Biblioteci ove publikacije

Magični predmet

Voditelj uzme neki predmet iz učionice, npr. flašica za vodu, sveska, olovka... i upotrebi ga pantomimom kao nešto drugo – npr. flašicu kao durbin, svesku kao kišobran, olovku kao pribor za jelo. Učenik/ca koji sedi desno od voditelja pogađa koji je predmet u pitanju, zatim uzima predmet i daje mu novi oblik pantomimom, a sledeći pogađa. Tako se igramo dok svi u krugu ne „preoblikuju“ zadati predmet.

Tap za knap

Svi učenici/ce se slobodno kreću po učionici. Kada voditelj tapne rukama i kaže neki broj, svi treba da se uhvate za ramena tako da u grupici bude tačno toliko članova. Kada voditelj opet tapne rukama, svi nastave da se kreću samostalno. Voditelj zadaje različite grupe, veće i manje, a završava onim brojem članove u grupama koji je predviđen za naredni zadatak.

Pričam ti priču

Jedan učenik/ca započinje priču samo jednom rečju, i svaki naredni dodaje po jednu, npr. „Bio... jedan... pas...“. Priča „kruži“ dok ne dođe do nekog smislenog opisa, a voditelj svakako može usmeravati priču ka zaključku pri isteku vremena.

Primeri aktivnosti za centralni deo časa

Primeri aktivnosti za centralni deo časa*

U tuđim cipelama

Ova tehnika je svima dobro poznata i jedna od najefikasnijih za probuđivanje empatije kod učenika/ca. Učenicima/cama se zadaju likovi u čije cipele treba da uđu. Likovi mogu biti iz neke priče, filma, slike, koju je voditelj pripremio. Voditelj zatim najpre pušta učenike/ce da se sami predstave u kontekstu zadatog sadržaja (priča, video, slika), a onda im postavlja pitanja u skladu sa temom časa – kako se osećaju u određenoj situaciji, šta bi voleli da promene, šta žele drugima da poruče... Ostali đaci, takođe, mogu postavljati pitanja.

Tri stvari

Đacima se zada da za pojam koji je ključan za temu časa napišu tri glavne asocijacije. Zatim te tri stvari povežu u rečenicu koja je objašnjenje zadatog pojma. Na kraju svako čita ili zapisuje svoju rečenicu na velikom papiru (ili onlajn platformi za zajedničke beleške). Ova tehnika je dobra, jer ne zahteva prethodnu pripremu (priču, radni list...) i omogućava učenicima/cama da lako i precizno formulišu svoje stavove i mišljenja, čak i kada nisu vešti u tome. Ova aktivnost se, takođe, može modifikovati u igru za zagrevanje na početku časa. Na primer, svako treba da kaže tri stvari o sebi od kojih su dve istinite, a jedna lažna, dok ostali pogađaju šta je laž.

Mape uma (Mind map)

Još jedna popularna i veoma delotvorna tehnika kojom se sistematizuju ključni pojmovi, asocijacije, primeri, sve to kroz kombinaciju reči, oblika i boja. U centar velikog papira učenici/ce (samostalno ili kao grupa) zapisuju glavni pojam. Zatim razgranavaju pojam putem asocijacija, koristeći crteže, reči, različite boje, svaka deblja grana se dalje račva na male ogranke koji sadrže primere, citate, slike... Potražite na internetu slike urađenih mapa uma, kako biste stekli precizniju predstavu kako treba da izgledaju. Takođe, postoje aplikacije za crtanje mapa uma onlajn.

Zidovi sve vide

Pripremite priču koja oslikava neki sociološki problem, nedemokratsko iskustvo, diskriminaciju. Zatim zamolite đake da stanu u kvadrat ili pravougaonik. Za prvi put, možete izlepiti oblik krep trakom po podu učionice. Kažite im da su oni sada zidovi sobe/učionice/sudnice u kojoj se nalazi ili živi junak priče. Pitajte ih šta vide. Najpre navode stvari i predmete, a potom mogu primećivati i osećanja i raspoloženja. Voditelj ih podstiče pitanjima o tome šta su videli. Na primer: O čemu je knjiga na stolu? Da li je pročitana? Zašto su bojice polomljene? Šta to govori o liku? Kada popričate o vidljivim stvarima, prelazite na zapažanje nevidljivih. Ovom tehnikom se mogu i samoanalizirati kao grupa, na primer, ako im se zada da budu zidovi svoje učionice ili škole.

*Više ideja možete pronaći u priručniku *Teaching for Democracy* u Biblioteci ove publikacije

Stripoteka

Ovo je tehnika u kojoj učenici/ce uživaju jer vole da crtaju, a kroz crtež, ukoliko je dobro vođen, može se često reći mnogo više. Polazi se od neke priče, situacije, videa koju su đaci čuli, pročitali, videli, a koju treba da dočaraju, dopune, nastave ili izmene koristeći tehniku stripa. Najbolje je da broj slika prilagodite vremenu za rad i uzrastu, bolje je da strip sadrži manje slika, ali da su one „rečiti“. Predlažemo da se situacija predstavi u 3-4 slike. Učesnici/ce mogu raditi individualno ili grupno. Dopustite im da najpre sami predstave svoj crtež, a zatim Vi i ostali učenici/ce postavljajte pitanja.

Pauza za reklame

Popričajte sa učenicima/ cama o glavnim odlikama reklame. Svaki marketing ima ubeđivanje zašto je nešto korisno, potrebno, fenomenalno. Zatim je tu uvek poziv na akciju: kupi, naruči, instaliraj, poseti, pogledaj... Reklama je kratka, brza i zabavna, i najčešće sadrži neki atraktivan slogan koji se lako „zalepi“ i upamti. Kažite učenicima/cama da naprave reklamu za pojam koji je ključan za čas, to može biti neka vrednost poput tolerancije, solidarnosti, ravnopravnosti, empatije. Zadatak se može raditi individualno ili grupno.

Teatar slika

Ovde mislimo, zapravo na teatar potlačenih, koji podrazumeva kombinovanje različitih dramskih tehnika u bavljenju osetljivim temama, te imamo teatar slika, teatar novina, dugu želja, forum teatar, legislativni teatar. Ovu tehniku predlažemo da sa đacima, za početak, radite na sledeći način: Opišite problemsku situaciju, potom zamolite svakog učenika/cu da „uđe u sliku“ kojom će zajedno predstaviti zadati problem. Pritom mogu biti osobe, predmeti, misli i osećanja, građevine i sl. Zatim pitanjima vodite grupu ka osvetljavanju problema i nalaženju rešenja. Kod prvog ponuđenog rešenja, zamolite ih da promene sliku u skladu sa tom promenom. Vodite ih kroz promene i stvarate nove slike, dok se ne dobije „srećna slika“. Dobro bi bilo da zaista fotografišete svaku sliku i potom kreirate kolaž. Preporučujemo da istražite pojam teatra potlačenih na internetu.

Priprave za čas

Pripreme za čas

Nauka je ženskog roda

Autorka:
Tamara Spasojević

Kojim problemima ćemo se baviti?

- Stereotipi i predrasude
- Potrebe i prava
- Jednake šanse za sve
- Rodna ravnopravnost

Šta želimo da postignemo?

- Da istražimo koji stereotipi i predrasude postoje u društvu po pitanju roda
- Da analiziramo naše stavove po pitanju rodne ravnopravnosti i jednake šanse za sve
- Da diskutujemo na temu uloga porodice, škole, medija u formiranju demokratskih vrednosti

Koje kompetencije želim da moji učenici/ce steknu? (vrednosti, stavovi, veštine, znanja)

- Vrednosti: Vrednovanje demokratske kulture, jednakosti, pravičnosti
- Stavovi: Građanska osvešćenost, ravnopravnost, poštovanje
- Veštine: Empatija, veština kritičkog mišljenja, veština komunikacije
- Znanje: Poznavanje i analiziranje sveta oko nas

Priprema pre časa i material za rad:

Pripremiti nekoliko primera rodnih stereotipa:

- film „Šta je čije” iz priručnika *Teaching for Democracy*,
- tekst za analizu iz knjige „Prava istorija sveta”, Njuz net, str. 141. (analiza lažnih vesti),
- tekst iz „Politike” „Žene mogu da budu sve samo ne hirurzi” od 14.08.2010, stikeri.

Scenario časa

Igra za zagrevanje: „Da li je baš tako” Nastavnik daje zadatak učenicima da ustanu sa stolice svaki put kada misle da je rečenica koju izgovori nastavnik istinita. Nastavnik izgovara stereotipe kao što su: „Žene su lošiji vozači od muškaraca”, „U istoriji nema žena naučnica”, „Žene bolje rade kućne poslove od muškaraca”, „Muški lekari su bolji od ženskih” i sl. Nakon kratke igre, analizirati ove stereotipe sa učenicima, koliko su česti, koliko zaista veruju da su tačni, kako društvo gleda na ove stereotipe.

Motivacija:

Film „Šta je čije“

- Da li naše potrebe i želje zavise od roda ili od ličnosti i afiniteta?
- Da li postoji podela na „muške“ i „ženske“ poslove?

Aktivnost: „Veš mašina”

Podeliti učenike u dve grupe. Nastavnik obaveštava učenike da će jedna grupa dobiti jednu vest, druga drugu. Jedna od vesti je lažna, a na njima je da otkriju koja. Prva grupa dobija lažnu vest iz knjige „Prava istorija sveta” (vest je kao iz 1961. godine i izmišljeni sociolog analizira kako će pojava veš mašine dovesti do toga da će žene imati previše slobodnog vremena što će ugroziti muškarce). Druga grupa dobija pravu vest iz „Politike” pod nazivom „Žene mogu da budu sve samo ne hirurzi” od 14.08.2010, gde kardiohirurg B.Đ. objašnjava da žene nisu talentovane za hirurgiju. Grupe dobijaju 15 minuta da pročitaju tekstove i daju svoj sud o tome da li je vest lažna ili prava. Kada se odluče zalepe na tekst stiker „LAŽ” ili „ISTINA” i zalepe ih na tablu. Vođe grupa prepričavaju tekst koji su dobili i navode razloge zašto misle da je lažna ili prava vest. Kada grupe završe izlaganje nastavnik otkriva koja vest je prava, a koja lažna i kako možemo otkriti da li je neka vest lažna ili istinita.

Refleksija

Pitanja za razgovor

- Šta mislite o rodnim stereotipima i predrasudama, koliko ih ima u sadašnjem društvu i koliko su opasni?
- Koliko su žene „vidljive” u istoriji i koliko žena na primer naučnica, umetnica, sportistkinja znate?
- Koliko su mediji važni u kreiranju pravih vrednosti i podsticanju jednakih šansi za sve?
- Koliki je uticaj porodice i škole na razvijanju poštovanja, ravnopravnosti, građanske osvešćenosti, kritičkog mišljenja?
- Koliko vam je ovaj čas pomogao u razumevanju opasnosti koje nose stereotipi, u razumevanju značaja medija i izgovorenih reči i u formiranju stavova da smo svi ravnopravni i da svi imamo ista prava na sreću i uspeh?
- Da li ste promenili neke svoje stavove i koje nakon časa?

U tvojim cipelama

Autorka:
Mirjana Nikolić

Kojim problemima ćemo se baviti?

- Nedostatak empatije u savremenom svetu, a naročito među mladima
- Zanemarivanje lične odgovornosti za osećanja drugih ljudi

Šta želimo da postignemo?

- Osveščivanje važnosti empatije u međuljudskim odnosima
- Razumevanje osećanja i ponašanja drugih ljudi i potreba koje stoje u njihovoj osnovi
- Konkretizovanje znanja o dečjim pravima i njihova primena u svakodnevnom životu

Koje kompetencije želim da moji učenici/ce steknu? (vrednosti, stavovi, veštine, znanja)

- Vrednovanje ljudskih prava, pravde i jednakosti, poštovanje ljudskog dostojanstva
- Otvorenost, odgovornost, poštovanje i tolerancija prema različitosti
- Veština empatije, kritičko mišljenje, prilagodljivost, sposobnost za saradnju i rešavanje konflikata
- Poznavanje i kritičko razumevanje sveta

Priprema pre časa i material za rad:

Na prethodnim časovima obrađivala se Konvencija o dečjim pravima. Učenici su upoznati sa spisakom dečjih prava kroz koji su prolazili u različitim igrovnim aktivnostima. Kao pripremu za čas učenici su dobili zadatak da razmisle o tome koliko je teško razumeti ljude sa kojima se ne slažu i da pokušaju da nađu načine koji bi to razumevanje olakšali.

Materijal:

Tabla, marker, spisak dečjih prava iz Konvencije o dečjim pravima, papiri, olovke, pametni telefoni.

Scenario časa

Igra za zagrevanje: Učenici su raspoređeni u krugu. Nekom brojalicom se odredi koji učenik će početi igru tako što će druga pored njega pitati: kako si? Učenik odgovara adekvatnim pojmom iz vremenske prognoze (sunčano, oblačno, kišno, olujno, vedro, tmurno...) izražavajući tako najpribližnije svoja trenutna osećanja. Igra se nastavlja sve dok učenik koji je počeo igru ne odgovori na pitanje. Na ovaj način se učenici uvode u temu časa, priču o emocijama i saosećanju. Nakon igre, nastavnik pita učenike kako su se osećali dok su učestvovali u igri.

Motivacija: Kao podsticaj za razmišljanje, učenici gledaju film „[Klackalica](#)“. Sledi razgovor o filmu.

- Kako ste se osećali dok ste gledali film?
- Sa kojim likom iz filma se možete poistovetiti? Zašto?
- Kog lika iz filma biste želeli da zaštitite? Zašto?
- Da li saosećate sa njim? Zašto?
- Zna li šta je empatija? Razjasniti pojam empatije i približiti učenicima njen značaj.
- Da li doživljavate sebe kao empatičnu osobu? Primer?
- Da li su ljudi oko vas empatični i šta vam to govori o njima?

Aktivnost:

Nastavnik podeli učenicima papiriće na kojima svaki učenik napiše svoje ime, papirići se stave u kutiju i promešaju. Izvlačenjem papirića, učenici se podele u grupe po troje.

Nastavnik učenicima podeli spisak dečjih prava, zatim objasni da im je zadatak da, koristeći dosadašnja znanja i iskustva, napišu javno pismo u ime osobe kojoj su ugrožena dečja prava. Ta osoba može biti izmišljena ili stvarna (uz ograničenje da to nije učenik iz odeljenja). Najbolje bi bilo da je to osoba koju učenici ne mogu lako da razumeju i ne slažu se sa njenim mišljenjem ili ponašanjem. Važno je da ta osoba pritom trpi neku vrstu nasilja, diskriminaciju, da su joj ugrožena prava na život, na zdravlje (fizičko i mentalno), na dostojanstvo, pravo na obrazovanje, to može biti neko ko je siromašan, zlostavljan ili zanemarivan ili živi u ratom zahvaćenom području. Pre svega osoba čija prava branimo u javnom pismu treba da bude dete. Nastavnik na tabli piše uputstva i pitanja koja će učenicima pomoći u radu i voditi ih kroz zadatak.

Pismo se piše u prvom licu iz ugla osobe koju zastupamo. Pismo treba da sadrži: Podatke o osobi (ime, poreklo, zanimanje, može biti izmišljeno); Kome se obraća ta osoba (pojedincu, grupi, instituciji, državi...)? Koji problem ima osoba koju zastupamo? Koja prava su joj ugrožena? Kako se oseća u toj situaciji? Šta bi trebalo uraditi da se stanje popravi?

Nakon pojašnjenja, učenici počinju da pišu javno pismo. Nastavnik im pomaže savetima i odgovara na dodatna pitanja. Podseća ih da je najvažnije da u radu prođu kroz osećanja osobe čija prava zastupaju jer je njihov zadatak pre svega vežba empatije.

Kad učenici završe svoja pisma, svaka grupa delegira jednog od njih da pročita pismo. Vodi se kratak razgovor o svakom pismu i o tome kako su ga učenici pisali.

Kad sve grupe pročitaju svoja pisma, nastavnik zamoli učenike da na svojim pametnim telefonima, uz pomoć aplikacije Mentimeter, odaberu najbolje pismo tako što će kriterijum biti saosećanje i posvećenost učenika koji su pismo pisali. Potrebno je da učenici, svaki za sebe, poredaju po njima tri najbolja pisma, tako da im dodele prvo, drugo i treće mesto. Mentimeter će pokazati rezultat a nastavnik samo treba da proglasi pobjedničko pismo.

Nakon proglašenja, nastavnik učenicima postavlja pitanje o tome zašto su se odlučili da baš to pismo bude najbolje.

Refleksija:

Dok su još učenici ulogovani u aplikaciji Mentimeter, nastavnik započinje završni deo časa tako što učenicima postavlja par pitanja o utiscima sa radionice. Kada zajednički pogledaju rezultate, kratko ih prokomentarišu. Za kraj časa vodi se razgovor o uticaju radionice na učenike.

- Koliko vam je ova radionica pomogla da shvatite važnost veštine empatije?
- Da li ste kroz rad na javnom pismu osetili neka osećanja koja do sada niste osetili?
- Da li su vam se promenili neki stavovi o ljudima i svetu uopšte?
- Mislite li da ćete se od sada truditi da više saosećate sa ljudima iz vaše okoline?

Nastavnik završava radionicu sumirajući sve što je izrečeno o empatiji i bitnosti rada na njenom pospešivanju jer je empatija osnov humanosti.

Napomena: Savetuje se da se radionica održava na dvočasu ako situacija to dozvoljava.

Izbor problema

Autorka:
Zorica Sorak

Obrazovni ishodi

- Učenici identifikuju probleme u svojoj školi
- Učenici prikupljaju podatke o problemu
- Učenici uvažavaju jedni druge tokom rada u grupi

Nastavni materijal

Laptop, projektor, FČ papir i tabla

Priprema pre časa

Nastavnik na prethodnom času daje zadatak učenicima da fotografišu detalje enterijera i eksterijera u školi koji im se ne sviđaju i koje bi želeli da promene. Učenici šalju po jednu fotografiju na školsku platformu za e-učenje, u učionicu za Građansko vaspitanje kao komentar na nastavnikovu objavu. Ukoliko nastavnik ima *Viber* grupu sa učenicima, fotografije mogu da podele i na toj grupi.

Struktura časa

Uvodni deo časa (15 minuta)

Nastavnik ulazi u e-učionicu i putem projektoru pušta pristigle fotografije da svi učenici vide. Ukoliko su fotografije na *Viber* grupi, zajednički gledaju. Posle razgledanja fotografija, nastavnik na flipčart papiru grupiše teme po sličnosti koje se javljaju na fotografijama i poziva učenike da prokomentarišu šta su fotografisali, šta im se ne sviđa i zašto bi menjali postojeće. Zatim, poziva učenike da kažu da li im se još nešto ne sviđa u školi što se možda ne nalazi na fotografijama. Očekivano je da se pojave teme vršnjačkog nasilja, komunikacije, kršenja školskih pravila ponašanja, diskriminacija.

Centralni deo časa (25 minuta)

Nastavnik je na FČ papiru zapisao i grupisao sve izlistane pojmove koje učenici žele da promene. Naglašava da su to zapravo problemi u našem školskom životu, pa pojašnjava pojam problem: imamo problem onda kada nešto želimo, a ne znamo kako da svoju želju ostvarimo, odnosno, ne znamo kako da dođemo do onoga što želimo. Najšire gledano, problem se može shvatiti kao nezadovoljena želja, za koju tek treba da se odredi i pronađe način zadovoljenja. Ti načini su zapravo – rešavanje problema.

Nastavnik poziva učenike da razmisle o izlistanim problemima i da jedan, koji smatraju da je najveći i da je baš taj problem najvažnije u ovom trenutku rešavati, zapišu na stikeru koji će dobiti. Učenici razmišljaju, zapisuju i lepe stiker na FČ papiru ili tabli. Nastavnik grupiše iste i slične probleme.

U zavisnosti od dobijenih rezultata izjašnjavanja za probleme, nastavnik deli učenike na 4-5 grupa, grupe čine učenici koji su se izjasnili za isti ili sličan problem.

Svaka grupa dobija isti tekst zadatka koji glasi: Obrazložite zašto je važno i hitno rešavanje problema za koji ste se odlučili. Navedite što više dokaza. Vreme za rad na zadatku 10 minuta.

Nastavnik je pripremio šemu na FČ papiru ili tabli u koju beleži obrazloženja grupa.

Problem 1	Problem 2	Problem 3	Problem 4

Učenici iz jedne grupe izlažu, druge grupe prate, nastavnik prati i zapisuje. Posle izlaganja svih grupa učenici imaju pravo da promene grupu i odu u grupu koja će po njima raditi na rešavanju najvažnijeg i najhitnijeg problema.

Posle ove aktivnosti procenjuje se da li se postigao konsenzus u vezi sa problemom na kome će se zasnivati odeljenjska akcija.

Nastavnik moderira diskusiju dok se ne postigne dogovor u vezi sa izborom problema.

Završni deo časa (5 minuta)

Nastavnik daje instrukciju učenicima da na pripremljenom FČ papiru ili tabli ocene svoje zadovoljstvo časom, atmosferom na času i načinom izbora problema:

Nacrtaj srce ako ti se na času dopalo, detelinu ako ti se dopalo „onako” i krstić ako ti se nije dopalo.

Čas mi se dopao	Dopala mi se atmosfera na času	Dopalo mi se kako smo izabrali problem

Prilog

Zadatak za rad u grupi:

Obrazložite zašto je važno i hitno rešavanje problema za koji ste se odlučili. Navedite što više dokaza. Vreme za rad na zadatku 10 minuta.

Literatura za nastavnika

- [Living democracy](#)

Moje pravo da glasam: Kako funkcioniše izborni proces u Srbiji?

Pripremio tim Građanskih inicijativa
u susret izborima 2022. godine

Napomena: priprema se može koristiti i za izbore koji se dešavaju u školi, recimo za izbor učenika za Učenički parlament ili drugo.

Obrazovni ishodi

- Učenici će razumeti način na koji funkcioniše izborni proces u Srbiji.
- Učenici će biti u stanju da razlikuju institucije i podelu vlasti u Srbiji.
- Učenici će želeti da učestvuju u demokratskom procesu glasanja.

Potreban materijal

Kutije kartonske, flomasteri, papiri, nameštaj u učionici (stolovi, stolice), lepljiva traka, projektor

Scenarij časa

Uvodni deo časa

Nastavnik objašnjava učenicima ciljeve časa. Cilj je upoznati se sa institucijama Republike Srbije i izbornim procesom kako bi bili informisani o aktuelnim dešavanjima u Srbiji i bili spremni da, u skladu sa uzrastom izađu na izbore i glasaju.

Nastavnik prezentuje opšte informacije o podeli vlasti, institucijama, nadležnostima i izbornom procesu. Postavlja učenicima pitanje o tome koliko im je poznato čime se bave institucije u RS i kako funkcioniše proces glasanja na izborima.

Centralni deo časa

Učenici su podeljeni u dve grupe. U jednog grupi nalaze se članovi i članice biračkog odbora. Potrebno je da ih bude dovoljno da isprate proces glasanja, dakle bar 5 (svako je zadužen za nešto: spisak, prskanje prsta, UV lampa, davanje listića itd) i 2 kontrolora. Ove uloge mogu biti i pod odrednicama izmišljenih političkih stranaka, ali bi bilo dobro da budu neutralno definisane npr. bojom ili brojem ili slovom itd. Od 7 članova 1 osoba je predsednik/ca biračkog odbora i 1 osoba je zamenik predsednika biračkog odbora. Ostatak odeljenja su glasači.

Nastavnik neposredno pre nego što počne glasanje određenim učenicima daje na papiru ispisana scenarija kako bi proizveli nepravilnosti i poremetili glasanje (iz obe grupe).

Namešta se biračko mesto koje je učionica.

Pripremaju se kutije za glasanje, papiri, olovke i flomaster ili selotejp koji će se koristiti za obeležavanje kažiprsta.

Prvo se ubacuje kontrolni listić koji popunjava prva osoba koja je došla na glasanje i istovremeno proverava da li su kutije zapečaćene i prazne. Kada to odobri, može da počne glasanje.

Učenici redom ulaze, prolaze proceduru i glasaju.

Nakon što svi glasaju, zatvara se biračko mesto i prebrojavaju se glasovi. Određuje se pobednička partija.

Kako bi izbori bili legitimni i zakoniti, moraju se ispoštovati određene procedure. Međutim, potrebno je i da se dese nepravilnosti kako bi učenici iz toga naučili kako da reaguju i šta nipošto ne smeju da urade.

Scenariji sa nepravilnostima nalaze se u prilogu ispod.

Završni deo časa

Nakon sprovedenih izbora, vodi se kratka diskusija o tome šta se događalo, kako su se učenici osećali, da li su nekada primetili ili čuli nepravilnosti u vezi sa izborima i izbornim procesom i koliko im je jasniji izborni proces sada.

Nastavnik podseća da su izbori jedan od najvažnijih demokratskih procesa i osnažuje učenike i učenice da iskažu svoj glas i mišljenje kada god im se za to ukaže prilika. Predlaže učenicima da odgledaju edukativne videe (link je u prilogu).

Prilog 1

Pročitajte scenarija i odlučite se koje ćete iskoristiti. Na papiriću ispišite učenicima upustvo šta da urade kako bi napravili nepravilnost.

- Članovi biračkog odbora su u obavezi da odreaguju, isprave nepravilnost ili, ako je to nemoguće, pozovu policiju.
- Ometanje izbornog procesa je krivično delo.
- Da bi glasanje bilo zakonito, mora postojati ISTI broj upisanih u tabelu sa spiskom i broj listića u kutijama.
- Kutije moraju biti zapečaćene i prazne kada prvi glasač glasa. On ubacuje kontrolni listić koji se posle mora naći u kutiji kada se prebrojavaju glasovi.
- Glasanje je tajno.
- Glasac može samo jednom glasati.
- Ne sme da postoji pritisak na birače. Niko ne sme da primorava ljude da glasaju.
- Biračko mesto se zatvara u tačno vreme u celoj Srbiji. Ukoliko se nalazi red ispred glasačkog mesta u 20 časova, osoba iz biračkog odbora izlazi u tačno 20 č. i staje na kraj reda, tako da niko nakon te osobe ne može da glasa, čak i ako dođe u minut nakon 20 časova.

Kako biste primenili ova pravila (iako ih ima mnogo više, za potrebe simulacije dato je samo nekoliko), dajte učenicima glasačima i učenicima iz biračkog odbora zadatke za ometanje.

Scenarija za ometanje izbora:

- Narušavanje tajnosti – neko od članova biračkog odbora zaviri iza paravana.
- Ne postoji kontrolni listić pri prebrojavanju glasova – listić mora da postoji da bi glasanje bilo legitimno.
- Prst je već isprskan ili obojen nekom bojom – glasač nema pravo da glasa dva puta.
- Na i oko izbornog mesta nije dozvoljeno lepljenje promotivnih materijala.
- Glasачka kutija nije zapečaćena.
- Vrš se pritisci na birače.
- Neko je zakasnio na glasanje.

Na [ovom](#) linku nalaze se video materijali koji objašnjavaju osnovne nepravilnosti i malvezacije u vezi sa izbornim procesom.

Literatura za nastavnika (i učenike):

[Ovde](#) se nalazi prezentacija koju možete pokazati učenicima i koristiti za prvi deo časa.

Prilog 2

[Na linku](#) se nalaze dodatne informacije o izbornom sistemu i korisne materijali.

Zajedno smo jači

Autorka:
Zorica Marjanović

Napomena: Priprema je namenjena đacima šestog razreda

Kojim problemima ćemo se baviti?

- Razvijanje timskog duha
- Kreativno rešavanje problema
- Saradnja i zajedništvo

Šta želimo da postignemo?

- Da svaki pojedinac kao član tima da svoj doprinos u postizanju rezultata tima
- Da svaki pojedinac iskazuje svoje individualne talente, iskustvo i veštine
- Razvijanje saradnje članova i kreativnosti u timu.

Koje kompetencije želim da moji učenici/ce steknu? (vrednosti, stavovi, veštine, znanja)

Vrednosti

- posvećenost
- vrednovanje jednakosti

Stavovi

- odgovornost
- poštovanje
- tolerancija različitosti

Veštine

- komunikativne veštine
- veština analitičkog i kritičkog mišljenja
- veština saradnje
- empatija

Priprema pre časa i materijal za rad:

Pre časa pripremamo novinske papire koje će učenici koristiti na radionici

Biće nam potrebno:

- makaze
- selotejp

Scenario časa

Igra za zagrevanje „Pomešaj se”

Nastavnik kaže: „Slobodno se krećite po učionici na način koji vama odgovara. Kad kažem Sad! uhvatite se za ruke sa najbližom osobom do vas. Zatim ćete tako u parovima nastaviti šetnju. Kada ponovo kažem Sad! prići ćete najbližem paru do sebe i formirati četvorke.” Postupak se ponavlja sve dok nastavnik ne formira grupe od onoliko članova koliko je potrebno da ima grupa koje će kao timovi raditi na zadatku.

Motivacija:

Video „Timski rad” iz priručnika *Teaching For Democracy*

- Jeste li kao tim zadovoljni rešenjem zadatka?
- Koje su prednosti rada u timu?
- Kako ste se dogovarali oko uloga članova u timu?
- Da li timski rad motiviše na saradnju ?

Aktivnost:

„Timski rad”

Nastavnik svakoj grupi učenika podeli isti materijal za rad (jednak broj novinskog papira, makaze, selotejp). Zatim daje sledeće uputstvo: „Vaš zadatak je da za 5 minuta napravite što veću i što stabilniju kulu od papira. Od materijala možete koristiti ono što ste dobili. Učenici imaju 10 minuta za razradu ideja i pravljenje strategije za rešenje problemske situacije. Nakon dogovora, nastavnik daje znak i grupe počinju sa zadatkom pravljenja kule od papira. Nakon urađenog zadatka bira se kula koja je najviša i najstabilnija.

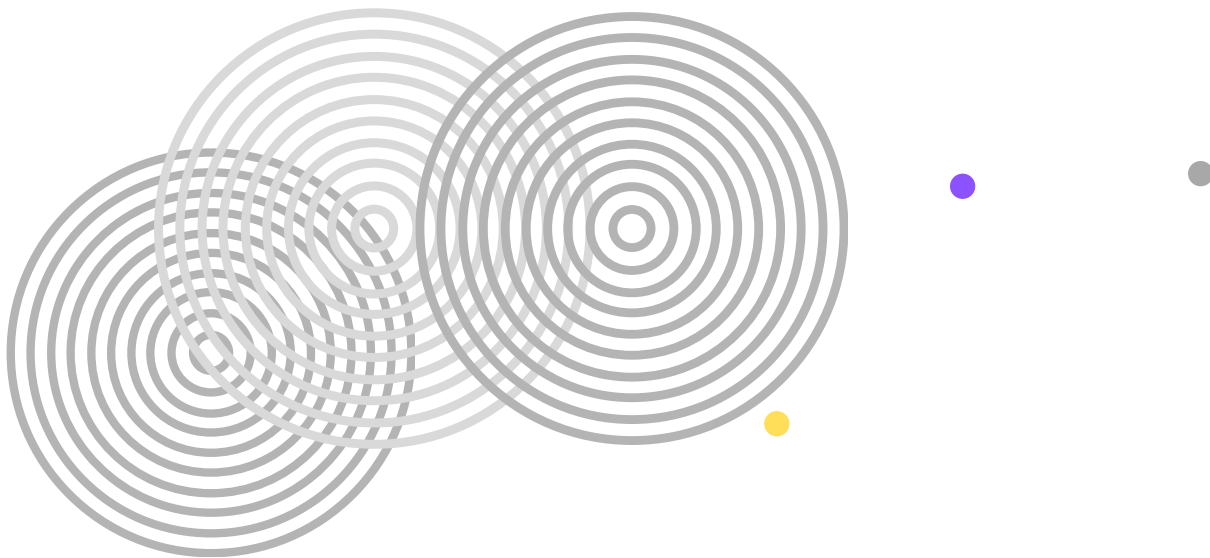
Refleksija:

- Koje ideje i strategije ste kao tim pripremili pre početka zadatka?
- Kako ste podelili uloge članova u timu?
- Kakva je saradnja bila u timu u toku pravljenja kule?
- Šta zamerate svom timu nakon završenog zadatka?

Pitamo pobednički tim:

- Koja je vaša formula uspešnog rešavanja zadatka i pravljenja najstabilnije i najveće kule?
- Koje situacije treba izbegavati u pripremi strategije kako bi tim bio uspešan?
- Koliko saradnja, zajedništvo, komunikacija i poverenje utiču na uspeh tima?

Biblioteka i linkoteka

Resursi

[Biblioteka Građanskih inicijativa](#)

Biblioteka publikacija Građanskih inicijativa obuhvata opsežnu zbirku izveštaja, analiza, priručnika i dokumenata koji se bave temama kao što su ljudska prava, sloboda okupljanja, transparentnost finansiranja udruženja građana, javne politike i rad organizacija civilnog društva u Srbiji.

[Biblioteka Građanskih inicijativa: Građansko vaspitanje](#)

Na ovoj stranici nalazi se zbirka priručnika i vodiča za nastavnike, omladinske radnike i edukatore koji nude metode i materijale za rad sa učenicima i mladima o temama kao što su građansko vaspitanje, ljudska prava, rodna ravnopravnost, medijska pismenost i prevencija nasilja.

[Vesti Resurs centra Građanskih inicijativa](#)

U okviru Resurs centra Građanske inicijative objavljuju redovno ažurirane vesti, pozive, događaje i objave relevantne za civilni sektor u Srbiji — od poziva za grantove i edukacije do saopštenja i izveštaja o aktivnostima. [Ovde](#) je moguće prijaviti se na nedeljni njuzleter.

[Priručnik Teaching for democracy](#)

Teaching for Democracy je priručnik Građanskih inicijativa za nastavnike građanskog vaspitanja koji nudi savremene pristupe temama demokratije, ljudskih prava i građanskog aktivizma. Praktičan je i prilagođen radu u učionici, sa konkretnim scenarijima i metodama nastave.

Filmovi za rad na času koji su sastavni deo priručnika, nalaze se [ovde](#).

[Snaga borbe](#)

Snaga borbe je video serijal koji dokumentuje lične priče i strategije aktivistkinja i aktivista u Srbiji. Kroz iskustva iz prve ruke osvetljava puteve društvenih promena i motiviše na delovanje.

[UPgrade vodič kroz učeničke parlamente](#)

UPgrade vodič, osmišljen je da pomogne učenicima da bolje razumeju svoju ulogu, dok se zalažu za svoje interese i učestvuju u oblikovanju demokratskog i inkluzivnog školskog okruženja.

[Kompas Saveta Evrope](#)

Kompas je priručnik za obrazovanje mladih o ljudskim pravima koji kombinuje teoriju i praktične radionice. Koristi se širom Evrope kao alat za formalno i neformalno obrazovanje sa fokusom na participaciju, jednakost i aktivno građanstvo.

[One World In School \(OWIS\)](#)

OWIS (One World In School) je obrazovni program koji koristi dokumentarni film kao alat za promišljanje o globalnim temama, ljudskim pravima i društvenoj pravdi. Priručnik za Srbiju nudi radionice, metode i filmove prilagođene srednjoškolcima, razvijajući empatiju i kritičko mišljenje.

[Naši učenici u svetu kritičkog mišljenja i medijske pismenosti - priručnik](#)

Opšti cilj ovog priručnika jeste unapređivanje kompetencija nastavnika u planiranju nastave i učenja i ovladavanje adekvatnim metodičkim alatima kojima se podstiče kritičko mišljenje i razvija medijska pismenost, kroz podučavanje njihovog predmeta.

[Safebook priručnik](#)

Korisnici priručnika imaju mogućnost da prepoznaju različite nivoe i vrste vršnjačkog nasilja, da prepoznaju karakteristike nasilnika i žrtve, da se mladi ohrabre da razumeju i preuzmu ličnu odgovornost za svoje postupke i postupke grupe kojoj pripadaju.

[Osnove medijske pismenosti](#)

Priručnik obrađuje osnovne pojmove o medijskoj pismenosti, njen značaj u savremenom društvu i o tome kako da prepoznate spinovanje i dezinformacije.

[Radionica Aktivizam, volonterizam; od ideje do realizacije](#)

Ova radionica ima za cilj da približi mladima šta je to omladinski aktivizam, šta podrazumeva, čemu služi i koji su primeri i dobre prakse. Radionica približava osnovne pojmove mladima o volonterizmu, o njegovom poreklu, tradiciji i modernom poimanju ove aktivnosti u našem društvu. Volonterske aktivnosti podrazumevaju učenje mladih o vrednostima i suštini solidarnosti, pokretanju aktivnosti i najvažnijim odlikama uključivanja u život zajednice.

[Građanska neposlušnost - prezentacija](#)

Prezentacija o pojmu građanske neposlušnosti.

[10 školskih časova da promeniš svet](#)

Priručnik sa desetočasovnim planom aktivnosti koji služi kao vodič za uvođenje Design For Change metodologije za rešavanje problema u nastavu.

Organizacije civilnog društva, mreže i pokreti

[Krovna organizacija mladih Srbije](#)

KOMS je nacionalni savez koji okuplja **više od 100** omladinskih organizacija širom Srbije i prepoznat je kao najviši nezavisni predstavnički organ mladih u zemlji. Primarna uloga KOMS-a je zagovaranje unapređenja položaja mladih i funkcionisanja omladinske politike, delujući kao veza između mladih, članica mreže i donosilaca odluka u institucijama i državnim organima.

[Alternativni izveštaj za mlade 2025.](#)

Ovaj izveštaj predstavlja glas mladih u Srbiji i osvetljava ključne izazove sa kojima se suočavaju, kao što su mentalno zdravlje, obrazovanje, zapošljavanje i participacija. Zasnovan na istraživanju i učešću mladih, izveštaj nudi preporuke za donosiocima odluka i podstiče sistemske promene.

[Unija srednjoškolaca Srbije](#)

Unija srednjoškolaca Srbije je nacionalna mreža koju čini 196 školskih parlamenata i koja okuplja preko 110.000 srednjoškolaca širom 76 gradova u Srbiji. Njeni glavni programi su „Razvoj zajednice“, kroz koji se jačaju kapaciteti zajednica i aktivista, i „Javne politike“, usmeren na zagovaranje prava učenika i uticaj na obrazovne politike na lokalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou.

[Izveštaj o stanju učeničkih parlamenata](#)

Izveštaj srednjoškolaca Srbije dokumentuje probleme i dobre prakse u radu učeničkih parlamenata na nacionalnom nivou. Predstavlja značajan doprinos zalaganju za veće učešće mladih u odlučivanju u obrazovnom sistemu.

[Krizni školski semafor](#)

UNSS prati urušavanje prava učenika, nastavnika i roditelja u trenutnoj društvenoj situaciji kroz metodologiju „semafora“ koji beleži slučajeve u školi koji ukazuju na institucionalne probleme. Slučajevi se ocenju ocenama od 1 do 3 u oblastima institucionalne stabilnosti, otvorenosti odlučivanja, slobode izražavanja i zaštite i bezbednosti.

[Design For Change Srbija](#)

Design for Change je metodologija koja osnažuje decu i mlade da identifikuju probleme u svojoj zajednici i osmisle konkretna rešenja kroz proces „Oseti–Zamisli–Uradi–Podeli.“ Priručnik sadrži alate i smernice za facilitaciju ovakvih projekata u školama i vanškolskim aktivnostima.

[NAPOR - Nacionalna asocijacija praktičara/ki omladinskog rada](#)

NAPOR je strukovni i reprezentativni savez udruženja i pojedinaca/ki koja sprovode omladinski rad, čija je misija da obezbedi podršku omladinskim radnicima/cama i mladima za ostvarivanje punih ličnih i profesionalnih kapaciteta, neophodnih za razvoj lokalne zajednice i društva u celini, razvijanjem uslova za osiguranje kvaliteta i prepoznavanje omladinskog rada na lokalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou.

[MODS - Mreža organizacija za decu Srbije](#)

Mreža organizacija za decu Srbije – MODS predstavlja savez udruženja koji čini preko 100 organizacija članica koje se bave zaštitom i promocijom prava deteta u Srbiji.

MODS se zalaže za inkluzivno društvo u kome sva deca odrastaju bezbrižno i srećno, zaštićena od zlostavljanja, zanemarivanja, diskriminacije i nasilja, i pod jednakim uslovima ostvaruju pristup kvalitetnom formalnom i neformalnom obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti, socijalnim uslugama i zdravoj životnoj sredini.

Resursi i organizacije van Srbije

[Priručnik Odgoj za građanstvo, odgoj za život](#)

Priručnik *Odgoj za građanstvo, odgoj za život* predstavlja jedan od rezultata projekta „Aktivne metode za građanski odgoj i obrazovanje“, koji je Hrvatski centar za dramski odgoj (HCDO) sproveo tokom školske 2015/2016. godine na području šest županija.

[Skill me](#)

Ovaj priručnik namenjen je početnicima koji sprovode radionice za mlade u svom svakodnevnom radu, a nastao je kao rezultat onlajn treninga #SkillMe. Kao takav, pun je primera i ideja koje svako može primeniti u svom radu. Ono što je najvažnije – svi primeri i ideje sastavljeni su od zadataka koje su učesnici onlajn treninga sami osmislili i realizovali.

[Global platforms](#)

Global Platforms su internacionalni centri za obuku i osnaživanje mladih aktivista, koje vodi [ActionAid](#). Fokusirani su na razvoj veština, kolektivne akcije i globalnu pravdu kroz neformalno obrazovanje i iskustveno učenje.

[GOLD - Global Organising and Leadership Development](#)

GOLD je onlajn platforma za učenje namenjena aktivistima i članovima civilnog društva, koju razvija *ActionAid*. Nudi kurseve o liderstvu, organizovanju zajednice i društvenoj pravdi.

[Beautiful trouble](#)

Beautiful Trouble je interaktivni alat i zbirka taktičkih, teorijskih i metodoloških resursa za kreativni aktivizam. Platforma kombinuje umetnost, teoriju i praksu za efikasnu borbu za društvene promene.

[FineActs](#)

Fine Acts je globalna platforma koja okuplja umetnike i aktiviste radi stvaranja otvorenih, kreativnih vizuala za društvene promene. Fokusirani su na vizuelnu pravdu i slobodno dostupne umetničke resurse koji podržavaju ljudska prava, klimatsku pravdu i slobodu izražavanja.

2121: - video igra za građansko obrazovanje

2121 je multiplejer, ozbiljna igra koja podstiče aktivno građanstvo među digitalno pismenim mladima 21. veka. Misija ove igre je da unapredi građansku pismenost i uključi mlade širom sveta u proces postajanja informisanim, angažovanim i odgovornim lokalnim i globalnim građanima. Igra je dostupna na engleskom, arapskom i francuskom jeziku. Obrazovni sadržaj igre čini sveobuhvatan kurikulum građanskog obrazovanja, podeljen u tri oblasti: dostojanstvo, jednakost i održivi razvoj; upravljanje; i aktivno građanstvo.

Linkovi korišćeni u ovoj publikaciji

Primeri radionica

- [Koliko se plašimo mraka?](#) Analiza ženskih iskustava u javnim prostorima Beograda (*Ne plaši se mraka*, 2025)
- Film [One su nas zadužile](#)
- Kultura na seoski način: [Seoski kulturni centar Markovac](#) (BeFem, 2020)

Javno zagovaranje

- [Advocacy and Citizen Participation YOUTH ACTIVIST TOOLKIT Unicef Youth Advocacy Guide](#)
- [European Youth Forum Advocacy Handbook](#)
- [Advocating for inclusive youth policies on municipal level](#)

Participacija mladih

- Podaci [Republičkog zavoda za statistiku](#)
- Slatki ukus promene – [Recepti za participativno serviranje lokalnog budžeta po meri mladih](#)

Zajednično finansiranje

- [Donacije.rs](#) Prva domaća crowdfunding platforma
- [Kickstarter School](#) Saveti za kampanje
- [Catalyst Balkans](#) Saveti za uspešnu crowdfunding kampanju
- [Crowdfunding intervju](#) Udruženje Svetionik iz Novog Pazara

Umesto zaključka

Građansko vaspitanje kao oblik društvene svesti aktivnog građanstva

Između življenja, učenja i borbe

Piše:

Sandra Đorđević

studentkinja Fakulteta političkih nauka

Univerzitet u Beogradu

Građansko vaspitanje u osnovnim i srednjim školama u Srbiji često se posmatra samo kao izborni predmet, sporedan u odnosu na klasične nastavne sadržaje. Međutim, ako ga sagledavamo u njegovoj punoj važnosti i suštini, ono je mnogo više od nastavne jedinice, jer predstavlja mesto za formiranje ličnosti, učenje o odgovornosti, razvijanje celokupne sposobnosti mladih da sarađuju i otkrivanju šta znači biti deo zajednice.

Budući da su ciljevi građanskog vaspitanja: razvoj ličnosti i socijalnog saznanja, veštine komunikacije i saradnje, prihvatanje različitosti i konstruktivno rešavanje sukoba, postavlja se nekoliko ključnih pitanja: da li se ti ciljevi u praksi zaista ostvaruju ili ostaju zapisani u planovima i programima? Drugačije govoreći: **da li građansko vaspitanje učenicima pruža iskustvo života u demokratskom društvu ili ostaje apstraktna lekcija koja nije primenjiva u svakodnevnicu? Koliko su učenici u prilici da osete život u demokratskom društvu, umesto samo da memorišu pojmove?** I na kraju: **Šta predstavlja aktivno građanstvo?**

Da bismo razumeli značaj ovog predmeta, važno je istaći da građansko vaspitanje predstavlja obučavanje, oblikovanje učenika kao budućih građanki i građana, pri kojem se preduzimaju praktične akcije, u cilju korišćenja znanja za doprinos boljem društvu. Pokretanje inicijativa koje imaju za cilj unapređenje društvenog stanja, informisanje i učenje o osnovnim ljudskim pravima, upoznavanje sa Ustavom, zakonima i podzakonskim aktima.

U priručnicima građanskog vaspitanja često nailazimo na oblasti poput ljudskih prava, građanskog aktivizma i demokratskog društva. Međutim, uvek ostaje pitanje, a to je da li se ta načela zaista poštuju i primenjuju u svakodnevnom životu ili ostaju samo mrtvo slovo na papiru, poput mnogih zakona koji se zanemaruju? Hana Arent je govorila je je delanje najviši izraz slobode, trenutak kada pojedinac izlazi u javni prostor i učestvuje u oblikovanju svoje zajednice. **U tome leži suština građanskog vaspitanja: osposobljavanje učenika da prepoznaju svoju ulogu i snagu u društvu i utiču na nju.**

Gledajući na današnje okolnosti, primere iz proteklih dvanaest meseci studentskog aktivizma koji je umnogome učinio velike promene u društvu, jasno smo pokazali da smo uspjeli da upotrebimo stečeno znanje i primenimo ga u praksi. Otkrili smo da umemo da analiziramo i kritički sagledavamo društvene promene i probleme u zajednici, da osmišljavamo rešenja i kreiramo akcije koje će pozitivno uticati na društvo. Uspeli smo da osvestimo mnoge, kao i sebe same, da isplaniramo načine kojima se možemo organizovati i uključiti zainteresovane u proces. Naučili smo kako možemo izraziti i braniti svoje stavove, navoditi argumente i time ih braniti, da radimo zajedno, u timu, kao značaj šta nosi i kolika je odgovornost za donešene odluke. Pokazali smo da nas se tiče i što je izuzetno važno, dokazali smo da se svako može razvijati i učestvovati u skladu sa svojim kapacitetima, da svako može razviti svoje kompetencije, ideje pa ih potom može izložiti. Stekli smo mogućnosti za promenom mišljenja na osnovu iznetih argumenata, jer ključ promene je u poštovanju i uvažavanju tuđeg viđenja stvari. Spoznali smo da se željeni ishodi mogu postići samo ako se ujediniimo, probudimo empatiju i naučimo da se „stavimo u tuđe cipele“. Time potvrđujemo da građansko vaspitanje ne treba da ostane unutar zidova učionica, nego da gradi i napreduje kroz znanja i iskustva koja uključuju svakog pojedinca u društvo.

U tom smislu, zadatak nastavnika građanskog vaspitanja, umesto samo da prenese sadržaj iz priručnika, treba da omogući učenicima prostor za iskustveno učenje kako bi postali aktivni građani. Metode poput debata, simulacija, igranja uloga ili kritičke analize društvenih pojava koje imaju daleko dublji uticaj nego puko memorisanje izrečenih ili pročitanih pojmova.

Igre uloga predstavljaju izuzetno značajan metod. Stvaranje igrice u timovima koje se mogu odnositi na kreiranje i realizaciju osmišljenih akcija. Na primer, kada učenik preuzme ulogu slepe ili slabovide osobe i sa povezom preko očiju pokušava da se snađe u nepoznatom prostoru, makar na pet minuta, razvija saosećanje, solidarnost i razumevanje za život osoba sa invaliditetom. Drugi primer, kada učenik kroz igru uloga postane žrtva porodičnog nasilja, shvata ozbiljnost posledica i težinu nemoći koju žrtva oseća. Takva iskustva ostavljaju trag koji nijedna definicija ne može zameniti. Pomoću ovakvih simulacija razvija se osećaj empatije i učenici stiču sposobnosti da prepoznaju nepravdu i da reaguju na nju kako bi je sprečili.

Od ključnog značaja jeste da nastavnik ne nameće svoja lična uverenja, stavove i zaključke, nego da otvara prostor za kritičko promišljanje i iskazivanje mišljenja uz objašnjenje da neslaganje sa iznesenim stavom ne predstavlja pretnju, jer se **tek u pluralizmu mišljenja razvija demokratski kapacitet društva**.

Poseban izazov savremenog doba jeste širenje dezinformacija. Možemo primetiti koliko lako ljudi poveruju u lažne vesti, poluistine, manipulativne sadržaje, koji su postali deo naše svakodnevnice. U tom kontekstu, građansko vaspitanje mora uključiti razvijanje medijske pismenosti. Nastavnici treba da budu obučeni da prenesu učenicima kako da prepoznaju verodostojne izvore, da razlikuju tumačenja od činjenica i da kritički analiziraju sadržaj kojem su izloženi, jer bez ovakvih veština, teško je govoriti o slobodnom građanstvu i slobodnom mišljenju. Upoređivati izvore sa različitim primerima i na taj način ukazivati na neslaganja, razotkrivanja manipulativnih tekstova, razgovarati o važnosti medija u oblikovanju društvene percepcije.

Na taj način, **građansko vaspitanje postaje „štit” protiv medijske manipulacije**, osposobljavajući učenike da se samostalno i odgovorno odnose prema primljenim informacijama.

Pored toga, kritičko mišljenje treba posmatrati kao osnovu građanskog identiteta, jer bez kritičkog mišljenja građansko vaspitanje postaje neupotrebljiva forma. Od suštinske je važnosti podstaknuti učenike da postavljaju pitanja: Čiji glas se uvažava, a čiji ne? Ko ima koristi od ovakvog uređenja? Ko ostaje isključen? Ko odlučuje, a ko samo posmatra? Ova pitanja vode ka onome što filozofi nazivaju „negativnom sposobnošću”, koja predstavlja sposobnost čoveka da prihvati nejasnoću i neizvesnost bez potrebe da istu treba razjasni, čime ostavlja prostor za dalje i dublje promišljanje. Zato je **najvažniji zadatak nastavnika građanskog vaspitanja da učenike nauči kako da misle, a ne šta da misle**, jer je važno oblikovati slobodne pojedince, a ne poslušne sledbenike neokrznute mišlju.

Mladima je neophodno pružiti priliku da osete kako im stečeno znanje koristi u svakodnevnom životu. Izazovne situacije, aktuelni globalni i lokalni primeri, kao i iskustva iz prakse, gotovo uvek ostavljaju dublji trag od same teorije. Kroz maštu, učenje i primere može se postići ogroman napredak, jer građansko vaspitanje ne sme ostati samo izborni predmet u školi. Ako je njegova uloga oblikovanje slobodnih, odgovornih i kritički mislećih građanki i građana, onda ono mora biti obavezan predmet. U suprotnom, obrazovanje rizikuje da odgaja tehnički pismene, ali društveno pasivne generacije. Obrazovanje koje ne uključuje građansko vaspitanje lišava mlade mogućnosti da budu subjekti pozitivnih promena, pretvarajući ih u posmatrače umesto učesnike, a demokratsko društvo ne može opstati na posmatračima. Ono opstaje na aktivnim građanima koji umeju da prepoznaju nepravdu, da pronađu načine da reaguju, kritikuju i da delaju. Upravo zato građansko vaspitanje treba biti osnova školskog sistema i prioritet, jednako važno kao i svaki drugi predmet, jer učenjem o njemu ne pristajemo na nepravdu i pokazujemo spremnost da uspostavljamo promene, a bez te spremnosti na delanje nema ni slobode, ni demokratije, ni zajednice, ni budućnosti.

O autorkama i autorima:

Emilija Milenković

Emilija je studentkinja Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu i dugogodišnja omladinska i feministička aktivistkinja koja se bori za demokratiju, prava žena, bolji položaj mladih i fer i slobodne izbore.

Milica Batričević

Milica Batričević je akcijašica, mentorka i sociološkinja koja gradi ekosisteme u kojima odnosi, znanje i kolektivna akcija proizvode promene od stambenih zajednica do pokreta.

Nataša Gligorijević

Nataša Gligorijević je politikološkinja, trenutno na doktorskim studijama na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu. Bavi se zagovaranjem, istraživanjem i unapređenjem javnih politika i praksi u oblasti zelenih politika.

Milica Branković

Milica Branković je novinarka po obrazovanju i dugogodišnja aktivistkinja u civilnom sektoru. Kao koordinatorka na terenu radi sa ljudima koji pokreću promene u svojim zajednicama i od njih crpi snagu i veru da sami stvaramo svet u kome živimo. Strastvena je planinarka i urednica časopisa o planinarenju *doVRHa.rs*.

Staša Cvetković

Staša Cvetković je studentkinja Arhitektonskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, aktivistkinja i autorka čiji se rad nalazi na preseku arhitekture, društvene angažovanosti i urbane politike. Kroz različite projekte i organizacije u kojima učestvuje, posvećena je temama socijalne pravde, inkluzije, obrazovanja i podizanja kvaliteta javnog života, posebno u kontekstu mladih i marginalizovanih zajednica.

Miljana Pejić

Miljana Pejić je master politikološkinja za javne politike koja kombinuje akademsko znanje sa praktičnim iskustvom, sa posebnim fokusom na uključivanje mladih u društvene procese, unapređenje međuzajedničkog dijaloga i izgradnju održivih zajednica kroz inovativne projekte i inicijative.

Gordana Adamov

U civilnom sektoru aktivna je više od jedne decenije. Organizatorica je mnogobrojnih edukativnih i humanitarnih akcija i kulturnih manifestacija, a posebno je angažovana u oblasti participacije mladih, transparentnosti i borbe protiv korupcije, medijske pismenosti i zaštite životne sredine. Članica je Saveta za mlade opštine Bečej. Na vanrednoj skupštini KOMS 2022. izabrana je za predsednicu Upravnog odbora, a funkciju je vršila do avgusta 2024. godine. Danas je programska menadžerka KOMS-a.

Sofija Nikić

Sofija Nikić je specijalistkinja za digitalni marketing sa više od šest godina iskustva u kreiranju sadržaja, upravljanju društvenim mrežama i strateškoj komunikaciji. Od 2021. godine deo je *Catalyst Balkans* tima, gde je radila na komunikacijama i marketingu, a od 2023. fokus stavlja na razvoj usluga prikupljanja sredstava. U ulozi koordinatorke *fandrejzing* usluga, savetuje i podržava organizacije u planiranju i sprovođenju *crowdfunding* kampanja, pomažući im da izgrade veću vidljivost i ostvare veći društveni uticaj.

Sandra Đorđević

Sandra Đorđević je studentkinja na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu, na smeru za socijalnu politiku i socijalni rad. Trenutno obavlja dužnost studentkinje prodekanke i predsednica je studentske organizacije Unije studenata socijalnog rada. Angažovana je u sektoru civilnog društva i njeno iskustvo obuhvata osnivanje i vođenje neformalnih grupa, organizaciju aktivnosti usmerenih ka socijalnoj politici i socijalnom radu, organizaciju edukativnih radionica i participaciju u projektima čiji je fokus na medijskoj pismenosti i socijalnoj inkluziji. Zagovornica je prava osetljivih društvenih grupa, sa posebnim naglaskom na razvoj rešenja za unapređenje sistema socijalne zaštite.

Anđela Mijalčić, Anđela Gračan i Dunja Mihajlović

Dolazimo iz Sremske Mitrovice, osnovne škole Jovan Jovanovic Zmaj. Volimo da pomažemo, brinemo i činimo našu okolinu srećnijom. Volimo razne aktivnosti; pored školskih sekcija, takmičenja i sportova, volimo da se posvetimo i nama. Najviše volimo da se družimo, stvaramo lepe uspomene, posećujemo nova mesta i istražujemo naše maksimume. Svi kažu da je nebo granica, ali iz dna duše smatramo da je nebo naš minimum. Upoznale smo se u prvom razredu i od tada smo počele da budemo nerazdvojne. Neka interesovanja su nam sportovi i naši hobiji: pevanje, odbojka, tenis... Ovu nezamislivu, a opet stvarnu ekipu čine Anđela Mijalčić, Dunja Mihajlović i Anđela Gračan. Nas tri za cilj imamo da svet učinimo lepšim i srećnijim mestom, bez obzira na sve!

Đorđe Marić *Učenik sedmog razreda. Voli fudbal i igrice.*

Milica Stolić *Uvek sam tu za svoje prijatelje i mnogo mi znači što ih imam.*

Vladimir Kosanović *Ja sam Vladimir, dolazim iz Sombora i uživam u čitanju.*

Nina Veselinović

Moje ime je Nina i dolazim iz Sremske Mitrovice. Idem u Osnovnu školu „Jovan Jovanović zmaj” i pohađam časove građanskog vaspitanja. Mogu da kažem da volim mnogo stvari, ali crtanje je na prvom mestu meni u srcu. Volim sve tipove umetnosti i da u moje slobodno vreme istražujem i druge vrste izražavanja. Van crtanja moj hobi je da idem u šetnje i upoznam grad u kojem živim. Moje slobodno vreme provodim sa prijateljima koji imaju slična interesovanja kao ja.

Strahinja Milutinović *Volim da se bavim sportom, da čitam i da slušam hip-hop muziku.*

Jovan Aleksić *Verujem da male promene u zajednici mogu pokrenuti velike stvari.*

Milica Stamenković *Studentkinja mašinstva, voli ljude, najviše sestru.*

Publikacija je nastala kao deo projekta Programa transformacione saradnje Ministarstva spoljnih poslova Republike Češke - *Civic Ambassadors for Rule of Law – Teaching for Democracy* koji za cilj ima da osnaži nastavnike praktičnim, interaktivnim alatima i resursima koji podučavaju o vladavini prava, demokratskom upravljanju i ekonomskoj politici na zanimljiv i relevantan način za učenike.

Stavovi i ideje iznete u publikaciji ne izražavaju nužno stavove i ideje donatora.

Građanske inicijative,
novembar 2025.

